

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

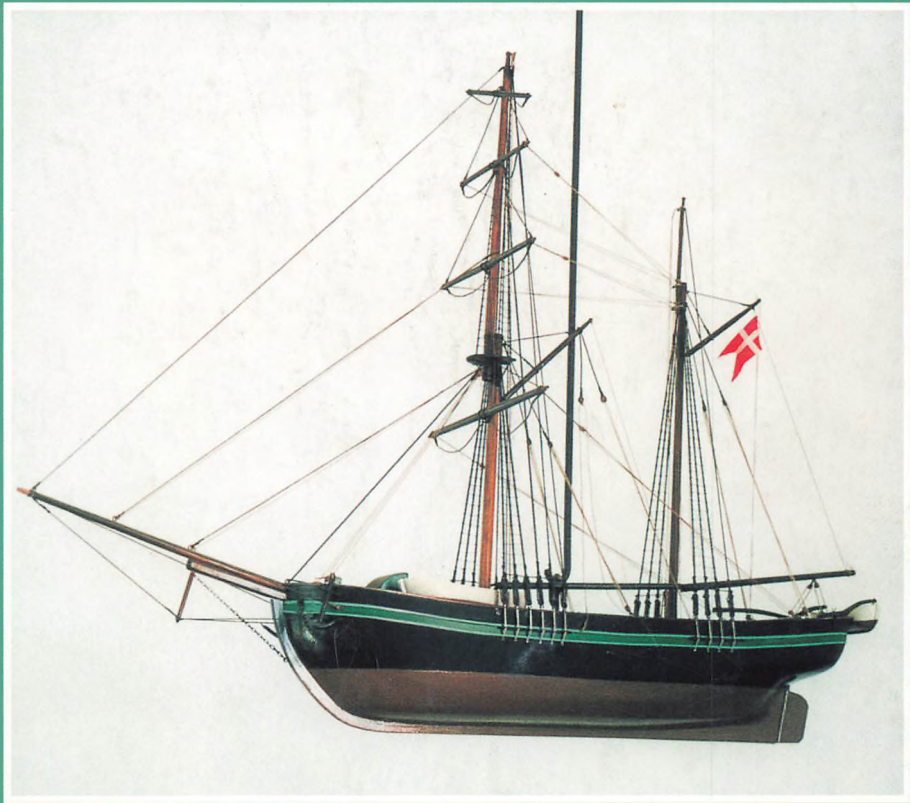
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT

HISTORISK AARBOG

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1999

RANDERS AMTS
HISTORISKE SAMFUND

HISTORISK AARBOG
FRA RANDERS AMT XCIII
er udgivet af Randers Amts
Historiske Samfund
Slyngborggade 21
8900 Randers

Trykt i 1100 eksemplarer
hos Buch's Grafiske i Randers.
115 g mat Silver.
Sat med Palatino.
Redigeret af
Palle Kirk (ansv. redaktør),
Inger Marie Hyldgård,
Poul Larsen og Thomas Petersen.
Copyright © by Randers Amts
Historiske Samfund.
ISSN 0108-4100
Printed in Denmark 1999.

FORSIDEN

Kirkeskibet „Helene Charlotte“ i Mellerup kirke.
Foto: Peter Østergård.

Indholdsfortegnelse

<i>Palle Schødt Rasmussen</i> Den hellige Marie Magdalene på Djursland	6
<i>Guri Dybsand</i> Kapret, rekapteret og prisedømt	16
<i>Bodil Vestergaard</i> Træk af Fattigvæsenets historie i Randers 1830-34	31
<i>Jørgen Hjorth-Møller</i> Lidt om forlystelseslivet i Randers under krigen	46
<i>Bente Svane Kristensen</i> Skorstensfejere i Nørhald kommune	58
<i>Erik Schlanbusch</i> Af jazzens historie i Randers	63
<i>Curt Frandsen</i> Min læretid hos billedskærermester Johs. Pedersen	68
<i>Randers lokalhistoriske Arkiv</i> Randers data 1998-99, vigtige begivenheder i Randers	72
<i>Hanne Sloth</i> Lokalhistoriske Årbøger 1998	75
Fra museer i det gl. Randers Amt	78
Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt	86
Historisk Samfund 1998-99	88
<i>Palle Kirk</i> Nogle lokalhistoriske bogudgivelser	91
Arkiver i det gl. Randers Amt, adressefortegnelse	93
Årsregnskab	94
Historisk Samfunds bogsalg	95
Historisk Samfunds bestyrelse	96
Navneindeks	97
Forfatternoter	100
Annoncer	101

Den hellige Marie Magdalene på Djursland

Af Palle Schødt Rasmussen

I 1458 blev der afsagt dom i en retssag mellem bispem i Aarhus, Jens Iversen, og Hr Otte Nielsen, rigshofmester og godsejer på Djursland.

Det var en sag mellem to af samfundets stormænd, og det var en sag om principper; så det har været magtpåliggende for de to parter at fremlægge de bedst mulige argumenter for domstolen. Retsdokumentets oplysninger må være yderst troværdige.

I dommen står der - i lettere moderniseret sprog: „Ligeledes beskyldte Hr Otte bispem, at en kirke, som viet er til sankt Marie Magdalene, som han og hans hustru har opbygget i et sted, hvor skov og træ stod, og de har ladet borttrydde og har gjort der en skøn kirke, og alt det folk til den søge (...), at det hører førnævnte Hr Otte til ...“

Hvad sagen iøvrigt drejede sig om, lader vi ligge. Men vi må kunne betragte det som givet, at Otte Nielsen og hans frue byggede kirken, at det skete på et sted, som tidligere var ubebygget, og at den blev indviet til Marie Magdalene.

Hvem var Otte Nielsen? Hvem var den hellige Marie Magdalene, og hvorfor indviede

Otte Nielsen sin nyopførte kirke netop til denne helgen? De to først spørgsmål kan besvares klart; det sidste svar må blive en gisning - et velunderbygget gæt.

Otte Nielsen, der levede fra 1395 til 1477, var søn af Hr Niels Jensen til Hevringholm. Han giftede sig med Else Holgersdatter til Bjørnholm, det nuværende Høgholm, og hermed blev han herre på denne borg med den glimrende beliggenhed på en kunstigt opført banke midt ude i den mudrede Skodå-dal, på tryk afstand af fast land.

Otte Nielsens karriere blev strålende. Når han omtales som Hr betyder det, at han var ridder. Han var medlem af rigsrådet og lensmand på Kalø, og som rigshofmester beklædte han den øverste stilling i samfundet efter kongen.

Slægtens historie på Bjørnholm fortsatte lige så glørværdigt. Otte Nielsens søn, Hr Erik Ottesen var rigsråd i 50 år og rigshofmester i 25. Og hans søn, Hr Niels Eriksen var ligeledes rigshofmester. Han efterlod sig tre sønner; men de to, som efter tur ejede Bjørnholm,

Kirken i Marie Magdalene. Umiddelbart kan man undre sig over at der ikke er noget billede af Marie Magdalene i den kirke, der blev indviet til hende. Det har der nok været oprindeligt. Den nuværende altertavle er fra 1757. Det er meget sandsynligt, at der tidligere har været en altertavle med en fremstilling af helgeninden; måske i stil med altertavlen i Tirstrup kirke. Der er dog i kirken bevaret et kalkmaleri, der måske skulle henvise til Marie Magdalene indirekte. I apsis er der en dommedagsfremstilling, hvor der som noget ganske usædvanligt foran Jomfru Maria og Johannes Døber er tilføjet to små nøgne mennesker. De første syndere, Adam og Eva. Teologer i middelalderen så en forbindelse mellem Eva og Marie Magdalene. Eva havde i Paradisets have åbnet vejen til døden, men Marie Magdalene havde i genopstandelsens have vist vejen til livet.

døde uden at efterlade sig børn, og herefter blev gården delt mellem et antal parthavere af andre slægter.

Den ene af de tre brødre, Henrik Nielsen, døde som lensmand på Gotland i 1537. På det tidspunkt havde kongen beordret de adelige slægter at føre slægtsnavn. Og på Henriks gravsten finder vi navnet Rosenkrantz.

Han havde ladet lave nogle mindetavler over sine forfædre, og på dem udstyrede han mændene med navnet Rosenkrantz. Men vi ved ikke, om de har benyttet navnet, endsige kendt det, eller om det var Henrik og hans brødre, der på hele slægtens vegne valgte dette betydningsmættede navn. Rosen som et alment kendt Kristussymbol; rosenkransen som den perlerække, hvormed man holdt styr på sine bønner. Det var et navn, som markerede familiens religiøse holdning. Og det blev taget i brug netop på den tid, hvor reformationen gik over landet, og interessen for tros spørgsmål var overvældende. En tid, hvor den protestantiske lære endnu ikke var klart formuleret, og hvor mange følte sig som gode katolikker og samtidig ønskede omfattende ændringer i troslivet. En tid hvor der ikke var tale om et klart enten-eller; men et tøvende og usikkert både-og.

Familien var dybt engageret i de religiøse problemer. Den følte sig meget tiltrukket af den hellige Marie Magdalene, og den støttede både økonomisk og personligt birgittinerordenen og den franciskanske tiggermunkeorden. Det vil sige, at den tilsyneladende holdt sig til de gamle katolske institutioner; men det udelukkede på ingen måde, at i hvert fald nogle i slægten ønskede fornyelse.

Før vi ser på, hvem Marie Magdalene var, og hvad man mente at vide om hende, er der et centralt begreb, der skal flettes ind. De syv dødsynder.

Vi er alle syndere. Nogle synder er så forfærdelige, at middelalderens teologer var overbeviste om, at de måtte føre til evig straf i helvede. I den anden ende af skalaen var der synder, som var så små, at man slet ikke registrerede dem. Synder som man begik ganske ubevidst, men som alligevel måtte sones i

skærsilden, før man var ren og kunne komme i Paradiset. Imellem disse yderpunkter var der et umådeligt register.

Men der var det gode, at man kunne få tilgivelse for sine synder allerede her på jorden. Det forudsatte, at man angrede oprigtigt, skriftede for præsten og påtog sig den bod, han idømte en. Og det er vigtigt at understrege den oprigtige anger som forudsætning for tilgivelse. Det var kun i kirkens sorteste øjeblikke det kunne ske, at nogle troede de kunne købe sig tilgivelse for en synd de havde begået, eller måske agtede at begå.

I løbet af middelalderen opstod begrebet „de syv dødsynder“. Det var hovmod, vellyst, frådseri, vrede, misundelse, gerrighed og dovenskab.

Det var desværre hverdagssynder; men de førte alligevel til fortabelse, hvis de ikke blev uddrevet. De kunne angres, sones og tilgives. Men hvis man levede i dødsynd i dødsøjeblikket stod sjælen ikke til at redde.

Jo højere på strå man var, desto mere udsat var man for at komme til at begå en dødsynd. Og nogle synder hørte endda under flere dødsynder på en gang. Hvis for eksempel en kvinde var overdådigt klædt, var det dels et udslag af forfængelighed, altså hovmod, og dels udslag af frådseri, fordi der var blevet brugt penge, som kunne have været givet til de fattige. Og endelig kunne det være udslag af ukyskhed, vellyst, idet det måske var en del af hendes forsøg på at lokke og drage svage mænd.

Hvis man tog sin tro alvorligt - og alt tyder på at det gjorde man - har man levet i en evig angst for at begå dødsynder. Frygt for ikke at få dem tilgivet i tide. Angst for at dø uden skrifte, og rædsel ved tanken om straffen efter døden.

Marie Magdalene nævnes flere gange i evangelierne. Lukas fortæller, at Jesus havde drevet syv onde ånder ud af hende. Og at hun var en af de kvinder, der fulgte Jesus og hans disciple og sørgede for dem af deres egne midler. Markus, at hun var til stede ved korsfæstelsen, og at hun så hvor Jesus blev gravlagt. Matthæus og især Johannes fortæller om,

hvordan hun kom til den tomme grav påskemorgen, og at Jesus viste sig for hende. Først genkendte hun ham ikke og troede, at det var gartneren. Men da han sagde „Marie“ så hun, at det var ham. Og han sagde „Rør mig ikke, jeg er endnu ikke steget op til min fader“, og bød hende fortælle disciplene, at han var opstået fra de døde.

Disse oplysninger blev suppleret ved at man identificerede hende med andre af de kvinder, evangelierne nævner. Med Lazarus' og Marthas søster, hende der til Marthas fortrydelse valgte at lytte til Jesus fremfor at tage del i det huslige arbejde, og som siden salvede Herren med en meget kostbar olie og tørrede hans fødder med sit hår. Og med kvinden, som levede i synd, som kom til farisæerens hus og vædede hans fødder med sine tårer. Hende, om hvem Jesus sagde „Hendes mange synder er hende forladt, siden hun har elsket meget“.

Identifikationen blev godkendt af paven og dermed slået fast som korrekt, og sådan blev hun den kvinde, der omtales mest i evangelierne. Langt flere gange end selveste Jomfru Maria.

Sammenfatter vi oplysningerne om hende, var hun en rig kvinde som havde levet et umoralsk liv. Hun elskede Jesus og fulgte ham til det sidste, og han udmærkede hende ved at vise sig for hende påskemorgen og endda gøre hende til den første apostel. Den første der fortalte om genopstandelsen.

Såvidt evangelierne. Legenderne om hende fortalte, at hun siden kom til Sydfrankrig, hvor hun levede i ørkenen i 30 år uden jordisk mad og drikke, opfyldt af anger over sine synder. Hun blev begravet nær Aix-en-Provence; men siden blev hendes jordiske rester flyttet til Vezelay, midt mellem Paris og Lyon. Denne lille by blomstrede derfor som et meget besøgt valfartssted, og i midten af 1200-tallet foretog en kardinal den højtidelige anerkendelse af relikvierne i nærværelse af kong Ludvig den Hellige. Alt tegnede lyst for Vezelay. Men storheden fik en brat ende, da Marie Magdalene viste sig i en drøm for en af Frankrigs fyrster og fortalte, at hun slet ikke lå i

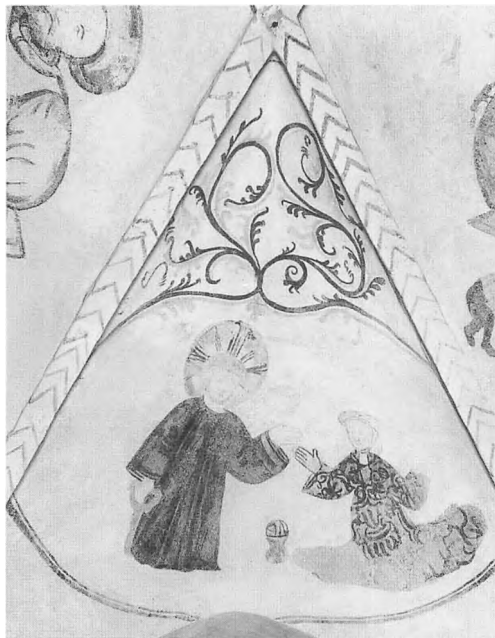

Kalkmaleri i Tved kirke. På en indskrift står der: Her tager Josep af Arimathia ihesu legem af koret. mattei XXIII. Mændene har såkaldte „komulesko“ på – et sikkert tegn på, at maleriet er fra tiden efter år 1500. Det er lykkedes fint for maleren af få Marie Magdalenes ansigt til at udtrykke hendes store sorg. På mange billeder omfavner hun lidenskabeligt koret, som efter en populær legende stammede fra et skud af livets træ i Paradis. Foto: Rønde Foto.

Vezelay, men i Sct. Maximin, i nærheden af Aix. Hendes relikvier blev fundet og godkendt af paven. De valfartende svigtede Vezelay, som gik i forfald, og de nyfundne relikvier blev æret med stor andagt.

Det var derfor en stor festdag da Roskilde domkirke fik Marie Magdalenes ene hånd foræret af kong Erik af Pommern. Endnu et værdifuldt bidrag til kirkens berømmelse, og et tegn på den enorme udbredelse, hendes kult fik i det senmiddelalderlige samfund.

Vi kan se hendes popularitet i kunsten, hvor hun især optræder i tre situationer. Som den angrende synder ved Jesus' fødder, påske-

Kalkmaleri i Estruplund kirke. Marie Magdalene knæler foran Jesus påskemorgen. Imellem dem står salvekrukken. For tydelighedens skyld har maleren givet Jesus en spade i hånden, så det bliver forståeligt, at Marie i første omgang troede, det var havemanden hun så. Foto: Rønde Foto.

morgen ved graven hvor hun møder Jesus. Og - især - ved korsfæstelsen. Her bliver hun undertiden afbildet som den eneste tilstedeværende, men som regel sammen med Maria og Johannes. Hun udtrykker sin sorg meget følelsesladet, omfavner korsets fod eller rækker armene op mod Jesus. I de fleste fremstillinger kan hun kendes på det lange løst hængende hår. Hendes andet kendetegn er en salvekrukke, som hun enten bærer eller har stillet fra sig på jorden. Hun er altid rigt klædt, gerne i rødt, og ofte nærmest udfordrende både i påklædning og kropsholdning.

Når hun blev så populær i den sene middelalder skyldtes det dels samfundsudviklingen, og dels den teologi, der fortalte at selv store syndere, der angrer, kan få tilgivelse af Jesus. Og helt centralt er det, at Jesus havde uddre-

vet netop syv onde ånder af hende, idet de blev tolket som de syv dødssynder. Det vil sige, at selv en der havde syndet hele raden rundt kunne nå så vidt som til at blive udmærket frem for alle andre på selve påskemorgen,

Flere store teologer fremhævede hende i deres prædikener, hvor hun fik en rolle nærmest på linie med Jomfru Maria.

Til forskel fra den hellige jomfru, der var for overjordisk til at man kunne identificere sig med hende, var Marie Magdalene helt anderledes jordisk.

En af de mest fremtrædende franciskanske teologer, Bonaventura, sammenfattede i få ord hendes betydning i en tid, der var dybt optaget af tanker om skyld og bod og anger: „Den, der ikke kan efterligne Jomfru Maria i hendes uskyld, kan dog ligne Marie Magdalene i hendes bodfærdighed“.

Som den første, der troede på genopstandelsen, kunne hun stå som symbol for hele den kristne kirke.

Jesus sagde til den rige unge mand: „Gå hen og sælg alt hvad Du ejer og giv pengene til de fattige“. Gang på gang viste han sin foragt for penge, og selv levede han uden at eje noget.

Penge er farlige for sjælens frelse. Det er lettere for en kamel at komme igennem et nåleøje end det er for en rig at komme i Paradiset.

Et fattigdomsideal var nogenlunde let at forholde sig til i et forarmet og uudviklet samfund. I den tidlige middelalder levede de fleste et liv i materiel fattigdom. Men i løbet af middelalderen skete der en udvikling såvel økonomisk som politisk. Flere og flere beskæftigede sig med handel, og det forudsatte og medførte nu engang kapital. Der var nogle der tjente ganske godt. Og samfundet udviklede sig; fyrsternes magt steg og der blev behov for en samfundsgruppe, der kunne tage del i styret og administrationen. Der var nogle der fik magt. Der opstod en klasse med ansvar, magt, og som regel også velstand både på jord og forbrugsgoder.

For disse nye overklasser var skriftstederne om rigdom og fattigdom skræmmende læsning.

Hvordan gik det for eksempel ikke den fattige Lazarus og den rige mand, om hvem der iøvrigt slet ikke står noget negativt i fortællingen?

Men hvis man tilhørte en af de slægter, der havde magt, rigdom og ansvar, kunne man ikke bare give det hele væk og gå i kloster, for slægten skulle føres videre på samme niveau, så de unge kunne få den uddannelse, der var en forudsætning for de store stillinger i samfundet; og det ansvar man havde påtaget sig, skulle tages alvorligt hvis systemet skulle fungere.

Man måtte vælge de næstbedste løsninger, så som at give gaver til kirker og klostre, eller sende nogle af børnene i kloster. Leve et anstændigt liv og vare sig mod dødssynderne.

Og så var det godt at kunne gå ind i en kirke og glæde sig over et billede af en Marie Magdalene, som i udfordrende stil og ødsel klæde- dragt lignede tre-fire dødssynder, og hente trøst i tanken om, at selv hun fik tilgivelse.

Vi vender tilbage til de fire generationer på Bjørnholm, og ser denne gang på nogle af de ydre tegn, vi kan finde på deres nære tilknytning til kirken.

Otte Nielsen og Else Hølgersdatter byggede eller ombyggede kirkerne i Tirstrup og Bregnet, og de byggede den kirke, som blev indviet til Marie Magdalene. Sammen med sønnen Erik havde Otte fået pavelig tilladelse til at have eget rejsealter. En af figurgrupperne herpå forestiller Marie Magdalene ved Herrens fødder påskemorgen. Ægteparret blev begravet - ikke i deres sognekirke - men i gråbrødre-klosteret i Randers, under den ydmyge franciskanske tiggerordens tag. Dog i eget kapel.

Erik Ottesen og hans kone Sofie Henriksdatter skænkede kirkestole til franciskanerklosteret i Horsens. Deres ældste søn blev præst ved klosteret i Maribo, og to døtre var nonner i Mariager kloster. Som gammel flyttede Erik til en bolig ved Mariager kloster. Maribo og Mariager var de to klostre, der tilhørte birgittinerordenen. Den hellige Birgitta af Vadstena hørte som Bjørnholmslægten til sit lands overklasse, og også hun satte Marie Magdalene

højt. Hun havde oven i købet i en af sine åbenbaringer hørt Jesus sige, at de tre helgener, han holdt mest af, var Jomfru Maria, Johannes Døber og Marie Magdalene.

Niels Eriksen og Birgitte Olufsdatter lod Marie Magdalene kirke overhæve. Også Niels blev begravet i Randers gråbrødrekirke. Gravstenen over parret og en datter er nu i Tirstrup kirke. Den adskiller sig fra tidens øvrige adelige gravsten ved at de to damer på iøjefaldende vis holder deres rosenkranse i hænderne.

Den sidste af familien på Bjørnholm, Christoffer Nielsen Rosenkrantz, var viet katolsk præst, og da han efter reformationen holdt fast ved sin enlige stand uddøde denne gren af slægten med ham.

En enkelt skriftlig kilde skal føjes til.

Erik Ottesen skrev i en af sine bøger: „Og i alle de bøger, som jeg haver læst eller hørt, da finder jeg ikke bedre end at holde vel de ti vor herre Jesu Kristi budord ... Og vogte sig for de syv dødelige synder, som er hoffærdighed, avind, vrede, lede ved gudstjeneste, ukyskhed, gerrighed og overflodighed“.

Her sidestilles de syv dødssynder ligefrem med de ti bud.

På de nye hvælvinger i Marie Magdalene kirke blev der malet kalkmalerier, hvoraf nogle hører til de mest kendte fra tiden. I det følgende skal der gøres et forsøg på en tolkning af fire malerier set som et sammenhængende motiv. De sidder i samme hvælvingsfag og knyttes sammen af en stor rose, der er malet øverst i faget.

Birgitte Olufsdatter var enke efter Niels Eriksen i ti år. Der er god grund til at tro at det var hende, som bekostede de fire kalkmalerier og bestemte, hvad de skulle forestille.

Mod øst, vendt mod menigheden, er der en dommedagsfremstilling. Jesus sidder på regnbuen med fødderne på jordkloden. Fra hans mund udgår nådens lilje og retfærdighedens sværd, og om hans hoved ses korsglorien. Han fremviser sårene på hænder og fødder og i højre side. Ved samme side knæler Jomfru Maria, og over for hende Johannes Døber; de to, som repræsenterer henholdsvis nåden og

retfærdigheden. For neden kommer de døde op af gravene. En af dem holder sit afhuggede hoved i hænderne. Veloplagte djævle kaster sig over de opstandne.

Der er intet utraditionelt i opstillingen, men den billedmæssige kvalitet er fremragende. Jesu kappe breder sig i et brus over hvælvingen. Marias appellerende rolle kommer smukt til udtryk. Hun holder hænderne under barmen og siger, på latin: „Se de bryster Du har diet“. Minder Jesus om, at han også helt og fuldt har været et menneske og derfor kender menneskelivets vilkår og fristelser. Johannes, der helt traditionelt er klædt i kamelskindskjortel, siger: „Oh retfærdige dommer“. Det, der ud over det kunstneriske niveau gør billedet bemærkelsesværdigt, er den strenghed der kommer til udtryk. Ikke en af de opstandne frelses. Selv mellem Jesus og hans moder trækker en djævel af sted med en stakkel. Men værst er Jesu ansigt. Øjnene er opspilede og stirrer strengt ned på menigheden. Hans mund er som en streg. Der er ikke megen trøst at hente i billedet trods liljen og Jomfru Maria. Retfærdighed vil ske fyldest.

I hvælvingssfaget overfor er der en voldsom beskrivelse af straffen i skærsilden eller helvede. En delvist afklædt kvinde pines forfra og bagfra af frygtelige djævle. En fugl skal til at hakke hende i hovedet, måske i øjnene. I baggrunden dingle er par lig i en galge. Det drejer sig nok om en heks. Der er byttet om på hendes fødder så højre fod sidder på venstre ben og omvendt. Og sådan blev hekse traditionelt fremstillet. Katten nederst på billedet er ligeledes et heksesymbol. Vi har altså her et tegn på en middelalderlig hekseforfølgelse. Men samtidig er det et billede af, hvordan dødssynd afstraffes. Ukyskhed, utugt, liderlighed. Katten slikker sig velbehageligt bagi. Og konens skørt er trukket op så bagdelen er blottet.

Nøgenhed. At vise sig nøgen. At se på nøgenhed hører under dødssynden vellyst. Al kønslig aktivitet er syndig, undtagen den der foregår indenfor ægteskabets rammer, tjener til slægtens videreførelse, og er helt uden nydelse.

Kvinden kaster op i et bæger den ene djævel holder. Hun har fået for meget af et eller andet; altså også begået dødssynden frådseri.

Og riset hun holder i hånden kan symbolisere endnu en dødssynd, vreden.

I de to andre hvælvingssfage ses Niels Erikssens og Birgitte Olufsdatters våben og navne. Hans våben er smykket med hjælm og hjælmklæde og breder sig, noget ubehersket, over lige så meget plads som hele dommedagsbilledet. Under det står der „Hr Niels Eriksen ridder til Bjørnholm“. Da dekorationerne omkring våbenskjoldene blev fremdraget efter mange års overkalkning, var restauratoren helt sikker på at finde tilsvarende pragt ved det andet våbenskjold. Men der var ingen. Kun skjoldet og, nedenunder, den enkle indskrift „Fru Birgitte Olufsdatter“. Dette tyder meget på, at det var hende der havde bestemt hvad der skulle males. For det er en god og smuk ting at udvise beskedenhed; men kun på egne vegne og ikke på andres.

Hans våben udstråler magt og status. På hendes side er der blot et navn og et våben der fortæller hvilken slægt hun tilhørte.

Men i stedet for magtens og pragtens symboler er der to mystiske væsener, der står vendt mod hendes skjold. Til venstre en figur med en meget lang hals, et lille hoved med kasket, et ekstra ansigt på maven, og en lanse hvor der på spidsen sidder endnu et hoved (nu nærmest helt udvisket). Til højre en figur med en krop der er udformet som et hoved. De to hører til en gruppe kalkmalerier, som især findes i områder nord og øst for Randers. De er blevet tolket som fremstillinger af dødssynderne. Manden med den lange hals som forfængeligheden. Kroppen med den store mund som symbol for forslugenhed. Altså to facetter af samme dødssynd, frådseri.

Birgitte Olufsdatter er nu gammel og enke. Tiden ved hoffet er nok længst forbi. Mange dødssynder kan hun med sand anger, skrifte og bod have lagt bag sig. Men endnu er hun rig. Endnu kan hun næppe undgå overflod med hensyn til klæder, mad og bekvemmeligheder. Frådseri. Hendes frelse er stadig truet af en dødssynd, og en er nok til fortabelse. På

tre af hvælvingsfagene er der et billede af en skade. Skadens skrig varsler pludselig ulykke. Over fru Birgittes skjold bærer skaden en mus i sit næb. Døden er kommet pludseligt til det lille kræ, og døden kan komme pludseligt til os alle. Hvis man ikke når at skrifte og angre er man fortabt. Den strenge dommer på det ene nabobillede ser også på fru Birgitte, og på det andet ses den forfærdelige straf.

De fire billeder viser sammen den mægtige overklassens kvaler. Storheden fører næsten uundgåeligt til dødssynd, og døden kan slå til hvert øjeblik.

Men i den store helgenskare var der en, som især kunne være til trøst. Den hellige Marie Magdalene fik tilgivelse for samtlige syv dødssynder for sin store kærlighed til Jesus.

I det senmiddelalderlige klassesamfund måtte hun næsten uomgængeligt blive en af

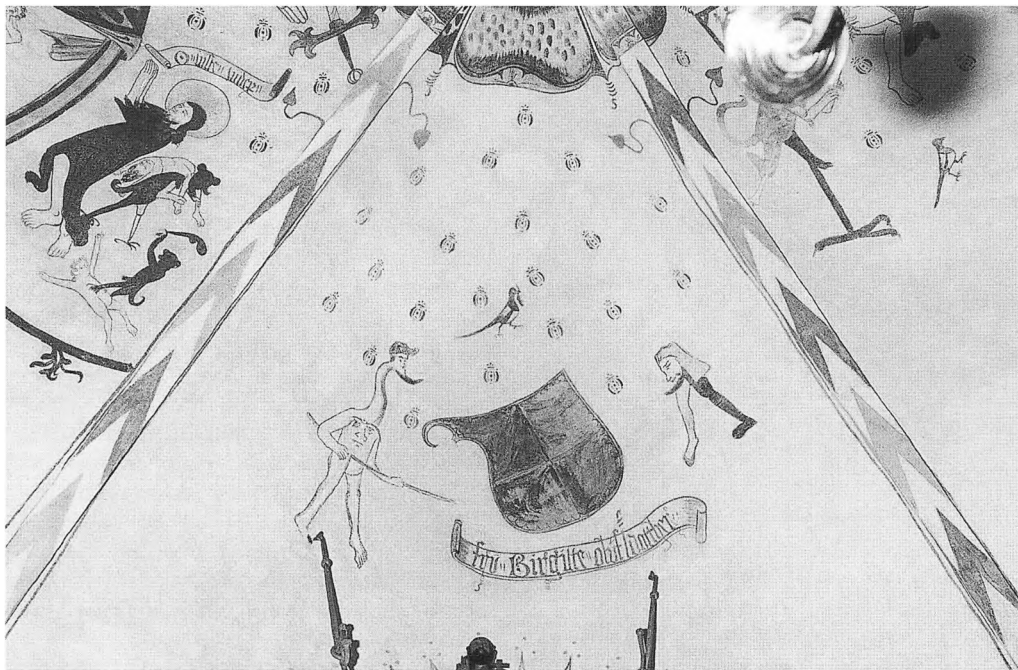
de vigtigste helgener hos den samfundsklasse, som har efterladt sig de fleste materielle spor.

Det var nærliggende for Hr Otte Nielsen at indvie sin nye kirke netop til hende.

En parallel til sammenhængen Marie Magdalene - Bjørnholm finder vi i Tved kirke.

Her er der i koret et billede af Anders Sandberg og hans søster Signe, der knæler foran den korsfæstede Kristus. Og på et billede i korbuen ser man Marie Magdalene med salvekrukke knæle ved korset. Hendes dragt er overklassens i tiden omkring reformationen. Anders Sandberg ejede Kvelstrup og Isgaard i Tved sogn og Vedø i Koed sogn.

I Estruplund kirke er der et maleri af Marie Magdalene som møder den opstandne Kristus. Hun løfter hænderne i glæde og tilbedelse og har derfor været nødt til at sætte salvekrukken fra sig. Jesus er udstyret med en

Kalkmaleri i Marie Magdalene kirke. Fru Brigitte Olufsdatters navn og våbnet for den slægt, der siden tog navnet Thott. Våbnet findes også på et glasmaleri i kirken. Skaden, der varslede ulykke, den døde mus, og de to figurer, der symboliserede dødssynd svarer til sværdet, galgen og djævelene på nabobillederne.

Foto: Rønde Foto.

Låge på fløjaltertavlen i Tirstrup kirke. Tavlen tilskrives Claus Bergs værksted i Odense. Det er på en gang helgeninden med salvekrucken og det lange løst hængende hår, og en meget rigt og fornemt klædt kvinde fra de øverste sociale lag i begyndelsen af 1500-tallet. Hun har „det gotiske svøj“ – det fremskudte underliv, som signalerede overklasse og må have medført mange tidlige rygskader. Foto: Rønde Foto.

spade, og den har jo ikke så meget med opstandelsen at gøre; men så kan man forstå at Marie Magdalene troede det var gartneren. Området omkring kirken ejedes af Rosenkrantz-slægten.

Da bispens betydning var stor i den tids samfund kan det også være værd at se på Aarhus domkirkes udsmykning og inventar. Her møder vi på et kalkmaleri manden med den lange hals og skaden, ligesom i Marie Magdalene kirke. Og på en af reformationstidens korkåber ses Marie Magdalene knælende ved korset. Hun er også afbildet på altertavlen, dog ikke fremtrædende. Og på gitterværket mellem skibet og koret har der været en lille statue af hende.

Men efterhånden som reformationsteologien fandt sin endelige form måtte Marie Magdalenes tid i kirken være omme. De populære helgener har sikkert haft et liv i folks bevidsthed i mange årtier endnu. Der har længe været lokale former for helgenkult, for eksempel i forbindelse med helligkilder. Men når der ikke mere var noget der hed dødssynd, eller nogen skærsild, eller tro på forbøn, måtte helgenerne lige så stille glide ud af folks bevidsthed.

Marie Magdalene fik dog et sent efterliv i kirkekunsten. Hun hørte fortsat med i nogle af de situationer der især i 1800-tallet var populære som altertavlemotiver. Constantin Hanssen malede i 1835 Kvinderne ved Graven i Ørum kirke. I Bregnet knæler hun ved korset på et maleri af Sophus Schack fra 1860; om det så er et tilfælde eller bevidst at man har valgt at have hende med på altertavlen netop i den kirke Otte Nielsen byggede. Og i Helgenæs og Mørke kirker er der nyere malerier, hvor man ser hende knæle for Jesus påskemorgen.

Til sidst kan nævnes Peter Brandes' glas-malerier i Pindstrup kirke, hvor det ene forestiller mødet påskemorgen. Og hermed er hun hjemme igen. Pindstrup hørte til Marie Magdalene sogn helt frem til vores tid.

Vores store topografiske værk, Trap Danmark, skriver: „Ved Marie Magdalene, vest for kirken, har der været en meget søgt hellig kilde, Marie Magdalene kilde; efter sagnet blev to jomfruer Marie og Magdalene helbredt

her, hvorfor de som tak byggede et kapel, der senere blev nedbrudt og afløst af kirken“.

Man skal ikke være skråsikker, og slet ikke når det drejer sig om så fjern en fortid. Men teorien er nu ude på dybt vand. Der findes ikke pålideligt kildemateriale om denne helligkilde, og det ville have været noget helt enestående at opkalde en kilde efter nogle som var blevet helbredt i den. Til gengæld har vi oplysningen fra dommen i 1458, at den nye kirke blev indviet til sankt Marie Magdalene. Og havde der på den tid været en meget søgt hellig kilde på stedet, kunne Otte Nielsen ikke have påstået, at det kun var hans egne folk, der søgte kirken. Enhver tvivl i sagen ville være kommet modparten til gode.

En ting er dog påfaldende. I murværket er der benyttet byggemateriale fra en ældre kirke. Her er kvadre, sokkelsten og et par

rundbuede vinduesoverligger, der må stamme fra en gammel romansk kirke. Da de havde været brugt i en bygning, der var indviet, måtte de efter tidens opfattelse ikke anvendes til verdsligt formål. Otte Nielsen og hans frue gav deres nye kirke en form, der med skib, kor og apsis svarede til den tidlige middelalders kirkebyggeri, og de genbrugte byggemateriale fra samme periode. Uvist hvor de så havde det fra.

Iøvrigt pyntede granit i teglstensmurene. Denne kombination ser vi meget smukt udnyttet i korpartiet i Aarhus domkirke, som blev opført af biskop Jens Iversen, Otte Nielsens modpart i sagen om Marie Magdalene kirke.

Og sansen for kunstnerisk kvalitet kom helt klart til udtryk i retsdokumentet. Det var „en skøn kirke“.

Kapret, rekapteret og prisedømt Galeasen „Helene Charlotte“ af Randers

Af Guri Dybsand

Under arbejdet med historien om en norskfødt glarmester i Randers og hans familie, hørte jeg for et par år siden om en hændelse, der fandt sted i Kattegat ved årsskiftet 1808/1809 under den såkaldte kaperkrig, hvor galeasen „Helene Charlotte“ af Randers var i centrum for begivenhederne.

Historien har været løseligt omtalt i flere publikationer, bl.a. i familien Boldsens slægtsbøger, men indtil nu har en dokumenteret version af historien ikke været fremlagt.

Min interesse opstod først og fremmest pga. glarmestersønnen, Anders Elle, som var matros ombord på den nævnte galease, der blev både kapret, rekapteret og prisedømt. Men desuden lød historien i sig selv interessant. Noget af den virkede lidt overgroet af myter, men også det fristede: Ville det mon være muligt, at klarlægge hændelsesforløbet og de begivenheder, som skib og mandskab kom ud for, dengang for 190 år siden?

Uden at glemme, at de første reelle oplysninger om kaperhistorien kom fra Nørhald Egnarkiv, så må det understreges, at den føl-

gende fremlæggelse ikke ville været mulig uden den store hjælp jeg har modtaget fra Statsarkivet i Kristiansand, som fandt frem til relevante norske kilder til belysning af kapersagens forløb til mig - og forsynede mig med uundværlige arbejdskopier.

Baggrunden i Randers

På skibbroen i Randers fik købmand Rasmus Hansen i 1797 bygget et skib, som fik navnet „Helene Charlotte“. Det var en galease på 28 Commerce Læster (dvs. 56 bruttoregister tons).

Det samme år opholdt kunstmaleren Jes Jesen fra Aabenraa sig i byen, og blandt de mest fremtrædende Randersborgere, der fik sit portræt udført af ham det år, var brødrene Hans Christian og Rasmus Hansen. På maleriet af den sidstnævnte holder han en skibstegning i sin højre hånd, og det er sandsynligt, at tegningen forestiller hans nye galease „Helene Charlotte“.

Brødrene Hansen var købmænd og redere, hvis skibe bl.a. sejlede på Norge. I Rasmus

Hansens tid foregik denne fragtfart med normale strabadser, men da galeasen efter hans død var overtaget af hans bror Hans Christian Hansen, blev der i løbet af nogle få år ganske andre forhold for de dansk-norske handels-skibe. Hans Christian Hansen var, efter englændernes erobring af den danske flåde, en af de mange provinsredere, der opkøbte og forsynede Norge med nødvendigt brødkorn fra Danmark. Disse leverancer blev også forsøgt gennemført i de år, da kaperkrigen var på sit højeste med Danmark-Norge på den ene side og England - senere også Sverige - på den anden.

Tilførsel af korn fra Danmark til især det sydlige Norge var nødvendig selv i normale år, men i år med misvækst blev danske forsyninger af brødkorn et spørgsmål om liv eller død for befolkningen i det sydlige Norge. I 1808 var kornhøsten slået helt fejl, og derfor var Sydnorge den følgende vinter truet af virkelig hungersnød. Nordnorge var i en heldigere situation, da man der kunne indkøbe korn fra Rusland via de isfrie nordrussiske flodhavne.

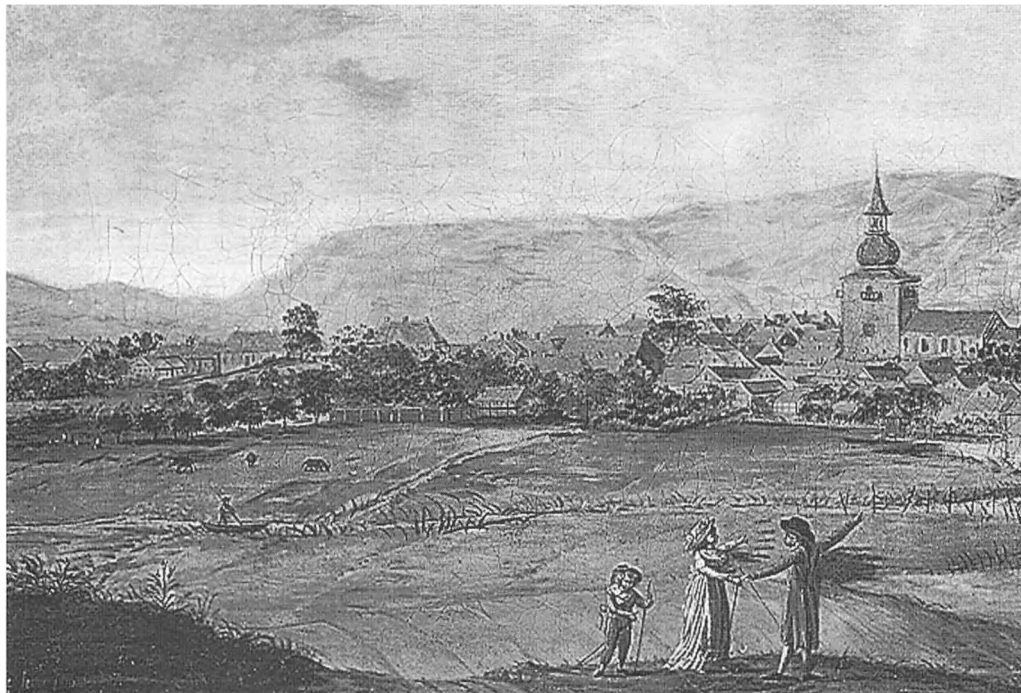
Det er ukendt hvor længe „Helene Charlotte“ var indsat i fart på Norge med korn leverancer, for med sikkerhed kendes kun én sejlads, den som blev foretaget netop i misvækståret 1808. Det vil også sige i den strenge isvinter 1808/09, da mange skibe blev skruet ned af ismasserne i Skagerak og Kattegat. Og i tillæg til de strabadser isen forvoldte, var der efter indledning af kaperkrigen i 1807 konstant risiko for at blive opbragt af jagende englændere og fra 1808 også af svenske kaperere.

Da galeasen „Helene Charlotte“ udgik fra Randers i december måned 1808 med en kornlast til Christiania, blev den ført af skipper Svend Jensen. Skibets øvrige besætning bestod af styrmand Christen Boldsen, de tre matroser Anders Elle, Ole Elster og Christian Juell samt skibsdrengen Ole Olsen. Sejlturen nordpå synes at være gået uden bemærkelsesværdige vanskeligheder, men hjemturen blev anderledes dramatisk. Om den fortæller norske kilder følgende:

„Aar 1809 den 7de Januarii blev en extra Søeret sadt...“

Byfogeden i Riisøer. Ekstraretsprotokol nr. 1 (1797-1823), fol. 197b-200b begynder med, at der denne søndag var nedsat en ekstra søret i Bytingsstuen på Rådhuset i Risør på forlangende af styrmand Christen Boldsen. Her ses, at det først har været mulig at nedsætte denne søret fem dage efter galeasens ankomst til Havnen i Risør. Det tog sin tid at få de nødvendige personer samlet. Retten blev sat under forsæde af byfoged Tobiesen og medsvorne lagrettemænd, birkefoged Hede-mark, Christen Næsbye og Hans Hinrichsen.

Hvor da fremkom Styrmand Christen Boldsen, med sin sig antagen Commissionair Hr. Valentin Furr, og anmeldt, at han med Galleasen Hellene Charlotte hjemmehørende i Randers og tilhørende Hr. Agent H.C. Hansen ført af Skipper Svend Jensen efterat have bragt en Ladning Korn Vahr til Christiania, og der igjen indtaget en Ladning af Bord og Iern for at gaae til Randers ved at udgaae paa denne Reise sidst fra Staværn i Norge den 30. December sidstleden, havde det Uheld Mitvaters imellem Skagen og Marstrand den følgende Dag den 31. December Formiddag Kl. 11, at blive anholt af en svensk Kaper der tog Skipperen og 2 af Skibets Mandskab, samt 3de Mand af et foruløkket Skib Mandskab der vare passagerer fra Norge ombord og igjen besatte Skibet med en Priisemester og 3 Mand der skulle bringe Skibet til Marstrand, hvilket den i Søen virkende Iis hindrede, og midlertid fik Comparenten tilligemed de ombordværende danske Folk Leilighed til at tage Commandoen fra de svenske og udkaste i Søen deres Vaaben, og ankomme her i Havnen sidstlade Tirsdags Middag, men ved Seilingen i lisen og Skibets Forfaring medens det var i Fiendens Vold volte at Forhudninge Plankerne paa begge Sider af Baugen ikke allene blev afnavet men den Deel af den faste Hud, saa at Comp. maatte aabne Lugen og tage Bord fra Lasten for at paaspigre, og erfaret Skibet at være meget læk. For nu at bevise dette med det mere paa Reisen passerede fremlagde Comparenten et Udtog af den ombord paa Reisen holdende Journal, og fremstillede, den ombord i Skibet værende Matros Anders Elle der tilhører Skibet, og Styrmand Niels Matsen (Møller) af Randers der

Maleri af Randers set fra syd. Udført af Jes Jessen 1797. Tilhører Kulturhistorisk Museum (De Buhliske stuer), Randers. Foto: Kirsten Nijkamp.

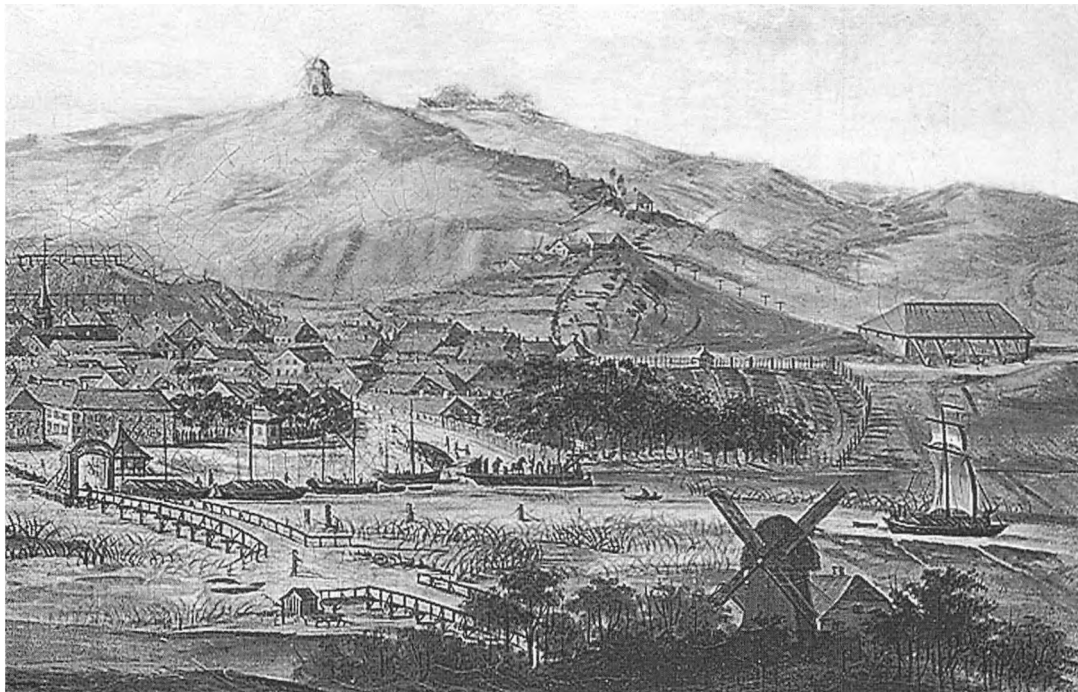
var Passager ombord som han bad maatte vorde forelagt den fremlagte Extract af Journalen og den Forklaring under Eed indhentet, om det ikke saaledes paa Reisen er tildraget. Bemelte Mandskab Matros Anders Elle og Styrmand Niels Matsen (Møller), efter at være formanet til Sandheds Vidnespyrd, og forelagte det fremlagte Udtog af Journalen, bevidnede med opragte Fingre og deres Ord at det saalædes paa Reisen er tilgaaet, ligesom de under Eed paa tilspørgende forklarede 1. at Skibet var i god og forsvarlig Stand, da de dermed udgik fra Christiania og samme fra Staværn den 30. December, 2. at Skibets tilføiede Lækkage og Skade vare skeed ved Forsavning i Isen dels af Fienden, og dels af Dem for at redde Skibet af Isen og i Havn; og 3. at de nu befinde i den Forfatning at det ikke kan gaae i Søen og fuldføre Reisen uden behørig Reparation og Istandsættelse.

Comparenten Styrmand Christen Boldsen paa-bad at faae beviist Skibets Skade og den Nødven-

dighed det er for at erholde Skibet Repareret, lovede at iværksætte samme paa billigste og beste Maade, aflagde nu kraftig Protest mod Søens Iseri og alt der har forvoldt Skade, opbydende sig dette passerede beskrevet meddelt, som bevilget blev.

Tobiesen. Hedemark. C. Næsbye. Hr. Hendrichsen."

Som det fremgår, sejlede „Helene Charlotte“ ikke direkte hjemad fra Christiania, men gik ind til Stavern for at tage søfolk fra et forlist skib op som passagerer til Randers. Galeasen var dernæst stået ud fra Stavern for hjemadgående lørdag den 30. december 1808, men var om formiddagen den næste dag, søndag den 31. december, da galeasen befandt sig midtvejs mellem Skagen og Marstrand, blevet kapret af et svensk skib. Skipper og to matroser samt tre passagerer blev ført over på kaperen, mens fire svenskere blev sat ombord som prisemandskab, for at føre

„Helene Charlotte“ ind til Marstrand den følgende nytårsdag 1809. Pga. ismasserne udenfor indsejlingen til havnen viste dette sig umuligt. Om eftermiddagen så danskerne sit snit til at tage galeasen tilbage fra det svenske prisemandskab. Galeasens bovparti var under dagens forsøg på at forcere isen blevet stærkt beskadiget. For at bøde på de bovskader, som isen havde forvoldt, var der hentet brædder til påspigring op fra lastrummet. Derved blev det opdaget, at skibet var læk. Kursen blev derefter sat mod Norge, hvor skibet kom ind til havn i Risør tirsdag morgen den 2. januar 1809.

Referatet viser, at det var magtpåliggende for styrmand Boldsen, at få skrevet en tilstandsrapport over skibet med rettens hjælp, få fremskaffet en bevidnet redegørelse for hvordan skaderne på galeasen var opstået, få belyst nødvendigheden af at åbne lastrummet samt at få gjort opmærksom på behovet for

reparation og istandsættelse af skibet, inden det igen kunne gå i søen.

Som ansvarlig for skibet i skippers fravær har styrmand Christen Boldsen haft klart for sig, hvilke spørgsmål, der uvægerligt ville falde fra rederens side, når galease og mandskab engang var tilbage i Randers. Han synes at have forudset behovet for meget gode forklaringer overfor rederen, Hans Christian Hansen, og ønskede tydeligt at sikre sig mod evt. anklager for dels forsømmelser og dels ureglementeret handlemåde.

„Aar 1809, Søndagen den 7de januarii...“

blev det ekstra retsmøde fortsat i Bytingsstuen i Rådhuset. Emnet var stadig galeasen „Helene Charlotte“ tilhørende Hans Christian Hansen i Randers, som var taget fra skipper Svend Jensen af en svensk kaper, men rekapteret af styrmand

Christen Boldsen og andre danske ombord, som derpå bragte skibet til havn i Risør. Ved mødet i retten blev alle implicerede, svenske som danske, afhørt om hændelserne, og deres forklaringer blev ført til protokols.

„Hvor da fremstod Matros Anders Elle der forklarede at han med Galleasen Hellene Charlotte er drægtig 28 Commerce Læster, ført af Skipper Svend Jensen og tilhørende Hr. Agent Hans Christian Hansen i Randers, udgaet f.md. bemelte Randers, siste Høst med en Ladning Kornvahre for Christiania, hvor Skibet laassede og igjen indtog Ladning af Bord og Iern, hvormed De sidst udgik fra Stavern i de sidste Dage i Aaret og den 31te December Formiddag Kl. 11 imellem Skagen og Marstrand, traf en svensk Kaper, som med Skud tvang dem til at lægge Bie, og hentede Skipperen med 2 Mand af Skibets Besætning - Ole Elster og Christian Juell, samt 3. Mand af et andet Skibs Mandskab, der som Passagerer fulte fra Norge og i det Sted førte ombord i Galleasen 4 svenske, der tog Commandoen af Skibet, og ville bragt det til Marstrand. Som de næste Dags Morgen kom paa 1/2 Miil nær, men Iis gjorde det umuligt at komme i Havn, uagtet de svenske sendte ud Galleasens Jolle; og dermed gjorde Forsøg om Eftermiddagen at brede Iisen, men Skibet drev lidet til Sverrig og Dep. foreslog Priisemesteren: om at overlade Ham og de øvrige Danske Baaden for dermed at komme til Jylland som han intet bestemt svarede paa, dog gjorde Dep. anstalt dertil med ved at underrette Styrmanden herom, svarede han: Nej! Baaden vil Vi ikke have, men Skibet, da vi dermed længere kan bierge os, og de nyttede dette Øjeblik, da en af de svenske skulle ned i Kahytten efter Olie til Lamperne og efter Overlæg, greb Styrmanden Priisemesteren, Passageren Styrmand Niels Møller en af de svenske, og Dep. tog den gamle svenske, Drengen Ole Olsen lukkede Kappen til Over Kahytten, men var ikke stærk nok til at nægte den nedgaaende svenske at komme sig op Lugene. Og saa tog han først fast i Styrmanden, men Styrmanden undertvang de 2de der dær vare om ham, og da han erfarede at Dep. ikke var mægtig sin Mand, have stødet mod en Kiødtønde og dermed faaet et Stød, saa at han ikke kunne røre den venstre Arm, slap han den ene og tog fat i den gamle svenske Dep. var i færd med, som han trakkede ned mod

Dækket saalundes at han bad for sig, og lovede at være uskadelig.

Forinden Attaquen begyndte udkastede Styrmand Niels Møller et ladt Gevær, der laae over den gamle svenskers Fødder der stod til Roers og raabte: grib ved; Pistolerne og Sablerne som de da tænkte at beholde, men under Attaquen beordrede Styrmand Boldsen Drengen Ole Olsen til at udkaste disse og tillige kaldte Jomfrue Johanne Marie der var Passager op af Kabysen, og hun hjalp til at udkaste Vaaben hvorefter de 2de af de svenske blev nedkastet i Kahytten og een i Kabbelgatet, og den 4de lagde sig i Skipperens Køj i Kahytten, deres Knive og Patroner blev Dem frataget; saaledes med Skibet aldeles under egen Bestyrelse, sejlte S.V. imod Jylland ad Lassøe og efter 1 Times Forløb vente N. over, og ved Dagens Kom befandt de sig i Iisen og saaledes af Frygt for at den skulle sejles i Stykker tog Sejlene ind. - En Kutterbrig lod sig see, men Iisen hindrede ham at komme Dem paa Skud nær. Da besluttede de at aabne Lugerne, og udtage med endeel Bord, for at paaspigre Skibet foran i Baugen; De svenske vare da om Morgen opladt paa Dækket, og heldigviis opdagedes en Aabning i Iisen, som de holt efter og med Brug af Sejl slap ud af Iisen og af sigte fra Kutterbriggen og da tog de ret Curs til Norge, hvoraf de om Natten fik Land at see, og næste Dags Middag indkom her i Havnen.“

Fremstod Styrmand Niels Møller der sagde sig at være Passager med bemelte Gallease fra Fridrichsværn, da det Skib de vare med forliste. Der forklarede at de udgik Den første Fredag i December Maaned og iøvrigt eenstemmig med første Deponent, kun tilføiede: at de ikke havde tilsinde til at tilbagetage Commandoen forinden Galleasen var kommet fri af Iisen, og fra Kapernes Kanoner der havde angrebet den, at Styrmand Boldsen var Aarsag dertil, ved at gaae paa Toppen, og udfandt Mulighed dertil, som han overtalte de svenske til at følge; ved at foregive at det var den eneste Maade til at komme ud af Iisen, og at de dermed kunne styre hen til Kaperen, siddende paa Toppen for at holde Udkig og efter at have faaet en af de svenske op til sig for at betyde de svenske om at deres Maade til at komme ud af Iisen vare ikke bedste; fik de Skibet i flaat Wande, og da lagde De den sidste Plan til at tage Commandoen tilbage, uagtet de svenske da baade forsynede Deres Geværer og Pistoler med

Fengekrud, hvorimod Matros Anders Elle indvendte noget og frygtede det ej skulle Løkkes, med ved Styrmand Boldsens Overtalelse og Forsikring om et god Udfald, bequemmede han sig til at tage Deel i Angrebet, der blev udført saaledes som af ham er forklaret.

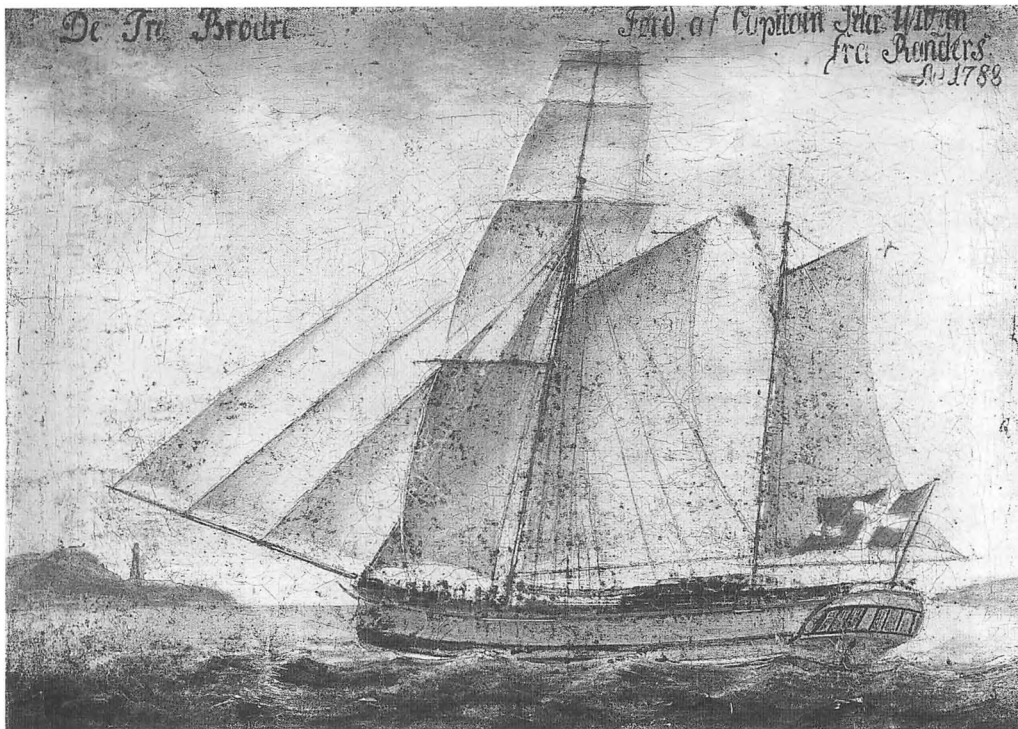
Fremstod Jomfrue Johanne Marie Jacobsdatter fra Fridrichshald, som forklarede, at hun som Passager i Christiania gik ombord i dette Skib til Randers, hvormed de sidst fra Friderichværn udgik Fredagen før nyaars aften, og Skiperen efter Kl. 11 Formiddagen blev tagen af en svensk Kaper; og da hun fra deen Tid ingen Rolighed kunne erholde, var hun for det meste paa Dækket, eller ogsaa i Kabysen med Galeasens Mandskab hvor ved hun hørte, ikke allene Styrmand Boldsens Overtalelse til de øvrige Danske, og Planen til at tage Commandoen tilbage, men ogsaa hørte ham forestille de svenske Maaden at komme ud af Iisen, og saaledes henholdt Hun sig til den Forklaring som samme Anders Elle som Niels Møller har givet, dog med den Undtagelse at da hun var nede i Kabyssen den Tid da de Danske angreb de svenske, erfarede hun intet herom, forinden Styrmand Boldsen raabte paa hende, da hun gik op paa Dækket, og saae de svenske vare angrebet, og derpaa hjalp til at udkaste Vaaben.

Fremstod Johannes Wickström der sagde sig være svensk af Fødsel, men det Danske Sprog fuldkommen mægtig. Er Matros ombord i Kaper Skonerten Johanne ført af Capt. Olle Weddell med 30 mands Besætning, 10 Kanoner af 6 og 4 Pd. Kaliber, tilhørende Kiøbmændene Harken og Søeberg i Marstrand tilligemed Commerce Raad Blomberg i Gottenborg, hvormed De udgik fra Marstrand Dagen før Nyaars Aften, og den 31. December traf i Søen Galleasen Hellene Charlotte kaldet som ved Skud blev tuungen til at dreje Bie og dens Skipper med 2 Mand af Søfolk af Skibet tagen og 3 Mand af dens Passagerer, der blev hentet ombord i Kaperen, og i det Sted. Dep., der blev bestemt som Priisemester, tilligemed 3 af Kaperens Mandskab, ført ombord i Galleasen som var den 4de Priise der var gjort, hvormed de skulle gaa til Marstrand hvilket liss hindrede, uagtet at galleasen næste Dags Morgen var Marstrand paa 1/2 miil nær og uagtet de anvendte alle mulige Forsøg med at udsætte Baaden for at brede Iisen og for uden ved Sejl, for at komme til Kaperen, som de var paa at gaa Kappel-

Købmand Rasmus Hansen (1753-1801) malet af Jes Jessen 1797. I højre hånd holder han en tegning af galeasen „Helene Charlotte“. Foto: Søkebstaden Randers, 1980.

len og den udvej var dog da imens noget fra Ham, fulde de Styrmand Boldsens Forslag at ved at komme i flaat Vande, og paa den Maade gik Eftermiddagen. Da Matros Lars Berg gik ned i Kahytten efter Olie til Lampen angreb de Danske De paa Dækket værende 3de svenske, nemlig Styrmand Boldsen Dep., Styrmand Niels Møller svensken Ole Arvesen og Anders Elle svensken Anders Pedersen, og imidlertid de saaledes tumlede med hinanden, commanderede Styrmand Boldsen Drengen og Jomfruen til at udkaste Deres Gevær, Pistoler og Sabler overbord, og da de havde mistet disse, og mærkede at de Danske var dem for stærke, uagtet Matros Lars Berg fik breket sig op igiennem Kahyt til Kappen og kom Dem til Hielp, gav de sig over, og saae sig nød til at levere Commandoen af Skibet til de Danske, da disse havde kastet dem ind i Kabyssen og Kappelgattet hvorefter Styrmand Boldsen tog al Tøjs Klæde med nogle Patroner udi fra Dep. og de 2de Knive som 2de af Matroserne havde blev dem ogsaa frataget. Næste Dags Mor-

Der er ikke overleveret nogen afbildning af galeasen „Helene Charlotte“ under sejl, men skibstypen er fremstillet på et maleri af galeasen „De tre Brødre“. Denne var også ejen af brødrene Hans Christian og Rasmus Hansen, dog i fællesskab med svogeren Rasmus Welling. Maleriet, som muligvis er udført af Jes Jessen fra Åabenraa, tilhører Marineforeningen i Randers. Foto: Randers Lokalhistoriske Arkiv.

gen fik de Tilladelse at komme paa Dækket, erholt forruden Spise og Drikke og saaledes i Deres Frihed. Næste Dag Middag indbragt her i Havnen; i Tilfælde at De saalunde ikke var bleven overmandet ansaae Deponenten efter hans Formeening muelig at kunne værende i Marstrand Nytaars Dagens Nat Kl. 12, efter at var udsluppen af Iisen. Da Dagen var forløben blev Forretningerne udsat til i Morgen.

„Næste Dag den 8de Januar...“

fortsatte de påbegyndte forhør i ekstraretten under sæde af dommeren og de tre laugrette-mænd. Desuden var styrmand Boldsen og prisemester Wickström og det øvrige mandskab til stede ligesom den forrige dag.

Hvorda Fremstod **Matros Anders Pedersen** som sagde sig at være svensk af fødsel, boende paa en Øe store Djire ved Marstrand og forklarede sig aldeles overensstemmende med Priisemester Wickström, og iøvrigt vidste ej videre til Oplysning.

Fremstod **Matros Ole Arvesen**, sagde sig svensk af fødsel og boende Øen Aarkel ved Marstrand, forklarende sig iøvrigt aldeles overensstemmende med Priisemester Wickström.

Fremstod **Matros Lars Berg** svensk af fødsel og boende paa Øen Hetta ved Marstrand, forklarede sig aldeles overensstemmende med Priisemester Johannes Wickström.

- og da ej flere var at antage til Afhør, blev fremkaldet af de afhørte Styrmand Niels Møller, Matros Anders Elle, Jomfruen Johanne Marie Jacobsen, de svenske Matroser Anders Pedersen, Ole Arvidsen

og Lars Berg, som separat blev forelæste den foroven givne Forklaring, betydet dens Vigtighed ved at oplæse dens Forklaring til Lovbogen, og derefter med svoren Eed vedtaget, til Stadfæstelse af den givne Forklaring og Rigtighed. Hvad Matros Anders Elle havde tilføjet hvad af Styrmand Niels Møller er forklaret i Henseende Styrmand Boldsens gjorde Overtalelse til de svenske, maaden for at komme ud af lisen, paa den Maade det skeede fra Kaperen, og at han i den Hensigt var paa Toppen med en af de svenske som han i gaar forglemte at fremsige.-

Og svensk Matros Lars Berg, havde givet den Forandring udi siin Forklaring, at da han var nede i Kahytten efter Olie saae han ikke hvorlunde, de Danske angreb de svenske, men da han kom op fant han Dem sammen saaledes som Wickström har forklaret og at han vel hørte at Styrmand Boldsen beordrede Vaabnerne udkastet, men saae ikke dette skeede.-

Styrmand Boldsen derefter begierede sig dette paahørede beskrevet meddelt som bevilget blev. Tobiesen. Hedemarch. Johan Thiis. C. Næsbye.“

„... thi kendes for Rett.“

Om de danske søfolk fra „Helene Charlotte“ ved ankomsten til Risør var klare over, at de ved generobringen af galeasen havde en prise indenfor rækkevidde, er usikkert. Måske er muligheden først gået op for dem under de følgende søforhør. Flere spekulanter i Randers havde, sammen eller enkeltvis, købt skibe, løst kaperbreve og udrustet skibene med våben, men tilsvarende gjaldt slet ikke for „Helene Charlotte“ - hverken den eller mandskabet var på nogen måde udrustet til kaperi. Derfor er denne sag ret bemærkelsesværdig. Den kulminerede med domsafsigelsen, som blev indført i distriktets **Priseprotokol No. 1 for Kristiansand 1807-1809, fol. 84:**

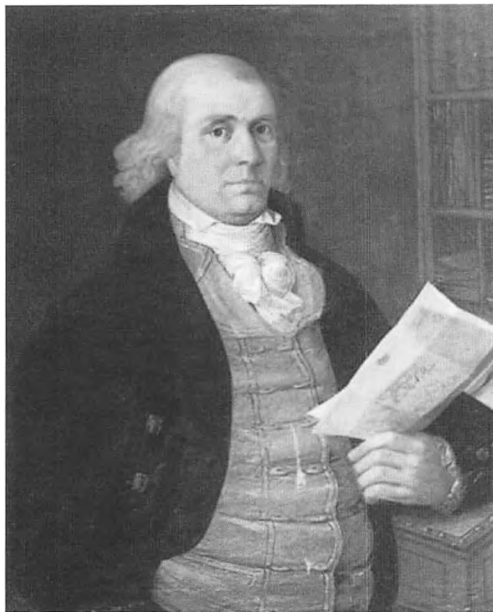
„Efterat Galeaseskibet Helene Charlotte den 31te Decb. f.A. Kl. 11 Formiddag mellem Skagen og Fladstrand var opbragt af en svensk Kaper, der besadte samme med en svensk Priisemester og 3 Mand, som overtog Kommandoen af Skibet fra hvilket dets danske Skipper, 2de Matroser og 3de Passagerer bleve bragte ombord i Kaperen har Skibets Styrmand Christen Boldsen i Forening med Passager Niels Møller, Matros Anders Elle, Skibs-

dreng Ole Olsen og Jomfrue Marie Jacobsdatter næste Dags Eftermiddag imod Aftenen, ved Magt at overfalde dets fientlige Besætning og derunder kaste disses Vaaben overbord, frataget dennem Kommandoen og saaledes tilbageerobret baade Skib og Ladning, som de den 2. Januarij sidst har indbragt i Riisør Havn. Da nu ikke alene Tilbageerobringen fuldkommen er beviist, men det og er gotgiort at omstebnte Skib, som dansk Eiendom, har været i fientlig Vold og Magt, i det mindste over 30 Timer, bliver samme i Følge Lovens 4de Bogs 7-6 og flere Lovgivninger, som god Pris at tilkiende ovennævnte Personer, der har tilbagetaget det; **thi kendes for Rett:** Galease Skibet Helene Charlotte tiligemed dets indehavende Ladning og tilhørende Inventarium, bør god Prise at være for Styrmand Christen Boldsen, Passager Niels Møller, Matros Anders Elle, Skibsdreng Ole Olsen og Jomfrue Johanne Marie Jacobsdatter, dog at af sammes Værdi udredes Sagens Omkostninger. Alt at efterkomme under Adfærd efter Loven.“

En overenskomst

Af ovenfor citerede domsafsigelse fremgår det tydeligt, at prisen „Helene Charlotte“ var tilkendt alle de medvirkende ved rekaptingen - Jomfru Johanne Marie Jacobsdatter medregnet. Dette ser det ud til, at de implicerede mænd hurtigt glemte, bevidst overså - eller slet ikke kunne tage alvorligt. Hendes navn er således udeladt i en overenskomst indført af Øster Risørs byfoged Tobiesen i **Arendal Byfogeds Protokol No. 4. Authoriseres til Brug for Aaret 1809:**

„Efter at vi undertegnede Styrmand Christen Boldsen; Passager og Matros Niels Møller; Matros Anders Elle og Dreng Ole Olsen som fra Fienden har tilbageerobret Galeasen Helene Charlotte med sin indehavende Ladning drægtig 28 Tømmerlæster hjemmehørende i Randers og nu her paa Havnen beliggende, under Dags Dato har ved vor skriftlige Fuldmagt overdraget til Hr. Henrich Carstensen, at iværksætte vor Rets paatale til bemeldte Galease Skib og dens indehavende Ladning, men da vi er aldeles uvis paa Udfaldet af denne Sag som vil medføre Penge Udlæg og Beskatning, saa er det vi har overtalt Hr. Henrich Carstensen, med os at indgaae følgende Forening; saaledes at Hr. Hen-

Købmand og agent Hans Christian Hansen (1752-1810) malet af Jes Jessen 1797. Ejer af galeasen „Helene Charlotte“ i 1808. Foto: Søkøbstaden Randers, 1980.

rich Carstensen efter vor Fuldmagt, udfører Sagen for alle Retter som den maatte komme til at gennemgaae og at han betaler alle de Udgiwter og Beskatninger, som Sagens Udførelse, ved endelig Dom og dens Endning maatte koste for hvilket Udlæg, Risiko, havende Arbeide og Bryd, vi samtlig overdrager Hr. Henrich Carstensen, som Betaling og Vederlag, det halve, af alt som tilkommer os og vinder og tilfalder os skal deles i 2de lige Dele, hvoromt. Hr. Henrich Carstensen beholder den ene halve Deel, og vi den anden Halvdeel til Deling i Almindelighed efter den Regel, som er Styrmand tvende, Matrosen og en Dreng i Almindelighed efter sædvanlig Brugskrav, men skulde mod Forventning intet udkomme for os, da taber Hr. Henrich Carstensen sit gjorte Udlæg dog ej derfor har os det mindste at fordre. Ligesom om det der vinder ved den Halv-Deel ej kunde betale Omkostningerne maae han selv tabe det Manglende uden at æske noget af vor forbeholdne Halve Deel, hvormed jeg Henrich Carstensen er fornøjet, og vedtager vi

samtlig alt foranstaaende til ubrydelig Opfyldelse af denne vores frivillige Forening, ved vore Hænder Underskrevne i Overværelse af 2de Vitterlighedsvidner. Øster Riisøer den 25de Febr. 1809.

H. Carstensen. Christen Boldsen. Niels Møller. Anders Elle. Ole Olsen. Som interim Værge Til Vitterlighed: for Drengen Ole Olsen N. Brogaard. Torvald Poulsen. vedtager jeg tillige som foranførte. S. Christensen.

Overenskomsten er indgået, eller dateret, mere end en måned efter domsafsigelsen i Risør, så tingene fik tydeligvis ikke nogen hurtigt behandling gennem det nyetablerede prisebureau-kрати.

Dommen blev først senere ratificeret af priseretten i Kristiansand.

Aftalen med Henrich Carstensen giver også en fornemmelse af, at prisevinderne er lidt på herrens mark - at de er begyndt at føle sig temmelig usikre på hvordan hele prisesagen vil spænde af. Det er tydeligt, at de her er havnet i en situation, hvor de mangler ethvert erfaringsgrundlag. Det efterhånden langvarige ophold i uvished om udfaldet er måske også begyndt at tære lidt på både tålmodigheden, nerverne og økonomien. Man kan spekulere lidt over hvordan opholdet i Norge blev finansieret i disse vintermåneder, for efter at „Helene Charlotte“ var prisedømt, er det ikke sikkert, at de kunne regne med støtte fra Hans Christian Hansens handelsforbindelser. Om købmand Henrik Carstensen var en af dem, vides ikke.

Fuldmagt

Den overenskomst, der var indgået med købmand Henrik Carstensen, blev suppleret med en fuldmagt samme dato. Fuldmagten lyder:

Vi underskrevne Styrmand Christen Boldsen, Passager Niels Møller, Matros Anders Elle og Dreng Ole Olsen, som har fra Fienden tilbageerobret Galeasen Helene Charlotte, drægtig 28 C.L., hjemmehørende i Randers, og nu her paa Havnen liggende, befuldmægtiger herved Kiøbmand Henrik Carstensen paa vores Vegne og i vores Sted, at besørge vor Ret til bemeldte Galeaseskib og dets

indehavende Ladning iværksat og indtalt til Doms Paakjendelse for den eller de Retter hvorunder Sagen henhører, at udføre og naar samme er tilendebragt da paa lovlige Maade, og efter til Hr. H. Carstensens Godtbefindende, at lade auctionnere det som ved endelig Dom vindes, og han derefter det indbragte Beløb at indcassere, mod den sædvanlige Salarium som Kommissionair og Indcassator, naar samme er tilendebragt da at gjøre os Regning for det vi efter vores videre Forening i samme maatte tilkomme. Saaledes bliver samme vor urokkelige Fuldmagt for alle Retter i denne Sag gældende og uforanderlig i alle mulige indtræffende Tilfælde, saaledes at alt forud Hr. Henrik Carstensen i denne Sag udlægger og handler, skal anføres som det af os selv var gjort, og derfor forskriver vi al Ret til at handle videre forud ved foranmeldte, men alene skal være Hr. H. Carstensen og den han for sig antager aldeles overladt, at bestyre alt det til denne Sags Oplysning og Udførelse for godt befindende, som bekræftes ved vore Hænders Underskrift i Overværelse af 2de Vitterligheds mænd.

Underskriverne er de samme som ved Overenskomsten; S. Christensen underskriver som interrim værge for skibsdrengen Ole Olsen, mens Johanne Marie Jacobsdatter heller ikke nævnes her. Først da prisevinderne i april får protokollet både denne aftale om deling af indtægten med H. Carstensen og deres indbyrdes fordeling af fortjenesten, ser vi, at hun nævnes som partshaver.

Galeasen „Helene Charlotte“s udstyr, inventar og last

Hele to måneder efter søforhørene fik rette myndigheder i Risør omsider tid til at foretage den synsforretning på „Helene Charlotte“, som Styrmand Boldsen havde anmodet om. Foruden at give et interessant indblik i hvordan et skib på den tid kunne være udstyret, fortæller protokollen også hvad den prisedømte galease indeholdt før auktion blev afholdt. Gennemgangen af dens inventar, udstyr og last er desværre ikke samtidigt en taksering, så en vurdering i rigsdaler, mark og skilling får vi ikke. (I de følgende lister forekom nogle steder, hvor teksten ikke kunne læses, de er markeret med *).

Aar 1809 den. 8 Martii indfant ieg mig ombord i Galleasen *Helene Charlotte*, som her paa Havnen er beliggende for i Følge med Styrmand Christen Boldsens Forlangende tilligemed de tre denne Rettersag udnævnte 2de kyndige Skipper og Borgere Johan Juell og Petter Boye, at foretage en Besigtigelses Forretning over denne Galease med Takkelage, samt derefter forfatte saavel et Inventarium saavel over samme som der indehas med Ladning forlads som agt alt efter at det i Søen af en svensk Caper var taget og Skibet besadt med svenske Folk af Companten med flere danske blev tilbage taget og hertil i Begyndelsen af Aaret indbragt, og saavidt samme efter de ombord værende Folk Forklaring hade sig gjøre.-

Styrmand Bolsen, Styrmand Niels Møller, der fra Fridrichsværn afojgte Høst som Passager fulgte med Galeasen paa Rejsen til Danmark; og Matros ved Galeasen Anders Elle var nærværende. Hvordan Mændene toeg Skibets Skroug under Syn, og fant samme med staaend og løbend Reedskab samt Rundholte i god Stand. **Takkelagen** var saa vel efter hvad var synede saa som efter at bemelte ombord i Skibet været 3de Søefolks Opgivelse saaledes:

- Et daglig Anker Toug halv slidt * tyk;
- Et næsten nyt Anker Toug 8 Tommer tyk;
- Et Kappel Toug omtrent 4 1/2 Tomme tyk halv slidt;
- 2de Trodser til løbende Gods;
- Et Rig Seil halvslidt;
- En Messan halvslidt;
- En Ditto gammel;
- En Raadfok halvslidt;
- Et Top Seil halvslidt;
- Et * Seil, halvslidt;
- 2de Raafokker 1/3 slidt;
- En Klyvør 1/3 slidt;
- Et gammelt Stagseil og
- En lager halvslidt; samt
- Et traset Seil halv slidt.
- 5 Duge Præsendinger, hvoraf Een er god.
- 2de grønmaalede lærnbeslagne Vandfade.
- 3de rødmaalede lærnbeslagne Øll-Fade.
- Et svær Lod med gammel Liin.
- Et Hand Lod uden Liin.
- 2de Compasser, 3de Logglasser og 2de halv Times Glasser.

Kristiania

**Frederichsværn
(Stavern)**

Risør

Frederichshald

Kristiansand

Marstrand

Skagen

Randers

Koks Gods:

- En Kaabber Kiedl til Kiød og Fisk;
- En Grød Gryd af Iærn;
- En Kaabber Casserolle;
- 2de døppe Pander af Kaabber; og
- nogle gamle Træ Bakker;
- Et Brænde Jærn;
- 2de Kaabber Thee Kiedler;
- En Kaffe Quærn.

I Kahytten:

- En liden Speile med brun forgyldt Ramme;
- En gl. The Kande med Kopper af steen;
- 3 steen Tallerker;
- 4de Knive og 2de Thins Spise Skeer;
- En Kaabber Lyse Plade med Jærn Kop;
- Et Bord med Skuf og 8 Flasker under, samt 2de Klaffer.
- En Enk. liden Iærn Kakkelovn med Kaabber Røre;
- Et dansk Flag;
- En Iøes og 2de Vimpler samt quarantaine Flag. -

Desuden blev opgivet at tilhøre Skibet

- En Kau* Bøje med 2de Bøje Reeb;
- En Robbert.
- En Knib Tang og Hammer;
- 2de gamle Øxer og en Slibesten;
- En gl. Saug;
- En svær Anker;
- Et daglig Anker, og
- Et svært Anker med Iærn Stok;
- En Vand Tragt af Træ med Kaabber Pibe.
- En Baad til Skibet med Mast, Spid, med Seil og Fok, samt 2de Par Aarer.
- En Jolle gammel med 2 Par Aarer.
- Baads Klamper med Kraver;
- 2de Mærle Spiggere og 3de gamle Skraber,
- 3 Pikhager, og
- En Mæssing Lampe i Skottet.

Lasten:

I Henseende til Ladningen, da anmeldte det ombord værende Mandskab at denne er indtagen i Christiania i December Maaned 1808; men Skipperen tog Toldsedden med sig da han gik ombord i den svenske Caper, Styrmand Boldsen som har modtaget Ladningen opgav at den bestod af følgende efter Notice han ved den Leilighed har forfattet:

- 214 Stænger fladt Iærn,
- 2de Bunter Jord-Iærn,
- 5 stx. 3 Tommers firkantet Iærn,
- 7 stx. 1 1/2 Tommers Ditto,
- 58 stx. 1 1/2 Tommers Ditto,
- 8 Kasser Spigger,
- 3415 stx. forskellige Sorter svære og grove Bord, hvoraf der nogle i Søen er taget for at paaspigre Skibets Boug udvendig for at skjøte Huden for Isen.
- Desuden 117 Stænger fladt Iærn,
- 10 tørrede Ka* e i Sækker;
- Et Plouge Træ 12 Alen lang,
- Et Fustage Pudder Sukker, og
- En Casse med Ansios Dunker udi;
- 17 stx. Jærn Gryder og Potter. -

Matros Anders Elle erklæret at Ladningen rigtignok bestaar af de af Styrmand Boldsen opgivne Sorter men Tallet er ham ubekjendt, ligesom Passager Niels Møller er ubekjendt om det heele, undtagen den Takkelage der var underslaaet. Videre blev ikke opgivet Skib og Ladning tilhørende.- Hvormed Forretningen blev sluttet.

Tobiesen. Johan Juell. S.Bøye.

Synsforretning den 10de marts 1809

Hvad var tingene så værd i rigsdaler, mark og skilling? Den eneste lille prøve gives ved nok en synsforretning den 10de marts 1809 ombord på galeasen „Anne Chatrine“ beliggende ved Hr. købmand Henrich Carstensens bro. Her mødtes de kyndige skippere og borgere Johan Juell og Petter Boye med Carstensens handelsfuldmægtig Brogaard, „Anne Chatrine“s skipper Rasmus Stougaard og styrmand Christen Boldsen. Sidstnævnte havde udlånt to sejl fra „Helene Charlotte“ til brug for „Anne Chatrine“s rejse til Jylland for købmand Henrik Carstensens regning, og disse sejl skulle synes og vurderes:

Hvorda blev anvist en Skædfok som ansees at være af Østersøe Dug omtrent halv slidt, bestaaende af 7 skraae Duge; var den 7de den Korteste Kant kun 1 Alen, hvilken Skagfok blev forklaret af styrmand Boldsen at være bevaret fra galeasen Helene Charlotte, og derfor efter bedste Overbeviisning af Værdi 30 Rdl. ligesaa blev føviiist et Stormsejl og fra Galeasen Helene Charlotte til-

Kirkeskibet „Helene Charlotte“ i Møllerup kirke.
Foto: Jan Boserup.

føyet, af Ravendug 1/3 Deel slidt indeholdende 8 1/2 Dugs Bredde omtrent 5 Alen dyb Toprer for 15 Rdl.

Her er tale om et udlån af værdi 45 Rdl. til samarbejdspartneren i Risør. Samtidigt var dette en anledning til at få sendt besked til reder og mandskabets familier i Randers. Vi véd selvfølgelig ikke, om dette var den første mulighed for at sende oplysninger hjem om årsagen til, at skibet ikke var returneret forlængst, men det kan tænkes.

Aftale om fordeling af prisepengene

Den 13. april 1809 har Kristiansand Stifts Priseret ved dom godkendt afgørelsen, der faldt efter søforhørene i Risør i januar. På dette tidspunkt bliver parternes indbyrdes aftale om fordeling af prisepengene nedfældet på papir og tinglæst. Aftalen findes i *Byfogeden i Arendal. Notarial-protokoll No. 4.*:

Da Kristiansand Stifts Priserets Dom af 13de hujus tilkjendte os som god Prise at nyde Galease-skibet Helene Charlotte med Ladning og Inventarium som nu paa Havnen i Øster Riisøer er belig-

gende, saa ere vi underskrevne navnlig jeg Styrmand Christen Boldsen og Anders Elle paa egen og min Kones Johanne Marie Jacobsdatters Vegne og jeg Niels Møller, som alle myndige Personer; blev forenede at vi udbyder venskabelig uden Rettens Medvirkning eller anden Vidløftighed hele Værdien af bemeldte Galease Helene Charlotte med Ladning og Tilbehør, nemlig hvad der af sammes Beløb bliver tilovers naar den Hr. Kjøbmand Henrik Carstensen's Halvdel af den fulde Summa tilligemed Auctions Salærer og Auctions Omkostninger er fradragede, saaledes: at jeg Anders Elle for min egen Person deraf skal tilfalde 1/8, siger en Ottende Deel, paa min Kones Vegne skal jeg herforuden have 3/56 Part, siger Tre Sex og halvtredsindstyvende Part hvormed jeg paa egne og bemelte min Kones Vegne skal være velnøjet og derfor uvægerlig meddele Quittering. -

Jeg Niels Møller skal ligesom Anders Elle have 1/8 siger en Ottende Part, og da Drengen Ole Olsen ikke har kunnet eller kan erfare at have medvirket lige med os andre, saa have vi forenet tillagt ham 1/14 Part, siger Een fjortende Part, som vi ansee at være passende; men skulle han imod Formodning gjøre og med Grund virkelig kunde have Fordring paa større Anpart da skal enhver af os fralægge sig samme og at forholdsmæssig som sammenlagt kan udfordres til at fyldestgjøre Drengen Ole Olsen, hvorimod Styrmand Christen Boldsen i Betragtning af hans Qurage og hans udmærkede Virkning til Skib og Ladnings Erobring skal alene erholde den øvrige Deel som bliver i Erhold af Skib og Ladning halve Værdie naar foranførte min Anders Elle og Kones Parter, min Niels Møllers Part og Drengen Ole Olsens 1/14 Part er fradraget. -

Fremdeles ere vi forenede om herved at anmode Hr. Henrik Carstensen strax saa hastig muligt ved offentlig Auction at lade bortsælge Skib og Ladning under et for os bespare Losnings Omkostningerne, og overlader til Hr. Carstensen selv at bestemme de dertil passende Auktions Konditioner hvorved dog maae gives/haves muligt Hensyn paa hastigt Betalingsted for dessnarere at bringe Affairen til Endskab. -

Denne Forening som fra vor Side skal være aldeles ubrydelig, have vi samtlige med Hænders Underskrift bekræftet i Arendal den 18de April 1809.

Niels Møller. Ch. Boldsen. Paa egne og min Kone Johanne Marie Jacobsdatters Vegne: Anders Elle.

Ovenstaaende blev ratificeret i Arendal den 6te Mai 1809 af underskriverne:

Niels Møller. Som Kurator Gunder Dahl.

C. Boldsen. Som Kurator N. Rolfsen.

Paa Egne og Kone Johanne Marie Jacobsdatters Vegne Anders Elle. Som Kurator Laue Christensen.

Som af Øvrigheden opnævnte Værge for Ole Olesen, S. Christensen.

Jeg Niels Berg, Hans Kongelige Majestæts bestalte Kancelliraad, Byfoged og Byskriver samt Notarius Publicus i Arendal attesterer herved forestaaende Documenter i Overværelse af mig og med antegnede Vidne Hans Schlytter."

At samtlige optræder med kuratorer kunne tyde på, at de ikke kunne blive længere i Norge og vente på den kommende auktion. Det vides det ikke hvornår, hvor og med hvilket økonomisk resultat auktionen over „Helene Charlotte“ blev afholdt, for den relevante auktionsprotokol synes ikke bevaret, og indbetalingen af den fastsatte procentsats af det indkomne beløb er ikke fundet i Søkvæsthusets protokol.

Deltagerne sidenhen

Det har endnu ikke været muligt at følge den skæbne, som skibsdrengen Ole Olsen, de to matroser Christian Juell og Ole Elster samt styrmand Niels Møllers fik efter dramaet i Kattegat. Hans Christian Hansen, som var ejer af „Helene Charlotte“ i 1808, døde i 1810.

Hvad angår det unge par, Anders Elle og Johanne Marie Jacobsdatter, som blev gift i løbet af vinteren marts-april 1809 i Norge, kunne meget tyde på, at de allerede inden auktionen har regnet med, at prisepengene ville betyde et godt økonomisk fundament for deres ægteskab. Vinteren 1809 var de kun hhv. 21 og 23 år gamle. Hvor og hvornår de blev gift vides ikke, men vi ved, at de fik mindst ét og muligvis to børn i Norge. Styrmand Anders Elle fra Udbyhøj har en datter, født 1812 i Norge, til konfirmation i Sct. Mortens kirke i Randers i 1828.

Ved folketællingen 1834 i Råby sogn havde familien bopæl i Udbyhøj ved Randers Fjord, og da var deres ældste hjemmевærende barn, sønnen Hans, 18 år. Han må følgelig være født omkring 1816. Ved en senere folketælling i Århus oplyses, at han var født i Udbyhøj. Familien må således være kommet til Danmark på et tidspunkt mellem 1812 og 1816. Årsagen til flytningen fra Norge kunne være, at det unge par ikke ønskede at blive svenske undersåtter.

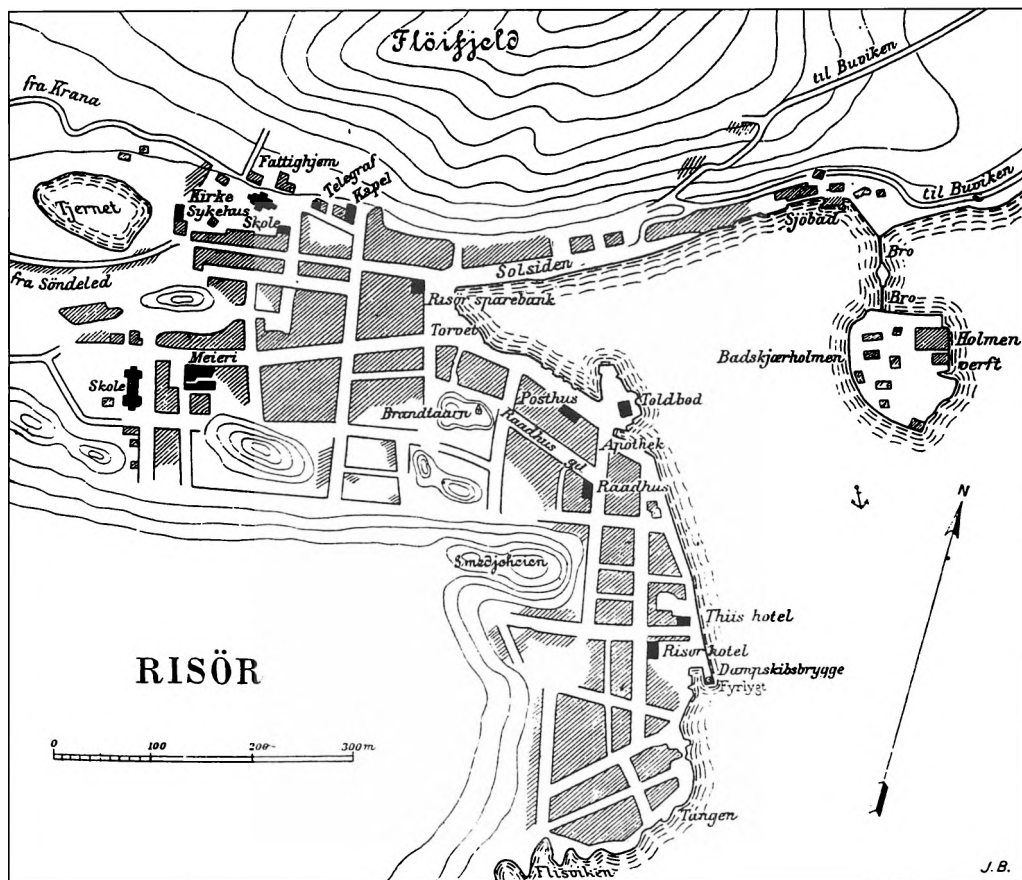
Skipper Svend Jensen slap måske for langvarigt ophold hos svenskerne, for han døde kun 39 år gammel i juli 1810 hjemme i Randers - men hans død kunne selvfølgelig være fremskyndet af opholdet i svensk fangenskab.

Med hensyn til galeasen „Helene Charlotte“s videre skæbne, så véd familietraditionen, at Christen Boldsen købte den for sine prisepenge. Af tre indførsler i Randers Fjords Lodsprotokol ses, at han blev skibsejer. Den første fortæller, at Skipper Christen Boldsens Galease er indgaaet 12 Julij 1810 med Lods til Udbyhøj og videre til Mellerup. Næste indførsel er fra 16. maj 1812, da hans galease er gået ind og ud fra Udbyhøj med lods, og i 1815 (dato mangler) er Christen Boldsens galease gået

Christen Boldsens grav i Mellerup.

Foto: Jan Boserup.

Bykort over Risør i Norge ca. 1925.

ind til Udbyhøj-Mellerup med lods og siden ud igen uden lods ombord.

Navnet på hans galease angives ikke i Lodsprotokollen.

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg har en oplysning om, at Christen Boldsen skulle være kapret af englændere i 1812, men her må være sket en sammenblanding med hændelsen i 1808-1809. En kapring i 1812 modsiges både af de ovennævnte indførsler i lodsprotokollen og af det faktum, at Christen Boldsen fra nytår 1812 til nytår 1818 er medlem af Randers Skipperlav.

Som hovedmand for generobringen af „Helene Charlotte“ blev Christen Boldsen i juli

1809 udnævnt til Dannebrogsmænd. Denne orden var indstiftet af kong Frederik 6. den 28. januar 1809, så Boldsen var således blandt dem, der modtog Dannebrogordenen i løbet af det første halvår efter indstiftelsen.

Han blev boende nogle år i Randers efter at have giftet sig med vinhandler Luchts enke, men da hun gerne ville ud af byen, flyttede de til hans fødeby Mellerup. Med købet af „Helene Charlotte“ og de år han sejlede den, skal Christen Boldsen have skabt grundlaget for sin og familiens velstand. Dette var baggrunden for, at medlemmer af slægten i 1954 forærede en model af galeasen som kirkeskib til Mellerup kirke.

Træk af Fattigvæsenets historie i Randers ca. 1830-1834

Af Bodil Vestergaard

Om fattigvæsenet i Danmark findes kun få større værker foruden nogle sporadiske, lokale undersøgelser. På landets arkiver ligger der imidlertid store mængder af utrykte kilder, som kan belyse de hidtil ubeskrevne forhold.

Formålet med denne artikel er at afdække træk af fattigvæsenets historie i købstaden Randers ved hjælp disse kilder. Randers Rådstuearkiv, som omfatter fattigvæsenet, er imidlertid meget stort, hvorfor det har været nødvendigt at foretage en kraftig afgrænsning.

Tidsmæssigt har jeg valgt perioden 1830-1834, med hovedvægten på 1831-32, idet det er en lovgivningsmæssigt rolig tid midtvejs mellem Fattigloven af 1803 og Kommunalloven af 1868, som betød en fuldstændig omorganisering af fattigvæsenet i byerne. Provincialstænderne søgte ganske vist at reformere dele af fattiglovgivningen i anden halvdel af 1830erne, men uden større effekt. Kildemæssigt omkranses den valgte periode af Neckelmanns Randersbeskrivelse fra 1830 og folketællingen i 1834.

Indledningsvis vil jeg give en kort redegørelse for den relevante lovgivning og etableringen af fattighuset i Randers. Da man ikke ved ret meget om fattighusenes indretning, vil jeg se på de fysiske rammer og undersøge hvem der modtog forsørgelse. Derefter vil jeg via kilderne undersøge, hvordan fattigkommissionen arbejdede, og hvilke typer sager man beskæftigede sig med.

Fattige, kvinder og i særdeleshed fattige kvinder er en samfundsgruppe, som fylder meget lidt i historieskrivningen. Jeg ønsker derfor specielt at se på, hvordan kommissionen behandlede henvendelser fra byens kvinder for at se om der er nogle karakteristiske træk.

Dermed har jeg også foretaget nogle fravalg, idet jeg f.eks. ser bort fra børnenes vilkår. Ligeledes har jeg undladt at gå ind i de mange sager, der handler om præcisering af forsørgelsessted, uagtet at mange af disse også handler om kvinder. Fattiglemmernes ernærings- og sundhedsforhold samt fattigvæsenets økonomi har fyldt meget i kommissio-

nens arbejde, men er ligesom alle forhold vedrørende arbejdsanstalten stort set ladet ude af betragtning.

Fattiglovgivningen

Ved fattigloven af 1708 indførte man for første gang i Danmark en offentligt påbudt og organiseret fattigforsørgelse i erkendelse af, at fattigdom og tiggeri var blevet et tiltagende problem, siden det kirkelige fattigvæsen forsvandt med Reformationen. Loven sikrede imidlertid ikke tilstrækkelige midler og hovedforskellen mellem fattigloven af 1708 og dens afløser i 1803 er, at hvor man i det 18. århundrede måtte sætte tæring efter næring, idet man samlede en sum penge, som rakte så langt den nu kunne, så kunne man efter reformen sætte næring efter tæring. Den nye fattiglov tillod de lokale myndigheder at pålægge borgerne en fattigskat for derved, suppleret med frivillige bidrag, legater, indsamlinger m.v., at skaffe penge nok til de voksende sociale udgifter.

I „Reglement for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse i Danmarks Kiøbstæder“ af 5. juli 1803, fastlagde Kancelliet i 56 paragraffer detaljerede regler for hvem der var trængende, hvor disse havde forsørgelsesret - enten hvor man var født og opdraget, eller hvor man i overvejende grad havde opholdt sig de sidste tre år - inddeling af fattige i forskellige klasser, børnenes skolegang, straffen for betleri osv. Ved lovens indførelse ændrede offentlig hjælp ikke ved modtagerens sociale og borgerlige stilling.

I de følgende årtier blev fattigloven imidlertid flere gange ændret, oftest fordi de lokale myndigheder, der skulle administrere loven af 1803, udviste stor kreativitet for at undgå forsørgelsespligten. I 1810 måtte Kancelliet f.eks. slå fast, at det ikke var tilladt at bortvise ikke-trængende under påskud af, at de med tiden kunne blive sognet en byrde, og i de følgende år blev der flere gange yderligere strammet op på dette område. Samtidig blev fattige frataget råderetten over deres ejendele, idet det blev gjort strafbart at sælge indbo og klædningsstykker.

I 1824 besluttede Kancelliet i forbindelse med en ny ægteskabslov, at en person, der tidligere havde fået understøttelse af fattigvæsenet, ikke kunne gifte sig uden samtykke fra fattigvæsenet på mandens forsørgelsessted. Formålet var at vanskeliggøre ægteskaber mellem fattige unge for derved at begrænse antallet af børn.

De fleste af ændringerne betød en bevægelse væk fra den lighed for loven, som var blevet håndhævet under enevælden. Særligt ændringen i 1824 betød et stort skridt hen mod den deklassering af fattige til andenrangs borgere, som blev endeligt stadfæstet med Grundloven af 1849, der bestemte, at folk, som skyldte fattigvæsenet penge, ikke havde stemmeret. Denne ulighed bibeholdtes helt frem til 1961.

Fattigforsorg i Randers

Ifølge en købstadsbeskrivelse fra 1804 var tiggeri et stort problem i Randers i 1700-tallet, idet man kunne „... see hele Hære af Betlere... løbe Gade op og ned, for at anraabe de Forbiegaaende om Almisse, og mange af dem anvendte det de samlede til Drik og Sviir, hvoraf gemeenlig opkom Klammerie og Slagsmaal“.

For at begrænse tiggeriet besluttede Randers købstads fattigkasse i 1762 at indkøbe redskaber og materialer, så de fattige kunne starte en hjemmeproduktion af blår og hør og derved tjene til livets ophold. Men ingen udstyrede dem med evner og erfaring, og forsøget blev en økonomisk øretæve så stor, at der gik 20 år, før man turde foretage sig noget igen. Da oprettedes en spindeskole for fattige, helst faderløse piger, som her fik 10 timers daglig oplæring i spinding og kristendoms-kundskab. I 1789 udvidedes skolen til en arbejdsanstalt for alle byens fattige. Udefrakommende blev opbragt af to fattigfogeder og eskorteret til byportene.

Fattighuset

Hvor de tidlige tiltag til fattigforsorg i Randers kun havde haft til formål at skaffe arbejde til de fattige, opstod omkring århundredskiftet et

Den gamle fattiggård i Vestergade, der blev revet delvist ned i 1888-89. Foto: Randers Lokallhistoriske arkiv.

ønske om boliger til de fattige. Den nye fattiglov sagde ikke noget om internering, men i ti år søgte fattigkommissionen at skaffe midler til at bygge et fattighus for, da det var billigere at „indlægge“ de fattige et sådant sted end at betale deres husleje andetsteds. Det lykkedes med et legat på 9850 rbd. fra bysbarnet Niels Brock og hustru i 1807, længe før de fleste andre købstæder. Uden for byens vesterport blev der opført 3 huse, det ene bestod af 25 fag til beboelse for gifte familier, som havde eget køkken og spisekammer. I mange andre fattighuse blev yngre ægtepar adskilt, for at de ikke skulle forplante sig. Det andet hus bestod af 40 fag og var indrettet til beboelse for 24 enkelte personer fordelt i 12 kamre. Den tredje bygning indeholdt samlingsal, oppasserbolig og sygestue med 3 senge. Et fag er afstanden mellem to murstolper og kan sættes til ca. 1,5 m, dvs. at beboerne i tomandskamrene i gennemsnit havde 2,5 meter til rådighed i hele husets bredde. Så når alle bygningerne havde oplukkelige vinduer og kakkellovne, hvilket ikke var normen i andre fattighuse, var der i starten tålelige vilkår, i hvert fald på papiret.

Med tiden opstod nye behov. Den gamle arbejdsanstalt blev solgt til private, og i 1814

ansatte man den første stuekone til at forestå middagsbespisning af lemmerne, dvs. at man begyndte at gå over til den naturalieforplejning, som loven foreskrev. Ifølge P.M. Lehmeier, som var inspektør for fattighuset i mange år fra 1888, betød dette, at man måtte opføre en ny bygning med 4 stuer og et køkken, hvorefter det var fysisk muligt at indføre forplejningssystemet i fuld udstrækning. Lehmeier henviser til informationer fra fattigvæsenets „regnskaber og bøger“, men jeg kan konstatere, at der ikke er overensstemmelse med borgmester Neckelmanns optegnelser fra 1830, hvori han skriver, at der blev skaffet plads til køkken, arbejds- og sygestue ved at fjerne skillerummene mellem de små aflukker til sovesteder. Dette skulle have medført at bygningen sank sammen og blev så lav, at den altid var fyldt med „Qualm og Fugtighed af de Tilstedeværendes Uddampning og Udaanding“. Fugtigheden forværrede forfaldet, idet træværket rådned.

For at nedbringe de stigende udgifter til fattigvæsenet blev fattighuset i 1819 omdannet til „Fattig- og arbejdsanstalt“ med dertil hørende pligt for lemmerne til at udføre det arbejde, de

var i stand til, hvilket primært var vævning. Dels forarbejdede de deres egen beklædning, dels „Gulvtæppetøi, Hestedækkener, Blaarlærred, m.m.“ til salg i byen. Desuden dyrkedes et ret betydeligt jordtilliggende, formodentlig primært med kartofler og kål, da disse udgjorde en stor del af kosten, men ikke figurerer blandt de daglige indkøb. Børnene udførte fabriksarbejde, når de ikke var i skole.

Senere opførtes, for penge indsamlet blandt byens borgere, en bygning med et badekammer og to sygestuer, som skulle optage patienter fra hele byen. Året efter, i 1825, fuldendtes byggeriet med et egentlig badehus til brug for både fattiglemmerne og byens borgere.

De fattige

Fattighuset blev passet af en opsynsmand, en stuekone, som stod for mad og rengøring, og en børneoppasserske. Alle boede i fattighuset, og som rettesnor for deres arbejde havde de detaljerede ordens- og spisereglementer. Derudover figurerede to skolelærere på lønningslisten.

I 1830 opholdt der sig ifølge Neckelmanns indberetning 76 gamle og svage samt 50 børn i selve fattighuset, altså i alt 126 personer, hvilket ligger tæt på resultatet af den officielle folketælling i 1834, som angiver 124 beboere i fattighuset, inklusive de ansatte og deres familier. En mandtalsliste fra 1834, nærmest et register til folketællingen, springer ganske enkelt fattighuset over. Ifølge folketællingen i 1840 var der 99 voksne beboere og ingen børn. Børnene var næppe alle kommet i pleje eller læreforhold, så myndighederne tillagde det åbenbart ikke så stor betydning, hvor mange beboere der var i huset. Det præcise antal varierede selvsagt næsten fra dag til dag, med ud- og indflytninger, indlæggelser og dødsfald. Jeg har valgt at se nærmere på beboerne og byens øvrige forsørgede på et givet tidspunkt, nemlig den 31. december 1831.

Lemmer af 1. klasse - de gamle og syge

Lemmer af første klasse var de 91 fastboende, voksne i fattighuset som forsynedes med hel for-

plejning, dvs. kost, logi, beklædning og evt. sygepleje. Det var ifølge Fattiglovens definition dem, som var så gamle og syge eller på „Helbred, Førlighed, Sandser og Forstand så svækkede“, at de ikke selv kunne tjene til livets ophold. Jeg har optalt lemmerne til 40 mænd og 51 kvinder i alderen 16 til 99 år. Overvægten af kvinder kan dels forklares ved, at det var yderst vanskeligt for en enlig kvinde at brødføde sig selv og sine eventuelle børn udenfor fattighuset, dels at kvinder generelt har en højere gennemsnitslevealder end mænd, hvorfor der var mange enker blandt lemmerne. Kvinderne i fattighuset var typisk beskæftiget med at karte, strikke strømper, sy og spinde. Nogle kunne ifølge Fattigbogen ikke arbejde, fordi de var „syge“, eller fordi de havde småbørn.

Det er interessant at bemærke, at levealderen var høj, idet 34 lemmer var i alderen 50-69 år og hele 31 var over 70 år, hvilket afspejler det faktum, at fattigvæsenet indtil alderdomsunderstøttelsesloven af 1891 var det eneste offentlige tilbud til ældre. Måske har også gunstige lokale forhold spillet ind, idet Neckelmann anfører, at der i Randers i 1830 fandtes en usædvanlig mængde raske, gamle folk, pga. gode foranstaltninger til fattiges understøttelse, kur og pleje, kyndige læger og nærende kost. I hvert fald kan man udlede, at kosten har været tilstrækkelig til at holde lemmerne i live.

Hvis man tildeler familierne i huset samme areal pr. person som oprindeligt var tilmålt de enlige, skulle der være plads til ca. 40 beboere. Med børnene nedenfor var der ved indgangen til 1832 147 beboere. Uanset regnestykkets iboende unøjagtigheder, har der været tale om en voldsom overbelægning i de nedslidte bygninger. Trods badehuset har den hygiejniske standard næppe været særlig høj, og man kan forestille sig, at lus, lopper og rotter stortrivedes i de overbefolkede, fugtige rum. Beboerne havde næppe indflydelse på, hvem der blev indlogeret sammen, sandsynligvis har der været tale om kønsadskillelse af ugifte, men ingen sondring mellem f.eks. retarderede og øvrige beboere. De anvendte kilder fortæller ikke meget om dette, men undersøgelser fra

andre byer har påvist de umenneskelige og uhumske forhold der oftest var fattighuslemmernes lod. Desværre ved vi kun lidt om, hvordan lemmene så på deres institutionsliv på bunden af samfundets hierarki. Der er ingen eller meget få vidnesbyrd om kollektive sociale protester blandt fattige, formodentlig fordi vilkårene ikke var meget værre end i andre dele af samfundet.

Det er dog tydeligt, at fattighuset var noget man forsøgte at undgå. Ved indlæggelsen overtog fattigvæsenet alle fattiglemmets ting, hvilket gjorde det meget vanskeligt at forlade stedet igen. Fra 1832 har jeg fundet tre eksempler på de vilkår, der kunne knyttes til udflytning. En enlig kvinde fik tildelt huslejhjælp, tørv og tilladelse til at bruge fattighusets sengeklæder under sit ophold i byen. Der siges ikke noget om gangklæder, møbler eller andet, men det er ikke svært at forestille sig, at det ville blive en kummerlig tilværelse, når hun var nødt til at låne institutionssengetøjet. Næste ansøger, en skomagerfamilie, fik tildelt brødhjælp, men måtte efterlade deres ældste barn i fattighuset. Der figurerer ingen begrundelse for denne disposition. Den sidste, en skomagerkone med to børn, fik brød og huslejhjælp, som hun ikke selv måtte administrere. For alle ansøgerne gælder, at tilladelserne kun blev givet „indtil videre“, så de kunne ikke regne med varig frihed og har måske gået i en evig frygt for at blive genindlagt.

Lemmer af 2. klasse - børnene

Af de 56 børn, der boede fast i fattighuset, var en del enten forældreløse eller børn af enlige, dvs. ugifte mødre og enker eller sjældnere enke-mænd. Ca. 1/3 af børnene havde begge deres forældre hos sig. Fædrene er benævnt ved deres nuværende eller tidligere stilling, mens der for kvinderne er 3 muligheder: hustru, afgangen hustru eller uægte barnemoder.

Af de 65 børn der var udsat i pleje modtog kommissionen alimentationsbidrag fra faderen på 7-10 rbd. pr. år i 6 tilfælde. I syv tilfælde var moderen og i et enkelt tilfælde forældrene sammen tilstået hjælp til selv at opfostre deres

børn. De øvrige børn var akkorderet en betaling på 10-25 rbd. årligt. Jeg ser ingen konsekvens i betalingens størrelse i forhold til f.eks. køn og alder, så der har sandsynligvis, som andre steder i landet, været tale om en simpel udlicitering til lavesbydende plejefamilie, efter at børnene havde været udbudt i avisen.

Efterlevne i Fattighuset opbragne Pigebørn, der nu ere confirmerede, snæst snarest muligt anbragte i Tjeneste her i Bøen eller paa Landet:

- 1) Jacobine Jacobsdatter, 14½ Aar, Datter af Jacob Kramer og Hustru Marie Jensdatter.
- 2) Bodil Marie Sørensdatter, 14 Aar, Datter af Dagleier Søren Andersen og Hustru Ane Irelsdatter.
- 3) Theresia Schelbye, 14 Aar, Datter af Løber Schelbye og Hustru Johanne Elisabeth.
- 4) Christine Holm, 17 Aar, Datter af afg. Bøgtter Lars Holm og Hustru Ane Andersdatter.
- 5) Ane Johanne Christensdatter, 16 Aar, Datter af Christen Bøgeffov og Hustru Sara Nielsdatter.
- 6) Charlotte Amalie Hauerløv, 17 Aar, Datter af Dagleier Niels Hauerløv og Hstr. Mette Cathrine Ritschau.
- 7) Christine Dorothea Philippine Ulrikke Ellrup p 14 Aar, Datter af afg. Markteender Hans Ellrup og Hstr. Ane Christine Christensdatter.

De, som maatte ønske at tage nogen af disse Børn i Tjeneste, ville derfor behøve, desangaaende at henvende sig til Fattighuusforstanderen Købmand H. Chr. Hansen i Bøstergade. — Manders, den 13de Decbr. 1832.

Fattigkommissionen.

Plejefamilierne var typisk håndværkere, men der ses også skolelærere, styrmænd, høkere, kågmænd m.v. samt en del enker. Har disse enker mon manglet en „mand“ i huset til det hårde arbejde, har de søgt beskyttelse eller måske selskab i deres enkestand, hvis de ikke selv har haft hjemmeboende børn? Plejetil-lægget og barnets arbejdskraft har nok i de fleste tilfælde spillet en væsentlig rolle, men jeg formoder, at der også i nogle tilfælde har været tale om velment privat godgørelse.

Lemmer af 3. klasse - øvrige forsørgede

Af 3. klasse var der 394 personer med deres børn som fik hjælp til husleje, medicin, ildebrændsel, dvs. tørv, samt for norges vedkommende brødrationer på 3 til 14 pund brød om ugen, afhængig af familiens størrelse og indtægt. Fattigloven fastslog, at fattighjælp ikke burde udbetales i penge, men bortset fra brødhjælpen ser det ud til, at naturaliesystemet var ved at bryde sammen og blive erstattet af kontant hjælp, som var langt lettere og billigere at administrere. I for-handlingsprotokollen ses både eksempler på, at

Borgmester Ludvig Conrad Neckelmann - medlem af fattigkommissionen. Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

folk fik huslejhjælpen udbetalt og på, at den administreredes af fattigkommissionen, som vi så ovenfor. Når trangskriterierne skulle vurderes, var der, på papiret, ingen skelnen mellem værdige og uværdige trængende. Det var uden betydning, om problemerne skyldtes medfødte handicaps, senere tilkomne fysiske skader eller sygdomme, mentale forstyrrelser eller dårlige sociale og økonomiske forhold. Igen ved vi ikke ret meget om hvordan modtagerne så på hjælpen. Henvendte man sig kun hvis man var i yderste nød for ikke at komme i gæld til fattigvæsenet med indskrænkning i den personlige frihed til følge, eller var det blot en risiko som folk af lavere stand var nødt til at kalkulere med? Vi kan se at tildelingerne er af forskellig størrelse, men har ingen muligheder for at vurdere om hjælpen var tilstrækkelig til andet end en nødtørfvig opretholdelse af livet. Kilderne fortæller ikke om folk gik sultne og frysende i seng.

Ved indgangen til 1832 var der sammenlagt 606 personer i Randers under forsørgelse, hvoraf 147, knap en fjerdedel, boede i fattighuset. Det er vigtigt her at tilføje at 606 var antallet af forsørgede, hvilket ikke er det samme som antallet af fattige. De som enten fik afslag på hjælp eller ikke ønskede hjælp falder uden for statistikken.

Fattigkommissionen

Ved Fattigloven af 5. juli 1803 oprettedes i hver købstad en fattigkommission, som var underlagt amtsfattigdirektionen, som igen sorterede under Kancelliet, der var øverste tilsynsførende med det offentlige fattigvæsen. I Kommissionen for Randers Købstads Fattigfond sad syv af byens borgere, underforstået mænd. Pr. 31.12.1831 var det de tre fattigforstandere Niels E. Jacobsen, Chr. Schmidt, hr. sukkerraffinadør M. Beyer, købmand Blicher, som førte tilsyn med fattighuset, borgmester Neckelmann, amtsprovst Kruse og sognepræst Andresen.

De tre sidstnævnte var fødte medlemmer. Kommissionen mødtes fast den første onsdag hver måned på rådstuen og derudover til ekstraordinære møder efter behov, som loven foreskrev. I 1830 mødtes kommissionen i alt 16 gange, så hvervet var for de samvittighedsfulde ganske arbejdskrævende. Andresen deltog 15 gange, mens Kruse kun deltog i 9 møder, Blicher og forstanderne mellem 9 og 14 gange. Neckelmann deltog ikke i et eneste møde dette år. Der var tale om et ulønnet, borgerligt ombud, men Lehmeier hævder i sine manuskripter, at kommissionens medlemmer profiterede af at levere de fleste af varerne til fattighuset. Jeg ser dog ikke belæg for dette i regnskaberne, hvor alle leverandørers navne nævnes.

I november hvert år gennemgik kommissionen budgettet for det kommende år. Indtægterne i 1830 skyldtes primært pålignede bidrag fra i alt 907 navngivne personer. Byens borgere var inddelt i 21 klasser, som årligt betalte fra 1 til 40 rbd., enkelte personer i 1. klasse gav helt op til 150 rbd. Ingen af fattigkommissionens medlemmer følte sig foranle-

diget til at give ekstra bidrag, selv om loven fastslog, at de ved deres eksempel burde opmuntre andre til „goddædighed“.

På møderne behandledes økonomiske forhold og løbende sager. Sidstnævnte var som regel vurderet på forhånd, hvilket ses af, at indkomne breve ofte var forsynet med påtegninger fra de enkelte kommissionsmedlemmer. Kommissionen skulle naturligvis forvalte lovens ord, men alligevel var hvert enkelt tilfælde en vurderingssag, idet Fattigloven f.eks. ikke sagde noget om beløbsrammer, eller om de betingelser man kunne vedhæfte hjælpen. Ved en enkelt lejlighed viste kommissionen sig villig til at fravige reglerne og sætte menneskelige hensyn først, f.eks. fik en skomager i 1830 et lån til afbetaling af smågæld og til professionens drift, selv om långivning decideret stred mod fattigvæsenets hensigt. Det kan dog ikke udelukkes, at der kan være tale om nepotisme eller kammerateri, Randers var ikke større, end at de fleste må have kendt hinanden.

Trangsforholdene blev nøje undersøgt i hvert tilfælde, så der er næppe tvivl om, at der oftest var tale om virkelig nød, selv om der vel også dengang fandtes tilfælde af socialt bedrageri. For at minimere risikoen for dette besluttede kommissionen i januar 1832, at når personer af håndværkslaug begærede understøttelse, skulle det pålægges dem, at medbringe en skriftlig erklæring fra oldermanden, om hvorvidt de var værdige til understøttelse. Herudover hjalp byens folk selv til, idet angiveri på den tid ikke var ualmindelig. I perioden 1830-1834 har jeg dog kun fundet et enkelt eksempel, idet en skomagerenke i 1834 klagede over adskillige personer, som hun åbenbart mente fik uberettiget støtte. Man bad borgmesteren undersøge sagen og tage forholdsregler mod de angivne personer, hvis beskyldningerne var sande.

Fattigkommissionens kvindesyn belyst ved udvalgte sager

Jeg skal i dette afsnit gå nærmere ind i udvalgte sager for derved at se hvordan kommissionen

behandlede sager vedrørende forskellige kategorier af kvinder. Der kan i sagens natur kun blive tale om punktnedslag, hvorfor undersøgelsen vil få en noget sporadisk karakter.

De giftelystne

Ægteskabsloven af 1824 gjorde det svært for fattige unge at gifte sig. Jeg har set på tre sager, hvor kommissionen behandlede ansøgninger om bortfald eller nedsættelse af tidligere tildelt understøttelse med henblik på indgåelse af ægteskab.

Ane Cathrine Skive fik i 1832 efter lang tids kamp tilladelse til at blive skilt fra sin mand, som efter udstået straf i tugthuset var flygtet en halv snes år tidligere. Hun havde af fattigvæsenet modtaget ca. 11 rbd. og 10 brød à 7 pund, og søgte nu om eftergivelse eller nedsættelse, så hun kunne gifte sig med Lars Wulff. Kruse mente, at hun var en skikkelig kone, men kendte intet til Wulff, som hun allerede levede sammen med. Imidlertid pointerede han at børn næppe ville være at vente i ægteskabet. Han har givetvis skelet til at Ane Cathrine var 42 år. Hun havde næppe skrevet sin ansøgning selv, idet hendes underskrift er særdeles ubehjælpssom og ikke ligner håndskriften i resten af brevet, som er meget velformuleret og korrekt stavet. Tilladelsen blev givet mod en tilbagebetaling på 7 rbd. og i regnskaberne i Fattigbog 1832 ses en ekstraordinær indtægt på 4 rbd. fra Ane Cathrine Skive, som så er i restance med 3 rbd.

Kort efter søgte Ane Pedersdatter om tilladelse til at gifte sig med murersvend Niels Christensen Bjerregrav, som hun „ælsker og atraaer“, og om bortfald af tilbagebetalingskrav på den støtte hun tidligere havde modtaget. Ane var enke, 38 år gammel, koparret og ventede barn med Niels, som var ungkarl og kun 26 år. Ane skrev heller ikke selv, men hendes skriver, måske Niels, formulerede sig og stavede dårligt, f.eks. ses ord som „ængestand“ og „fatigkommissionen“. Brevet kunne ikke overbevise kommissionen om, at ansøgerne var ordentlige folk. Man mente at vide, at Niels drak, så resultatet var i første omgang et afslag. Senere opsøgte Niels Bjerre-

Amtsprovst P.J. Kruse - medlem af fattigkommissionen. Foto: Randers Lokallhistoriske arkiv.

grav pastor Andresen, som fik indtryk af, at Niels ikke var så forhippet på ægteskabet som Ane var, hvorfor han forsøgte at overtale Niels til at opgive sagen. Derpå gik Ane til borgmesteren, idet hun påstod, at det var kommissionen, der havde henvist hende. Neckelmann syntes, at de skulle have tilladelsen, da hun var så gammel, at der næppe ville blive tale om en betydelig forøgelse af familien, gravid var hun jo. Da Andresen kom i tanker om, at et afslag blot ville resultere i en masse uægte børn (Andresens understregning), som fattigvæsenet ville komme til at føde på, ombestemte han - og dernæst de øvrige - sig, tilladelsen blev givet, og gælden eftergivet. Senere indføjede amtet den betingelse, at kom Niels nogensinde til penge, skulle der stilles krav om nogen tilbagebetaling. Han havde faktisk arbejde, så det var ikke helt utænkeligt, at det kunne ske.

I begge sagsforløb gælder, at kvindernes relativt høje alder var udslagsgivende for tilladelsen, men det ser ud, som om personlige præferencer også spillede ind. Det første par

var skikkelige, det andet ikke. Andresens understregning af „uægte“ og hans forsøg på at tale Niels fra foretagendet tyder på, at han ikke brød sig om dem. Måske syntes kommissionen, at den unge mand skulle kunne få en mere passende kone, selv om han var drikfældig, eller at Ane var bedre tjent med en anden. Parret måtte indgå i ægteskabet med den viden, at kom de nogensinde i bedre kår, så ville der straks falde tilbagebetalingskrav, i modsætning til det andet par hvor ethvert mellemværende var ude af verden ved tilbagebetaling af 7 rbd., hvilket ganske vist var en anselig sum.

Det tredje sagsforløb handler om en kvinde som havde fået huslejhjælp i de 6 år, hun havde været enke, i alt 227 1/2 rbd., indtil hjælpen blev taget fra hende, fordi hun fik et uægte barn. Nu ville hun giftes med den udlagte barnefader og sammen med sin gamle moder, som var under forsørgelse, flytte til et andet pastorat, hvorfor de søgte om, at enken blev frikendt for sin gæld, og at moderen opretholdt sin understøttelse trods flytningen. Det så man ingen nytte i at afslå. Denne afgørelse kan undre, da kommissionen pga. det uægte barn ikke længere havde udgifter på hende, og det var en ganske stor sum, der blev eftergivet. Andresen fremhævede, at manden ved sin profession sikkert kunne ernære familien, så hvorfor har man ikke her dømt delvis tilbagebetaling? Har moralen været udslagsgivende, så det afgørende var at få en usædelig kvinde og hendes uægte afkom af gårde, eller har man vægтет, at barnet ved ægteskab mellem dets forældre ville komme til at leve under ordnede forhold? Væsentligt at udlede af denne sag er at en gravid, ugift kvinde øjensynligt kunne risikere at blive frataget enhver hjælp uden skelen til, hvordan hun så skulle forsørge sig selv og barnet. Omend det er svært at bevise, kan det ikke udelukkes, at en sådan praksis kan have resulteret i at kvinder har født i dølgsmål og af nød dræbt deres nyfødte.

I øvrigt er det interessant at se, at alle tre ægteskaber kunne have været afvist med en helt anden begrundelse, idet § 8 i ægte-

skabsloven af 1824 fastslog at „de, som have bedrevet Hoer med hinanden, ikke maa komme sammen i Ægteskab“.

De ugifte kvinder

Når folk af højere klasse giftede sig, skulle deres samliv gerne resultere i børn, som kunne forsørge dem i alderdommen. Men at ugifte kvinder af lavere stand kom „galt af sted“ var ikke velset, i hvert fald ikke blandt fattigkommissionens mandlige medlemmer. Ovennævnte to kvinder havde ægteskab i sigte, men den redningsplanke var naturligvis ikke altid til stede. I 1830 var der brug for en ny børneoppasserske i fattighuset, og kommissionen sendte bud efter urmager Skræms enke - noget navn har hun ikke i protokollen. Hun indvilligede i at overtage jobbet med start førstkommande lørdag, den 6. marts, mod at kommissionen betalte hendes husleje samt 20 rbd. i løn halvårligt fra 1. maj, dvs. næsten to måneder uden løn i starten. Men et års tid senere gik det galt, i april 1831 blev hun kaldt frem for kommissionen, idet hun havde „ladet sig besvangre“. Hun blev nu beordret til at flytte ud af fattighuset, da det ville være uanstændigt, hvis hun lå i barselsseng der. Hvad ligger der mon i udtrykket „havde ladet sig besvangre“? Som udlagt barnefader anføres i kirkebogen fattiglem Elias Nielsen. Var det hendes kæreste, eller var hun blevet voldtaget af et retarderet fattighuslem, eller måske af en af byens borgersønner, som betragtede en fattig kvinde som en brugsgenstand? Det melder historien ikke noget om, og kommissionen var næppe interesseret. En uge efter opsigelsen skrev fru Skræm til kommissionen og „forlangte“ et brød ugentlig til sine børn. Men da hun selv havde ønsket at tage sine børn med sig, da hun blev tvunget til at flytte fra fattighuset, „fandt man ikke at kunne tilstaa hendes Begiering“. Moderkærlighed var åbenbart ikke noget, man kunne tiltro en løsagtig kvinde, eller i hvert fald ikke noget, man kunne tage hensyn til. I januar 1832 døde fru Skræm. Kirkebogen nævner ikke dødsårsagen. Medvirkede kommissionen ved sit afslag til at en 44-årig mor døde af sygdom, sult eller selvmord? I marts behandlede man en skrivelse fra skifteretten,

som havde solgt fru Skræms efterladenskaber for knap 30 rbd. og overført pengene til fattigkassen. Her ser vi et eksempel i praksis på, hvordan man beslaglagde et fattigt menneskes ejendele, til trods for at hun havde levende arvinger.

En anden kvinde, Mette Catrine Sørensdatter, mødte op for at få hjælp til at få sit uægte barn døbt. Dette kunne kommissionen, hvis førende medlemmer var præster, vel ikke så godt nægte hende, og man var villig til at betale direkte til underdegnen de 2 rbd., som en barnedåb kostede. Men kvinden ville have pengene til faddernes beværtning, hvilket man „naturligvis“ afslog. Desuden søgte hun om hjælp til sine to uægte børns opdragelse, udover de 7 pund brød hun allerede modtog i ugentlig hjælp. Kommissionen tilbød at op tage hende og børnene i fattighuset, men „denne Forplejningsmaade afslog hun med Heftighed og gik fortørnet bort“.

Situationerne vidner om kvindernes for tvivlelse over de vilkår, de måtte byde deres børn i en evig kamp for at undgå sult og den fornedrelse, der fulgte med en tilværelse som fattighuslemmer. Det forekommer mig, at kommissionen var forudindtaget i samme øjeblik ansøgeren var en gravid, ugift kvinde. Tonen blev en anden, der var ingen medynk at hente. Kruse mente, at det skyldtes tidsalderens frivole tænkemåde, at dette „utugtige og liderlige Væsen“ havde vundet indpas og foreslog i 1834 for Randers Hospitals vedkommende, hvor en ugift kvindelig beboer havde fået et barn, at man fremover kun optog personer over 50 år for at undgå den slags skandaler. Hans forslag blev ikke gennemført, men samme holdning havde han jo nok til de personer, som fattigvæsenet tog sig af.

De gifte kvinder og enker

Tvangsfjernelser er ikke noget nyt fænomen. Borgmester Neckelmann udtrykte i et brev i 1831, at to enker ikke burde have lov til at opdrage deres egne børn, som i stedet burde tages i fattighusets varetægt og mødrene fratages al hjælp. Således skete det også i det ene tilfælde med et 14-årigt barn. I det andet tilfælde fandt

man ud af, at det var formålsløst at fjerne den pågældende 8-årige pige, da moderen havde endnu to børn, som fortsat ville blive fordærvet ved hendes opdragelse. I øvrigt havde man heller ikke uden videre lovhjemmel til at fjerne dette barn, da hun var under 10 år. Da moderen yderligere bedyrede, at det yngste barn var hende det „kiæreste“ og højtideligt lovede, at holde sine børn fra betleri og anden vanart, besluttede man alligevel at lade hende beholde barnet på prøve. Når blot barnet var undfanget i ægteskab, kunne der åbenbart godt tages hensyn til moderens følelser. Barnet må dog alligevel senere være blevet fjernet, for i 1834 henvendte moderen sig til kommissionen for at få sin datter tilbage fra fattighuset.

En murersvend Schaltz' enke fik uden sværds slag tildelt brød og huslejhjælp, da hun henvendte sig kort før hun skulle føde sit sjette barn. Det foranledigede mig til at tro, at hun kun i kort tid havde været enke, så murersvenden kunne være far til barnet, hvilket kirkebogen bekræfter. En anden enke ansøgte om tilladelse til at forlade fattighuset for at tage tjeneste i Århus, hvilket blev afslået med henvisning til hendes letfærdighed. Dette finder jeg overraskende, da denne letfærdighed vel kunne resultere i munde, som fattigvæsenet skulle mætte. Hvorfor benyttede de ikke lejligheden til at slippe af med hende? Det er ind imellem vanskeligt at se nogen konsekvens i kommissionens beslutninger.

De „gale“

Skønt der blandt de forsørgede personer også var mentalt forstyrrede, var der tilfælde, hvor fattigkommissionen kom til kort og måtte sætte den syge under bevogtning. Indtil 1830 havde fattigvæsenet haft adgang til nogle pladser i Randers Hospital, en stiftelse med fastboende, fortrinsvis sindssyge lemmer, hvor særligt problematiske personer blev opbevaret i dårekister. Disse var i brug indtil 1866, hvor dårerne blev overført til de nye sindssygehospitaller i Århus og Viborg. Men selv om fattigvæsenet i 1832 ikke længere rådede over hospitalsportioner, var der tilsyneladende et samarbejde, hvilket dog også

forekommer naturligt, idet Neckelmann var medlem af hospitalsinspektionen, Kruse var formand og Andresen fungerede som hospitalspræst.

Fru Suchow, enke efter premierlieutenant, told- og konsumptionsbetjent Suchow, dukkede op i arkivalierne i 1832 og var et af de grænsetilfælde, som fattigkommissionen ikke kunne håndtere alene.

*Et Enhver, som uden mit Samtulle indblader sig i Sanddel med den under mit Bærgemaal fatte Fru Suchow heri Ønen, maae tilskrive sig selv de ubehagelige Følger deraf, unblader jeg ikke, i Henhold til mit Kværtisement i dette Blads No. 87 for 1829, paa nu at bringe i Erindring.
Randers, den 12te Januar 1831. J. P. Beyer.*

Forstander Beyer var væрге for denne kvinde, men anmodede kommissionen om at blive fritaget, da hun var så sindsforvirret, at han selv ikke med borgernes hjælp kunne klare opgaven. Kommissionen besluttede at ansøge hospitalsdirektionen om en plads til hende i hospitalet på fattighusets bekostning og at få hendes børn udsat i plejefamilier. Økonomisk set svarer det ikke helt til, hvad jeg har fundet i brevpakken, idet det deraf fremgår, at hun sandsynligvis selv havde midler nok til at bekoste et midlertidigt ophold i hospitalet, men var det ikke tilfældet, lovede fattigkassen dog at dække udgifterne. Af brevet fremgår endvidere, at det skulle være de strenge regler i hospitalsstiftelsen, der skulle kunne berolige fru Suchow, og at det var den rette medicin var hospitalsforstanderen da også enig i. I sit svar måtte han beklage, at der allerede var overbelagt med 17 personer i de 12 dårekister, og at have hende i gården blandt de andre sinds svage ville bare gøre dem „virkelig gale allesammen“, men han havde en anden løsning. Hun kunne „indlukkes alene i et afsondret Værelse...[hvor] ingen taler med hende, uden i en alvorlig Tone at paabyde hende Stilhed, og naar hun vil angribe hendes Oppassere, da daskes hende over Fingrene med et Birkeriis, samt naar hendes Armodighed naar sin Høide, da i nogle dage spænde hende temmelig fast i en Tvangstrøie og et par Gange daglig styrte hende en Spand kold Vand over Hovedet“. Korrespondancen er fra marts

Spise = Reglement

for

Randers Fattiggaards Sygestue.

A. Fuld Kost.

Hver Morgen og Aften: 1 Staal Thee med Fløde og Sukker, mindst 1 Pægel, eller naar Legen ordinerer det, 1½ Pægel varmt El med Sædt, eller 1½ Pægel kogt varm Mælk, 37 Dvint Rugbrød, eller om det ordineres, 25 Dvint Siglebrød.

Om Middagen: 37 Dvint Rugbrød.

Formaden varierer med:

- 1) Suppe kogt paa Dye, Kalve, Lammefjød med fornødne Urter og Rødder, 1 Pot.
 - 2) Grynsuppe med Suurt og Sædt, 1 Pot.
 - 3) Grød kogt i Mælk, 1 Pot med 1½ Pægel Mælk eller El med Sædt.
 - 4) Vandgrød 1 Pot med 1½ Pægel Mælk.
 - 5) Sæge- eller Byggrynns-Bælling kogt i Mælk, 1 Pot.
 - 6) Ælkebrød med fornøden Sædt, 1 Pot.
- Suppe gives 2 Gange og hver af de andre Madførter 1 Gang ugentlig.

Eftermaden varierer med:

- 1) 31 Dvint kogt Kjød uden Been.
- 2) 25 Dvint opvarmet eller stegt Kjød med Kartøffer.
- 3) 37 Dvint-kogt fersk Fisk med Sauce eller 37 Dvint stegt Fisk.
- 4) Fricassee af Kalve- eller Lammefjød, tilslavet med 2 Dvint Smør, en Portion i passende Forhold til de anførte.

Saavidt muligt gives Fisk 2 Gange ugentlig.

B. Mellemkost.

Hver Morgen og Aften: 1 Staal Thee med Fløde og Sukker, 3 Dvint Smør og 18 Dvint Siglebrød eller 12 Dvint Hvedebrød, desuden daglig om forlanges, 1 Pot Havreluppe med Suurt og Sædt.

Om Middagen: 18 Dvint Siglebrød eller 12 Dvint Hvedebrød.

Formaden varierer med de samme Sorter Formad som Fuld kost, med Undtagelse af Suppe kogt paa Dyrefjød, 1 Pot.

Eftermaden varierer med 18 Dvint Fricassee af Kalve- eller Lammefjød, 18 Dvint fersk Fisk og 2 Stk. Speilæg.

C. Feber-Diæt.

Hver Morgen og Aften: 1 Staal Thee med Mælk og Sukker og for 1 ½ Teebæger, samt 12 Dvint Hvedebrød og 3 Dvint Smør en Gang daglig.

Om Middagen: 1 Pot Grynsuppe med Suurt og Sædt, eller 1 Pot Vandgrød med Mælk til. Desuden saameget Havre- eller Byg-suppe daglig som den Edge kan og maa nyde, med eller uden Suurt og Sædt som det ordineres.

D. Stoppende Diæt.

Hver Morgen og Aften: 1 Pot Riisbrød eller 1 Pot Sælep og 12 Dvint Hvedebrød uden Smør.

Om Middagen: 12 Dvint Hvedebrød, Vandgrød 1 Pot, kogt af Riis eller Byggryn, med 1 Pægel Mælk til, Eftermad 18 Dvint kogt fersk Fisk eller 2 Stk. Speilæg eller 2 Stk. blodfugte Æg, desuden saameget Havreluppe uden Suurt og Sædt som Patienten kan og maa nyde.

Et Madlavningen maa ikke bruges Fidt. I det Hele følges Lægens nærmere Anvisning i fornævnte Henseende.

Randers Byraads staaende Uddalg for Rattigvæsenet, den 17de Juni 1860.

Sifcher. H. P. Rasmussen. Bent Balle. Jens Schou. Bjørn. M. N. Bjerring.

Foranstaaende Spise-Reglement stadfæstet herved.

Indenrigsministeriet, den 21de Februar 1870.

Trykt hos J. M. Olsen & Søn i Randers.

Spisereglement for Randers Fattiggårds Sygestue. Dette spisereglement hører ikke til på samme tid som artiklen beretter om, men viser en langt senere tid (red.). Original på Randers Lokalhistoriske arkiv.

måned, ingen bekymrede sig tilsyneladende om, hvilke helbredsmæssige følger en sådan behandling kunne få. Hospitalsforstanderen var tværtimod sikker på, at efter en 3-4 dage med denne behandling ville hun falde til ro, omend man måtte forvente jævnlige tilbagefald, i hvert fald indtil „hendes Maanedsskifte ophører“, altså indtil hun nåede klimakteriet.

Jeg har fulgt en anden sag, som tog sin begyndelse i 1831. En Jomfrue LaCour havde haft ophold hos en udensogns skolelærer, som pga. hendes vanartige forhold nu ikke længere så sig i stand til at have hende i sit hus. Han havde imidlertid fundet en fattig husmand, som gerne ville modtage hende for 60 rbd. om året, blot han blev fritaget for ansvar, hvis hun skulle tage livet af sig eller løbe bort. Det var en stor sum sammenlignet med at børn blev udlitterede for 10-25 rbd. Forstander Schmidt mente ikke, at en fattig mand med 5 børn og 2 gamle i et „indskrænket lokale“ kunne holde ordentligt opsyn med Jomfruen, men de 60 rbd. har vejet tungt, for husmandens kone opsøgte amtsprovst Kruse med en anden udlægning: de mange mennesker i huset ville netop sikre, at Jomfruen altid var under opsyn. Men Kruse kunne ikke lide, at hun og manden ikke ville stå inde for, hvad der kunne ske med Jomfruen, og foreslog hende derfor anbragt i fattighuset, således at hun var i arbejdsstuen om dagen og i kachotten om natten. Blicher, som havde opsyn med fattighuset, var meget imod Kruses forslag og bragte Hospitalet på bane. Løsningen blev dog en anden, man averterede i Randers Avis efter en plads til hende, men hendes navn var åbenbart så kendt at man ikke turde nævne det. I akterne er der henvisninger til hendes „foregaaende Opførsel“ og „seneste Udaad“, som noget alle kender til.

Randers Kjøbstads Fattigvæsens Commission ønsker et ungt Fruentimmer, en Datter af aagbare Forældre, der ere døde, antaget i Fotsørgelse og under Opfynd hos en retsKaffen Fjermilie i Byen eller paa Landet. For hendes Underholdning med alt Fornødent tilstaaes en Betaling af 60 Rbd. Sedlet aarlig. — Randers, den 21de Januar 1831.

To hattemagere og en kaptajn meldte sig. Andresen havde hørt, at kaptajnen skulle

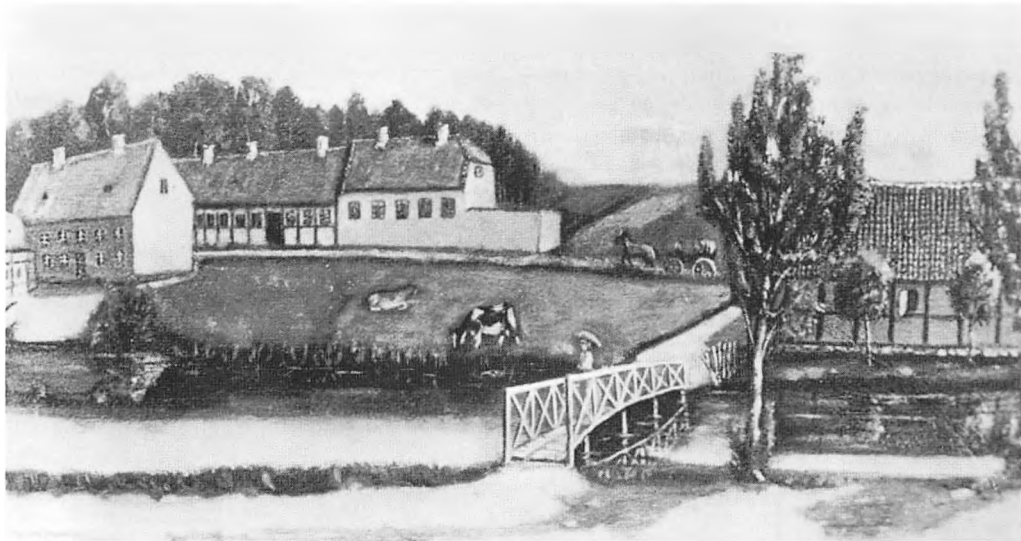
være en meget streng mand, som brugte stolen, selv på kvinderyg, „men Jomfrue LaCour ville maaske netop derved lade sig bedst styre, når hun engang havde smagt den“. Det ville kommissionen åbenbart alligevel ikke byde hende, for kaptajns navn ses ikke mere. Der var så - med Kruses ord - de andre to „Stoder“ tilbage, men Blicher ville stadig frygtelig nødig have hende i Randers. Derfor var det belejligt, at der indkom endnu et bud fra en maler på landet. Han vandt licitationen, og man fortalte ham pligtskyldigst om hendes sind og hvordan han skulle omgås hende.

De menneskelige omkostninger ved at tage folk i pleje alene for pengenes skyld kunne være store. Malerfamilien holdt ud i ca. 3 måneder, så kom konen til Kruse og beklagede sig over, at Jomfruens grovheder overskred alle grovheder, især når maleren var ude. Den lokale præst havde imidlertid fundet endnu en pengetrængende frivillig, formodentlig i samme landsogn og langt væk fra Blichers fattighus, for kommissionen slog omgående til med glæde og taknemmelighed uden, så vidt jeg kan se, at undersøge forholdene det pågældende sted, som dog havde præstens anbefaling. I oktober 1833 døde Jomfru LaCour.

Ude af øje, ude af sind. Kunne man sende problemerne ud af byen, var de løst. Man må tage i betragtning, at man i 1830erne endnu ikke havde erkendt, at galskab var en sygdom, først i 1852 kom den første helbredelsesanstalt for sindssyge i Risskov. Men selv om man i dag synes, at de to kvinder blev udsat for en umenneskelig behandling, blev der dog taget hånd om dem. Suchow var en agtværdig enke, og LaCours jomfrutitulator tyder på, at hun var en kvinde af stand, så de var ikke genstand for kommissionsmedlemmernes fordømmelse. Det har nok også spillet ind, at de begge selv havde penge og ikke lå fattigvæsenet væsentligt til byrde.

Økonomiske hensyn

Som afrunding på dette afsnit vil jeg give et par eksempler på sager, som blev afgjort udelukkende ud fra det økonomiske aspekt.

Således så fattighuset ud i 1830erne. Først i 1867 rev man de forlængst forældede bygninger ned og byggede nyt. Dette var altså de fysiske rammer om nogle af de liv og skæbner der beskrives i artiklen.

Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

Kommissionen diskuterede indgående, om det kunne betale sig at tage en skoflikkerenke ind i fattighuset mod at overtage hendes bolig. Hun havde en del penge til gode hos sin afdøde mands debitorer, men skyldte til gengæld en del på sit lille hus, som var uden „Herlighed“. Der regnedes udførligt frem og tilbage, med renter og reparationsudgifter, indtil man fandt ud af, at det var mere favorabelt fortsat at betale hende 26 rbd. om året. Kvinden blev ikke spurgt.

Opffers enke søgte om huslejhjælp. Forstander Schmidt fik den idé, at hun kunne flytte sammen med Helts enke, så kunne man slippe med at betale det samme for begge, som Opffers enke søgte om. Schmidt påtog sig om muligt at arrangere det fornødne. Der står ikke noget om de pågældende kvinders syn på et sådant bofællesskab.

De to tilfælde skildrer, hvordan fattigkommissionens medlemmer skaltede og valtede med småfolk. De pågældende kvinder var hverken gale eller umoralske, de var blot fat-

tige, som var at regne for genstande man kunne handle med. Menneskene blev ganske overset.

Sammenfatning

Dansk fattiglovgivning har rødder helt tilbage til det 16. århundrede, men først med Fattigloven af 1803 lykkedes det at etablere en effektiv fattigforsørgelse, som i sin ånd var menneskelig og retfærdig. Men selv om der var gode hensigter gennemhullede loven snart. Trods kancelliets forsøg på at forhindre det, skabtes der i de næstfølgende årtier lovmæssigt grundlag for at marginalisere de fattigunderstøttede. Ingen steder fik forsørgelsen dog lov til at gå i stå.

Fattigvæsenet i Randers var ikke væsensforskelligt fra andre købstæders. Man byggede tidligt et moderne fattighus, som dog i 1830'erne som følge af nedslidning og overbelægning næppe længere var af menneskeværdig standard. Beboerne i fattighuset modtog kost, logi, medicin og klæder og var sikkert

med hensyn til tilfredsstillelsen af de rent fysiske behov ikke ringere stillede end mange andre af byens beboere. På den tid var boligstandarden i de nederste sociale lag lav, den materielle knaphed gjaldt også for de fleste ikke-forsørgede. Men knaphed indebærer ikke den samme lave sociale status som fattigdom. De fattiges retmæssige stilling forringedes ved indlæggelse på fattighuset, ja blot ved modtagelse af brød- eller husleje hjælp. Med den menneskelige værdighed og frihed stod det sløjt til blandt de fattiges skare. Selv om mange selv henvendte sig til fattigvæsenet om hjælp - hvad andet kunne de gøre - ses også beviser på, at folk gjorde hvad der stod i deres magt for at holde sig fri af fattighuset.

Med hensyn til fattigkommissionens sagsbehandling var det primære problem, at beslutningen om hvorvidt der var behov for hjælp beroede på kommissionsmedlemmernes vurderinger, fordomme og på økonomiske hensyn. Deres normer var afgørende for tildelingerne, og som vi har set et eksempel på, til lagde man ansøgenes moralske vandel så stor

betydning, at man tog selv brødhjælpen fra en ugift, gravid kvinde. På den anden side har vi også set et element af næstekærlighed, når man fraveg præcedens for at hjælpe en håndværker, der var kommet i nød - men det var jo ikke en kvinde. Det er vanskeligt at finde den røde tråd og konsekvensen i deres menneskesyn.

De udvalgte eksempler på sager vedrørende fattige kvinder er for få og for sporadiske til at man kan konkludere noget generelt om fattigkommissionens kvindesyn. Men jeg synes, der er en tendens til forskelsbehandling, når ugifte kvinder var kommet „galt af sted“. De havde i forvejen bragt sig i en uheldig situation og risikerede dernæst at lide den ekstra tort at blive ydmyget og afvist af fattigkommissionen. Gifte kvinder eller enker var lidt mere agtede, men generelt betragtede også fattigkommissionen i Randers fattige mennesker som de andenrangs borgere loven havde gjort dem til, som genstande man kunne forvalte efter for-godtbefindende.

Stedet i Vestergade, hvor det gamle fattighus var placeret. Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

Bibliografi

Litteratur

Christmas-Møller, Ingeborg: *På fattighuset. Greve Hospital og andre fattighuse på landet i 1700- og 1800-tallet*, Nationalmuseet, København 1978.

Heilesen, Henning: *Randers Klosters historie*, Randers 1958.

Historisk Aarbog fra Randers Amt, Randers Amts Historiske Samfund, Randers 1907 ff.

Jørgensen, Harald: *Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede*, Institutet for historie og samfundskonometri, København 1940.

Nørr, Erik og Pedersen, Karl Peder (red.): *På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920*, København 1998

v. Spreckelsen, Povl (red.): *Randers købstads historie, bind 1-2*, Randers 1952

Trykte kilder

Neckelmann, L.C: *Kortfattet Udsigt over Randers Kjøbstad i Aaret 1830 affattet som allerunderdanigst Beretning til Hs. Majestæt Kongen, under Allerhøjstsammes Ophold der, af Borgermesteren, Cancellieraad Neckelmann, 1830*, genudgivet af Randers Antikvariat 1988

Stadfeldt, Snæbiørn Asgeyrsen: *Beskrivelse over Randers Købstad, 1804*, genudgivet København 1976

Lehmeier, P.M: *Randers Fattiganstalt gennem 100 Aar*, i Danmarks Kommunale Efterretninger, Ugeskrift for Medlemmer af Byraad, Amtsraad og Sogneraad, Kommunale Bestillingsmænd, Entreprenører m.fl., nr. 8, 1907, s. 109-113; fortsat i nr. 9, s. 129-132

Randers Amtsavis og Avertissements-Tidende, 1831 og 1832

Schou's Udtog af Forordninger, Deel 13, 15 og 19, Kbh., 1804, 1812 og 1830

Utrykte kilder

- Landsarkivet i Viborg: D 21 - *Randers Rådstuearkiv*
- 1456 Forhandlingsprotokol for Fattigkommissionen 1826-39 (kun anvendt materiale fra perioden 1829-1834)
- 1462 Indkomne Breve til Fattigkommissionen 1831-1832
- 1501 Fattigbog 1832. Forsørgelsesplan for Randers Kiøbstads Fattigvæsen for 1832 efter det provisoriske Reglement af 5te Juli 1802
- 1534 Fattigbog 1832

Randers Lokalhistoriske Arkiv:

Kirkebøger

C 290 A-18 Kontraministerialbog Randers Sct. Morten Sogn, 1828-1833

Folketællinger (Randers Lokalhistoriske Arkiv):

· Randers Købstad 1834, 1840

Randers Købstads Mandtalsliste 1834: Alfabetisk reg. til folketællingen 1834

Arkivkasse 360: *Randers Fattigvæsens historie*

Lidt om forlystelseslivet i Randers under anden verdenskrig

Af Jørgen Hjorth-Møller

Den 19. august 1998 bragte Randers Amtsavis en historie om den belgiske artist Toto Chabri, som var på besøg i byen i forbindelse med sit engagement i cirkus Benneweis.

Han havde under krigen været her sammen med sine forældre, som var artister i klovnetruppen „France“, der i sommersæsonen turnerede med cirkus Miehe, men, som da sæsonen var ovre, ikke kunne vende tilbage til Belgien, fordi de så ville være blevet sendt på tvangsarbejde i Tyskland. Derfor gjorde de alt for at blive i Danmark hele vinteren, for hvis de kunne bevise at de kunne klare sig som artister i udlandet, kunne de slippe for at blive tvangsudskrevet.

De rejste derfor landet rundt fra det ene forlystelsessted til det andet, hvor der var mulighed for et engagement, og på et tidspunkt nåede de også til Randers, hvor de optrådte på en variete, som han ikke husker navnet på.

Den lå „nær havnen“, og han mindes, at den havde en scene til de optrædende og et stort lokale, hvor publikum kunne hygge sig med mad og drikke under forestillingen.

En aften, mens hans far og onkel optrådte på scenen, lød der pludselig et højt „Moule au pommes frites“ nede fra publikum. Det svarer til, at der under en forestilling i udlandet på dansk blev råbt „Rødgrød med fløde“.

Min onkel blev naturligvis overrasket, men tænkte så, at han måtte have hørt forkert, men lidt senere lød råbet igen, fortæller Toto Chabri, og efter forestillingen gik hans onkel ned blandt publikum for at finde vedkommende, der talte så perfekt fransk og havde kendskab til den belgiske nationalret „muslinger med pommes frites“.

Det viste sig at være en af byens kendte borgere, nemlig direktør Knud Alstrup, som var direktør for Randers Kulkompagni. Hans kone var belgisk af fødsel, og denne aften møde blev til et langt venskab, der førte med sig, at den da 10 årige Toto i mere end et halvt år kom til at bo hos familien Alstrup, mens hans forældre turnerede rundt i Danmark.

Toto Chabri kunne ikke huske adressen på det Alstrup'ske hjem, men han erindrede, at det var en stor, hvid villa, og at man skulle op

ad en bakke, hvor der til højre lå en kirkegaard og til venstre en skov, hvorefter det så var 3. vej på højre hånd. Og efter den beskrivelse var det så relativt let at finde ud af, at det var på Skovlyvej nr. 8.

Som nævnt, kunne han heller ikke huske navnet på den omtalte variete, og avisens journalist kunne ikke hjælpe hermed, men dagen efter var der i avisen forslag om, at det måtte være restaurant Valencia, der lå ved havnen.

Da jeg læste det, undrede det mig, at journalisten ikke havde forespurgt på Lokalhistorisk arkiv, hvor han givetvis ville have fået det rigtige navn på varieteen, som var MAXIM, der under krigen var indrettet i forsamlingsbygningen „Jylland's“ festsal. Men det faktum at han havde spurgt flere mennesker, som heller ikke kunne give det rigtige svar, fik mig til at tænke på, at det jo kun er folk i min generation eller endnu ældre, der kan huske forholdene fra den tid.

Og da der allerede er skrevet om teaterlivet i Randers gennem tiderne (redaktør Axel Rye: Teaterliv i Randers) og om biograferne i Randers (J. Würts Sørensen i Historisk årbog for Randers amt 1974), men intet om det øvrige forlystelseliv her i byen, bestemte jeg mig for at forsøge at beskrive lidt af dette kapitel i byens historie.

Hvis man i dag spørger en dansker om, hvad Randers er kendt for, bliver svaret i de allerfleste tilfælde: Randers handsker, Randers laks, Randers reb og Randers piger, - måske nævnt i en anden rækkefølge alt efter køn og temperament. Og enkelte - især ældre mænd - vil også nævne „de Randers dragoner“, mens sikkert endnu færre husker byens slogan fra 1930: Randers - byen med de 13 landeveje.

Havde man i fyrrerne stillet det samme spørgsmål, ville svaret i mange tilfælde også have lydt: Byens forlystelseliv.

En kendsgerning er det, at fra slutningen af 1930'erne og frem til begyndelsen af 1950'erne var Randers et af de steder, hvor folk fra store dele af Jylland tog hen, når de skulle more sig.

Der var på den tid her i byen et meget alsidigt forlystelseliv med den dengang kendte variete MAXIM i spidsen.

Restaurant Maxim

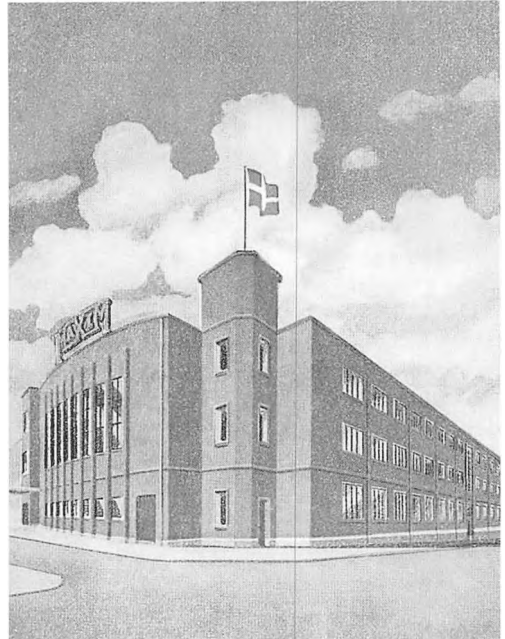
Restaurant Maxim, som det officielle navn var, havde til huse i forsamlingsbygningen Jyllands største sal i Vestergrave. De ydre rammer var husets festsal, der var indrettet som restaurant. Den var bortforpagtet til restauratør M.M. Møller, som var en meget dygtig og initiativrig mand, der greb en chance, når han så den.

Han havde i begyndelsen af 1938 set en annonce i Berlingske Tidende, hvori bestyrelsen for Forsamlingsbygningen Jylland i Randers (der var ejet af byens fagforeninger) efter en større modernisering af huset søgte en ny vært til husets restaurant. Der var mange ansøgere til stillingen, hele 128, men det blev ham, der blev den foretrukne.

I sin ansøgning til formanden for Jyllands bestyrelse, direktør Holger Bach, skriver han, at han er 40 år og har været personlig afholdsmænd i de sidste 15 år. Han kom fra en stilling som overtjener og leder af et personale på 56 personer på Etablissement Ambassadeur i Odense. Som en yderligere kvalifikation til stillingen skriver han, at hans hustru er meget dygtig og økonomisk og er ham en uvurderlig støtte.

Direktør M.M. Møller, Maxim. Originalfoto på Lokalhistorisk Arkiv.

Forsider af programmer fra Maxim. Originaler (farvetryk) på Randers Lokallhistoriske Arkiv.

Det var jo før fjernsynets fremkomst, og der var kun eet program i radioen, så hvis folk ville underholdes, måtte man gå i byen for at blive det, og det var derfor også mere almindeligt, at folk gik på restaurant, end i dag.

På grund af 2. verdenskrigs indtræden var artister fra Europa afskåret fra at rejse ud i verden, - de, som var indenfor de af Tyskland besatte områder, kunne ikke komme ud, og de, som var udenfor, kunne ikke komme ind.

Det så M.M. Møller som en chance, og han omdannede restauranten på Jylland til en variete med verdensartister på programmet. Og der var virkelig tale om store navne, som havde optrådt på Wintergarten i Berlin, Moulin Rouge i Paris og Royal Albert Hall i London. Bl.a. optrådte Charlie Rivels her flere gange.

Selvom scenen ikke hører til de allerstørste, var den dog tilstrækkelig stor til at artisterne kunne udfolde sig med både akrobatnumre, trapeznumre, dansenumre o.s.v., og naturligvis var der altid levende musik fra skiftende orkestre - med op til 12 mands besætning -

som spillede både under varietenumrene, der varede fra kl. 20.00 til ca. 22.45, og til den efterfølgende dansant, som varede til kl. 24.00. Og der var nyt program hver 14. dag. Og ved ethvert programskifte blev der lavet et trykt program.

Som allerede nævnt var der kun eet program i radioen, og en del af programmerne bestod i transmission af middagskoncert eller dansemusik fra diverse restaurationer, som beskæftigede passende orkestre. Dette var bl.a. tilfældet med Maxim. Således blev der f.eks. i perioden 1. - 15. oktober 1944 transmitteret følgende udsendelser med kapelmester Axel Bendix og hans orkester fra restaurant Maxim: 3. oktober frokostkoncert fra kl. 12.00 - 14.00, den 8. oktober dansemusik fra kl. 22.00 - 22.45, og 13. oktober frokostkoncert fra kl. 12.00 - 14.00.

At Møller havde øje for, hvad der var oppe i tiden, ses af en annonce i Randers Dagblad for den 1. april 1941, hvori det bekendtgøres, at der på Maxim køres provinsens første 6-dages løb på ruller med deltagelse af den professio-

nelle cykel-trio Kjeld Brask Andersen, Heino Dissing og Bjørn Stieler, og at løbet vil blive en tro kopi af de nervepirrende 6-dages løb i Forum. Scandio Tognarelli's orkester spiller 6-dages valsen, og i pauserne vises et stort internationalt varieteprogram.

M.M. Møller var en lille, spinkel mand, vistnok tysk af fødsel, som talte med en charmerende accent, han havde et lille, veltrimmet overskæg, og var altid nobelt og korrekt påklædt i jaket, når han aftenen igennem gik rundt mellem bordene og kontrollerede, at gæsterne følte sig godt tilpas, og at alt gik pænt og ordentligt for sig.

Det er mit indtryk, at også de optrædende befandt sig godt på Maxim, de kom i hvert fald gerne igen, og som nævnt optrådte f.eks. Charlie Rivels her flere gange - både alene og sammen med sine børn, og den på den tid kendte kapelmester Scandio Tognarelli blev personlig ven af huset og spillede her i flere perioder.

Fru Møller havde opsynet med køkkenet, hvor bestillingerne for det meste lød på smørrebrød og små lune retter, og selvom det blev stadigt vanskeligere at skaffe varer, efterhånden som krigen skred frem, forstod hun altid at fremtrylle lækkert og delikat smørrebrød til gæsterne, som naturligvis måtte aflevere både brød- og smørmærker for den mad, de nød.

Og priserne var noget anderledes, end vi kender dem i dag. I 1941 kostede et stk. f.f. smørrebrød kr. 0,90 og 1 stk. luxus smørrebrød kr. 1.25. Begge priser var i 1942 nedsat med 5 øre, men i 1944 blev prisen på luxus smørrebrød hævet til kr. 1,30 pr. stk.

Også på drikkevarerne var priserne yderst rimelige - synes vi i dag. Af prisfortegnelsen fremgår, at Thor, Stjerne, Hof og Tuborg øl i 1941 kostede kr. 1,10 og i 1942 blev prisen nedsat til kr. 1,03, for så i 1944 at stige til kr. 1,20, hvilket kunne tyde på, at der i 1942 blev indført pris- eller avancement, som så formentlig blev ophævet i 1944.

Når man synes priserne var lave, skal man så ovenikøbet tage i betragtning, at de var inclusive en restaurationsafgift til staten på 33 1/3 %!

Et glas Aalborg Taffel Akvavit kostede i 1941 kr. 1,10 og blev i 1942 nedsat til kr. 0,95. Et glas original whisky, cognac eller gin kostede kr. 2,75, som blev nedsat til kr. 2,50, men i prislisterne for 1944 annonceres der ikke længere med originale mærker, hvilket kan tyde på, at man da var gået over til danske erstatningsvarer, og prisen er samtidig hævet til kr. 3,25 for whisky og kr. 3,05 for gin. Ak ja.

Restaurant Maxim var et pænt sted, som blev besøgt af alle befolkningslag - fra håndværker til direktør - og i stort omfang også af familier med børn, og som kuriosum kan jeg nævne, at man til matineen søndag eftermiddag fra kl. 16.00 - 18.00 mod betaling af garderobeafgift på 25 øre kunne komme ind og se hele varieteprogrammet fra balkonen.

M.M. Møller var også veldigt blandt sine leverandører, ikke mindst fordi der aldrig var vrøvl med betalingen. Hver mandag formiddag mellem kl. 10.00 og 12.00 kunne de stille på hans kontor med en regning for de varer, de havde leveret i den foregående uge, så faldt betalingen prompte, hvilket ikke var tilfældet alle steder.

M.M. Møller ophørte med forpagtningen af restauranten på Jylland i 1944, og lokalerne blev herefter benyttet til indkvartering af tyske flygtninge, som var der til en gang i 1945.

Han overtog herefter det tidligere Søndergades afholdshotel, som lå på hjørnet af Vestergrave (nr. 50) og Søndergade, og indrettede her en velbesøgt spiserestaurant, som han også kaldte MAXIM. Her var ikke plads til optræden, men der blev dog indrettet plads til en musikalsk trio. Senere overtog han det daværende Ritz i Storegade nr. 5, og også dette gav han navnet MAXIM, som det stadig har.

Restaurant MAXIM var ikke den eneste variete i byen, for i Østergade var på samme tid:

Restaurant Nørreriis

Da klubben Harmonien i årene 1903 - 1905 opførte sit nye byggeri i Østergade omfattede det et nyt teater, diverse klublokaler m.m. samt en restaurant, Teatercafeen, med tilhørende fortovsrestaurant ud mod Østergade. Denne restaurant blev drevet af klubværtten, som hed S. Madsen.

Imidlertid gik det i de følgende år tilbage med klubbens økonomi, - så meget endda, at indtægterne i 1937 var så små, at de kun rakte til billetkontor, kontrol og rengøring samt lys og varme, og der var derfor intet tilovers til vedligeholdelse, og restauranten var efterhånden så nedslidt, at den ikke kunne bortforpagtes uden en omfattende istandsættelse.

Det lykkedes hos en kreds af borgere at fremskaffe kr. 85.000,- til modernisering og nyindretning af restauranten og selskabslokalerne, der blev indviet i december 1937 og var forpagtet af Jens Chr. Løvenhøj, som drev restauranten under navnet Restaurant NØRRERIIS, og nogle år senere blev forpagtningen overtaget af Th. Johannesen, som drev den sammen med sin hustru Sigrid Johannesen.

Restauranten blev indrettet både med dansegulv og en scene, hvor der var optræden af såvel artister som af den tids kendte orkestre som f.eks. Svend Asmussen, Leo Mathiesen, Peter Rasmussen, Ove Sopp, Kaj Ewans med flere, og det var et meget besøgt sted med et pænt publikum, og i telefonbogen for 1939 averteres der med: „Verdensartister og solister, alsidige orkestre og dansant. Fri entre.“

I Randers Dagblad averteres der 1. april 1941 med „Premiere - gæstespil med Olga Svendsen og Schiøler Linck. Richard Jensens Danseorkester. Kun 6 dage. Matine søndag eftermiddag“, og den 8. april er der nyt på programmet, nemlig Winstrup Olesens radioorkester med Herbert Rossing, så man var meget alsidig i sit programvalg.

Der var en direkte adgang til restauranten fra Randers Teater, så teatrets publikum kunne komme ind i restauranten til natmad og dans uden at skulle ud på gaden først. Det viste sig at være en god idé, for på de store teateraftener var Nørreriis' bordopdækninger præget af mange hvide reservationskort, som forkyndte, at her ville blive besat, når teaterforestillingen var forbi.

Det var ikke blot i forbindelse med teaterforestillinger, at der var store aftener på Nørreriis. Jens Chr. Løvenhøj forstod sig meget vel på at arrangere underholdning for gæsterne, og Jyllands-posten skriver i en arti-

kel i 1957 om „det gamle Nørreriis“: „En premiereaften, som vil huskes længe af dem, der overværede den, fandt sted den sidste vintersæson inden krigen, og artisten var en lille ungarsk jøde, hvis succes blev skabt mere af den entré, han gjorde i etablissementet, end ved selve hans optræden på scenen. Han kom ind i det festligt oplyste etablissement som en sky, ung mand, der uvant med restaurationsliv havde nægtet at lægge sin store vinteroverfrakke i garderoben, og alle tjeneres forsøg på at overtale ham, blev energisk afvist.

Hverken dette eller den omstændighed, at han fik anvist et af de fornemste borde nær scenen, gav publikum mistanke om, at der var tale om en artist, og hans bestilling til tjeneren - en rød sodavand med sugerør - forstærkede kun illusionen om en ungersvend, der lige var kommet ind med 7-toget.

Naturligvis vakte han opmærksomhed hos dem, der sad ham nærmest, og en undertrykt klukkende latter bredte sig hos de øvrige gæster over den fabelagtige kejtede facon, hvorpaa han tyllede læskedrikken i sig.

Lommetørklæder og servietter kom frem, fordi folk ikke turde vise deres morskab aabenlyst, og bagefter fortalte artisten, at han i København havde været ude for en kvindelig gæst, som var besvimet ved sit bord under bestræbelserne paa at holde latteren i tømme.

Som et led i ouverturen til sin optræden skulle artisten omsider paadrage sig så megen pinlig opmærksomhed, at tjenerskabet skulle gribe ind, og da han endelig i sin kejthed væltede glasset hen over dugen, var maalet fuldt.

Paa premiereaftenen kom selve værten og tog fat i artisten for blidt, men bestemt at føre ham ud.

Alt dette var bemærket af en gæst, en nu af-død overretssagfører, som sad ved et bord paa 1. terrasse. Han anede ikke det mindste uraad, og da gæsten var ved at blive ført ud, sprang overretssagføreren fra sin stol i et eneste sæt ned ad trappen og hen til værten, overfor hvem han højlydt bedyrede, at hvis den unge mand ikke var velset i restauranten, saa skulle han - overretssagføreren - aldrig mere sætte sine ben der.

Mens denne episode udspandt sig, saa den fangne „gæst“ sit snit til at springe op paa scenen, hvor festbelysningen i det samme blev tændt. Tilbage på gulvet stod overretssagføreren med tabt underansigt af maabelse, og de øvrige af de nærmestsiddende gæster kunne omsider faa udløsning for deres morskab“.

Som det var tilfældet på Maxim, blev der også for Nørreriis lavet et trykt program, der omtalte månedens optrædende artister og som indeholdt en prisliste. Desværre er det ikke lykkedes mig at fremskaffe et eksemplar heraf, men priserne var absolut rimelige. Jeg husker tydeligt, at jeg ofte, når jeg havde været inde i byen, lige skulle omkring Nørreriis inden jeg tog hjem. Her kunne jeg i baren hos fru Jensen (gift med kapelmester Richard Jensen) få et stk. ristet franskbrød med champignon a la creme + en Thor pilsner for 2 kroner!

En af mine bekendte, en tidligere journalist, har en tilsvarende erindring om prisniveauet. Han fortæller, at den 6/7 1942 skete en af de første sabotageaktioner i Randers, hvortil der blev brugt sprængstof.

Det var 3 unge mennesker her fra byen, der sprængte transformerstationen på Scandia, og da de - efter at have anbragt bomben med forsinket udløsning - ved 3-tiden om morgenen var på vej ind ad Udbyhøjvej på cykel, mødte de 2 reservepolitibetjente, som standsede dem og ville vide, hvad de lavede der på den tid af døgnet.

„Jo, forklarede den ene af sabotørerne, vi har været i Mellerup og fiske“. „Men hvor er så Jeres fiskegrej?“ spurgte betjentene, „Det lod vi ligge i båden, for vi fangede ikke noget“. Selvom betjentene nok var lidt skeptiske overfor den forklaring, fik de 3 mænd lov at

Interiør fra Restaurant Nørreriis med baren til højre. Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

fortsætte, men da bomben, som de havde anbragt, sprang nogle minutter senere, fik de travlt med at forsøge at indhente de 3 unge mænd.

De havde imidlertid hurtigt gjort sig usynlige, og da de var klar over, at de kunne være blevet genkendt af betjentene, gik de „under jorden“. De to af dem forsvandt fra byen med det samme, mens den tredje af sine kammerater fik midlertidigt udgangsforbud fra sit logi, indtil faren var drevet over.

Uheldigvis ville skæbnen, at hans søster nogle dage senere kom på besøg fra København, og da hun ikke måtte få mistanke om broderens aktivitet som sabotør, var gode råd dyre.

Hans kammerater var dog ikke rådvilde. Sabotøren fik besked på at lægge sig i seng iført et stort halstørklæde og med diagnosen „influenza“, og en af vennerne blev så udpeget til at vise søsteren „Randers ved nat“, d.v.s. tage hende med på Nørreriis.

Den udpegede ven mente, at det ville være rimeligt, at han fik sine udgifter herved dækket, men de andre insisterede på, at han selv måtte betale for fornøjelsen. Hans rørlige formue beløb sig til 5 kroner, - alt iberegnet, men for det formidable beløb opnåede de begge at få noget at spise og drikke.

Det var dog nødvendigt, at drikkevarerne bestod af drinks med sugerør, for så kunne den unge mand, hver gang de drak, sørge for, at der - om ikke ligefrem blev mere i hans glas, så svandt det i hvert fald ikke ret meget. - En hyggelig aften for 2 personer til 5 kroner!

Restauranten blev i 1942 suppleret med en bar i kælderen, kaldet „Borgkælderen“, som også blev meget velbesøgt. Også her var der levende musik, - oftest med en enkelt pianist, og ligeledes var der et mindre dansegulv.

Natten til den 8. december 1944 blev Nørreriis udsat for en bombeeksplosion, der blev foretaget af tre maskerede mænd, som trængte ind i kælderen, hvor nogle unge piger, der sov her, opdagede dem. De beordrede pigerne ud, men skønt de fik at vide, at restauratør Johannesens familie sov på 1. sal, gjorde banditterne sig ikke den ulejlighed at alarmere dem.

Heldigvis kom ingen mennesker noget til ved eksplosionen, men i restaurationen blev dansegulvet totalt bortsprængt og udgjorde et gabende hul. Muren til Borgkælderen væltede, og lokalerne bag restaurationen blev fuldstændig raseret.

Teatret tog ingen skade ved denne lejlighed, men hele komplekset blev ødelagt ved en schalburgtage mod teatret den 23. februar 1945 foretaget af „Peter gruppen“ under ledelse af Kaj Bothilsen Nielsen, som efter krigen blev dødsdømt og henrettet den 9. maj 1947 for sin deltagelse i 145 likvideringer og 157 sprængstofattentater.

Den 16/3-45 blev der fundet et større våben-depot under ruinerne af teatret, hvad der gav Gestapo anledning til en større razzia, hvorved man arresterede et antal frihedskæmpere.

Hele teaterbygningen og den tilstødende bygning med restaurant og Harmoniens klublokaler måtte rives ned. Kun den vestligste del af bygningskomplekset med tårnet med det karakteristiske pyramidetag og festsalen, der strakte sig mod syd, vinkelret på restaurationsbygningen kunne reddes, og her indrettede kommunen senere lokaler til Teknisk forvaltning. (Fra red. Axel Rye's bog „Teaterliv i Randers“).

Restaurant Borgkælderen blev genopbygget og var i drift til 1952, og på grunden, hvor teateret havde ligget, blev der opført et ejendomskompleks med lejligheder og i stueetagen blev der indrettet et nyt etablissement „Nørreriis“, som blev drevet af restauratør Sigfred Pedersen og inviet den 1. april 1952.

Foruden disse to varieteer var der også andre etableringer, som var kendt ud over byens grænser, og som tiltrak udenbys gæster, som f.eks.

Hotel Randers

Siden det blev grundlagt i 1856, har Hotel Randers været byens og omegnens førende hotel, og det skyldes ikke mindst, at det har været dygtige mennesker, der har ejet og ledet det, men uden at træde nogen for nær, kan man roligt sige, at den, der har sat det største præg på hotellet, er hotel-

ejer Wilhelm Mathiesen, der i 1915 i en alder af kun 28 år overtog ledelsen efter at have fået en grundig uddannelse på førende hoteller og restauranter i flere europæiske lande og i København.

Han havde ambitioner om, at Hotel Randers skulle bringes op på en standard, så det hørte til blandt de bedste i landet. Og det lykkedes ham også gennem omfattende moderniseringer og ombygninger, som bl. a. medførte, at der måtte anlægges en helt ny gade - Sct. Mortensgade - for at planerne kunne opfyldes. Og da hotellet i forbindelse med ombygningen kom til at mangle garageplads til gæsternes biler, tog han - i forbindelse med opførelsen af et nyt garageanlæg - initiativ til, at Randers, som en af de første byer i Jylland, fik en egentlig rutebilstation.

Hotellet blev berømt viden om og var højt værdsat af turister fra ind- og udland, og i en årrække arrangerede dagbladet „Politiken“ med stort held juleture til Hotel Randers, men de fleste overnattende gæster var nok de mange handelsrejsende, som både satte stor pris på den komfort hotellet tilbød, og samtidig var meget glade for, at hotellet også har lokaler, hvor de kunne fremvise deres ofte omfangsrige kollektion for kunderne.

Også byens borgere har altid sat stor pris på hotellet, der er kendt for sit gode køkken, og talrige er de fester og sammenkomster, som gennem årene er blevet afholdt i dets lokaler, men også mindre, men vigtige begivenheder har fundet sted i huset. Således holdt f.eks. godsejer Flemming Juncher, der under krigen var et fremtrædende medlem af modstandsbevægelsen, flere hemmelige møder her, selvom han var eftersøgt af det tyske gestapo.

Den mere offentlige del af byens forlystelsesliv har hotellet også været med til at præge. Således havde man i årene 1928 - 1938 underholdning i Kuppelsalen, hvor der var solistoptræden af dengang kendte navne som Fransky, Fritz Berger, August Miehe, den uforglemmelige danske klovn, negersangeren Spygla, Rachel Rastenni, Victor Borge (som dengang hed Børge Rosenbaum), og der var dans til skiftende orkestre med Theo Ander-

sen, Tom Andy, Wandy Tworek, Sid Merri-mann, Richard Jensen og mange flere. Også den klassiske del af musiklivet forsøgte man at tilgodese ved musikaftener, der spændte fra Schubert til H.C. Lumbye.

En af grundene til, at man ophørte med denne underholdning var, at i 1938 - 39 åbnede både „Nørreriis“ og „Maxim“ med musik og dans hver aften, og da Wilh. Mathiesen mente, at tre store danseetablissementer i Randers var for meget til byens behov, ophørte dansen og solistnumrene i kuppelsalen.

Hotel Randers var dog ikke af den grund helt uden musikalsk underholdning. I 1937 fik hotelejer Mathiesen gennemført en gammel plan om at indrette en bar i hotellets kælder, og „Kahytten“ blev en rigtig hyggelig bar med et mikroskopisk dansegulv og med skiftende musikere ved pianoet og var i 1940'erne et yndet sted for såvel hotellets overnattende gæster som byens borgere. Efter krigen optrådte den engelske pianist og entertainer Gordon Wheeland her med stor succes i flere perioder, og han vil sikkert huskes af mange ældre Randers-borgere.

Som byens „fine hotel“ var det nok primært byens overklasse og det bedre borgerskab, der stiftede bekendtskab med dets mange kvaliteter, men i mange år præsenterede hotellet køkkenets formåen for hele byens befolkning.

Det skete på den sidste søndag før jul, hvor alle byens forretninger havde åbent, og masser af mennesker var på gaden. På denne dag havde hotellet arrangeret sin egen juleudstilling i 2 store vinduer ud mod Torvegade, hvor man udstillede det ypperste og mest fantasirige, husets kokke kunne præstere.

Der var f.eks. en helstegt pattegræs med et rødt pigeon-æble i munden, der var anretninger med fuglevildt som fasaner, agerhøns og vildænder, hvor fadene var pyntet med de tilsvarende fugle i fuld fjerpragt, der var oksetunger i aspic, og store dyreskulpturer lavet af fedt, flot pyntede anretninger med laks i flere variationer, samt mange flere lækkerier, og mange barnenæser blev trykket flade mod ruderne i bar benovelse ved synet af alle disse herligheder.

Interiør fra Restaurant Nørreriis. Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

(Den fulde historie om Hotel Randers gennem tiderne er beskrevet i de to jubilæumsskrifter, der er udgivet i anledning af hotellets 100 og 125 års jubilæer.)

Et lidt mere beskedent, men også meget kendt og velbesøgt sted var

Restaurant „hos Annie“

som var beliggende på 1. og 2. sal i ejendommen Torvegade 21, - den ejendom, hvor prins Christian (den senere kong Christian X) boede under sin soldatertid i Randers.

Restauranten var indrettet og ejet af frk. Annie Westergaard, der havde være inspektrice på „Silkeborg Bad“ til hun i 1933 flyttede til Randers og begyndte på restaurationsdriften. I sin annoncering slog hun på, at der „hos Annie“ var intim hygge forenet med restaurationslivets tvangsfrihed, og da man havde eget konditori, kom der om eftermiddagen mange af byens damer og nød deres kaffe eller the

her, mens det om aftenen var en almindelig restaurant. På 2. sal var indrettet et selskabslokale, hvor der kunne serveres middag for mindre, sluttede selskaber.

Både eftermiddag og aften var der musikalsk underholdning, og kunstnere som Henning Schram, Aase Ziegler, Ella Heiberg, Jeanitta Melin m.fl., der især var kendte for deres optræden på københavnske cabareter, optrådte her.

I december måned var restauranten omdannet til „julestuer“ med gran, guirlander, lys og julenisser, hvilket var noget enestående i sin art i Jylland. (Fra RANDERS, Niels Ebbesens by, udg. Lokalthist. Forlag, Aarhus MCMXLVI)

I slutningen af 1800 tallet og begyndelsen af 1900 tallet var der flere af byens store foreninger, som - formentlig både af økonomiske årsager, men også for at have passende lokaliteter til deres foreningsliv - opførte ejendomme indeholdende restauranter og mødelokaler. Som det fremgår af de foregående sider, var således forsamlingsbygningen „Jylland“ med

bl.a. restaurant Maxim opført og ejet af byens fagforeninger, og det var klubben Harmonien, der byggede Randers Teater med Teatercafeen, som senere blev til restaurant Nørre-riis, og herudover opførte

Haandværkerforeningen

i 1876 en større bygning på grunden Vestergade 15 / Jernbanegade, som i stueetagen rummede en restaurant, en stor mødesal med balkon og scene plus en mindre sal og et billard-lokale, og på 1. sal diverse mødelokaler i forskellig størrelse, mens der på 2. sal var indrettet lejlighed til bestyrer/forpagter.

I kælderetagen - som ud til Jernbanegade var i niveau med gaden - var indrettet køkkener samt værelser til køkkenpersonalet. Her var endvidere indrettet skydebane, keglebane, en mindre restaurant samt en „naverhule“ og et mødelokale „havesalen“.

På grunden ud mod Jernbanegade var anlagt en fin have, og på grund af niveauforskellen mellem Vestergade og Jernbanegade var der bygget en stor, flot trappe ned til haven. Denne trappe har tjent som basis for mange gruppefotografier, idet den var ideel til større opstillinger.

I den periode, som jeg har valgt at koncentrere mig om (slutningen af 1930'erne og 1940'erne) blev Haandværkerforeningen, som bygningen kaldtes i daglig tale, flittigt benyttet, dels til møder af enhver art, dels foreningsarrangementer hvor der også var mulighed for at benytte scenen til opførelse af amatørskuespil, men selvom scenen er lille og de tilhørende faciliteter er få, blev der også spillet professionelt teater her.

Håndværkerforeningen var en meget aktiv forening, som udover foredrag også arrangerede revyer, karnevaller, ungdomsballer og teaterforestillinger. Bl.a. opførte man skuespillet „Drengen Frits“ med skuespilleren Preben Uglebjerg, som kun var 16 år, men - efter at Randers Teater var blevet schalburgteret - gav man også plads til turnerende teaterselskaber, og f.eks. Gerda Christophersens selskab spillede her ofte.

Mange af byens danseskoler benyttede salene til undervisning, og der findes et utal af fotografier fra afdansningsballer og foreningsjuletræer, som blev afholdt i den store sal, og på disse dage var der travlhed for husets restauratør, som ved Sigurd Rasmussen.

På grund af den skrappe helligdagslovgivning, som var gældende dengang, måtte der ikke være åbent for forlystelser på 1. juledag, 1. påskedag og pinsedag m.fl., men „kulturelle forestillinger“ var tilladt, og der var derfor mange omrejsende biografer, som havde en god indtjening ved disse lejligheder ved at vise rejsefilm, der oftest var fra eksotiske lande (med halv- eller helnøgne naturfolk for at lokke „husarnerne“ ind), og det foregik i stort omfang i Haandværkerforeningens store sal.

Der blev også afholdt erhvervsudstillinger, hvor byens og omegnens forretningsdrivende viste deres frembringelser, og ved disse lejligheder var hele huset taget i brug.

Ejendommen er senere solgt til Randers kommune, som nu har indrettet den til fritidscenter for byens borgere, og der hersker stadig stor aktivitet i huset.

Højskoleforeningen

anskaffede også sin egen bygning, Middelgade 6 (på hjørnet af Middelgade og Apotekerstræde). Den blev indviet den 6. februar 1906, og i stueetagen rummede den flere butikker og byens første biograf, „Kosmorama“, mens der på 1. sal var restaurant, en stor sal med en lille balkon samt flere mindre mødelokaler og et læseværelse. I husets 2. og 3. etage var der indrettet hotelværelser, mens der på 3. etage tillige var indrettet en lejlighed til hotelforpagteren eller restauratøren, som han senere kaldtes.

Køkkenregionerne fandtes i kælderen, og i den relativt store gård, der hørte til, var der indrettet stalde til opstaldning af gæsternes heste, - ikke mindre end 120 heste kunne der opstaldes.

Med bilernes indtog blev staldene ændret til garager, og under krigen blev de benyttet til cyklestalde, hvor man formedelst en afgift på

- ud og møde sig?

Annonce for Maxim i Kureren 1943. Original på Randers Lokalhistoriske arkiv.

10 øre til staldforpagter P. Søgaard kunne få sin cykel parkeret en hel aften, mens man var i biografen eller til bal. Denne 10 øre var en fornuftig investering, da man risikerede at ens cykel enten var stjålet eller „skrællet“ for dæk, hvis man henstillede den uden opsyn.

Højskolehotellet var meget besøgt af landboere, og især på markedsdagene onsdag og lørdag var der mange gæster, for det var almindeligt, at medens manden var til marked, besøgte konen sine indkøb i byens forretninger, og man mødtes så på hotellet ved

middagstid, hvor man spiste, inden man tog hjem. Hotelforpagteren hed Villum Jensen, og der blev serveret god, borgerlig mad til en rimelig pris i restauranten, og overnatning i hotellets værelser var også billig.

I 1939 fik hotellet et nyt værtspår: Hans og Eli Madsen, som kom fra Odense, hvor Hans Madsen havde været overtjener efter bl. a. at have sejlet med de store Amerika-linere. Det nye værtspår satte deres præg både på restauranten, der fik nyt inventar, og hotelværelserne, som blev moderniseret. Og husets menukort blev udvidet med lidt mere raffinerede retter med det resultat, at man også fik en betydelig forretning med større og mindre selskaber, og i 1940 averteres der med „god mad, hygge, komfort. Små og store selskabslokaler - indtil 400 Couverts“.

Hans Madsen havde fra sine tidligere stillinger gode forbindelser til leverandørerne, og det bevirkede, at man på hotellet kunne servere originale drikkevarer til et langt stykke ind i krigsårene, hvad der også var med til at skaffe mange gæster til selskabsforretningen.

Hans Madsen døde i 1950 i en alder af kun 57 år, hvorefter fru Madsen drev hotellet videre i 4 år, og herefter blev forpagtningen overtaget af hendes bror, Flemming Hust, der havde arbejdet som tjener på hotellet siden han i 1945 vendte hjem fra Sverige, hvor han havde opholdt sig under den sidste del af krigen.

De handelsrejsende, hvoraf mange før krigen havde kørt i bil på kundebesøg, kunne nu heller ikke få hverken benzin eller køretilladelse til bilen, hvorfor de måtte tage med toget, og mange indlogerede sig derfor på et hotel midt i deres distrikt, hvorefter de benyttede deres medbragte cykel til at komme rundt til kunderne.

Dette gav ekstra mange overnatninger på hotellerne, og det blev en fordel for Højskolehotellet, hvor prisen på et værelse - også efter moderniseringen - var yderst rimelig, men det var sjovt at se folks reaktion, hvis de blev anbefalet at overnatte på Højskolehotellet. Mange opfattede det, som om det var et „Højskolehjem“ og ikke et moderne hotel, men efter et første ophold, kom mange gerne igen.

Salene i huset blev naturligvis benyttet af Højskoleforeningen til deres arrangementer og møder, hvoraf mange var foredrag, men også til ungdomsforeningens baller var de meget benyttede, og flere af byens danseskoler holdt ligeledes til her.

I 1964 fik Hust tilbudt restauranten på den nye rutebilstation, og han opsigde derfor kontrakten med højskoleforeningen, og det blev begyndelsen til enden for det gamle hotel, som efter at skiftende restauratører havde måttet give op, blev lukket den 31. oktober 1978, og bygningen blev solgt. I dag benyttes hotellokalerne til biograf, og hermed kan man sige, at ringen er sluttet, idet der ved husets åbning var indrettet biograf i stueetagen.

Foruden de nævnte varieteer og hoteller, var der rigtig mange, især mindre, restauranter, værtshuse, beværtninger eller hvad, man nu ellers vil kalde dem.

Jeg er i tankerne gået gennem byens gader og forsøgt at huske, hvilke restauranter m.m., der lå de forskellige steder. Jeg kom til et antal af 56, og kan naturligvis ikke garantere, at jeg har fået dem alle med, men formodentlig de fleste.

Det var karakteristisk, at mange af værterne i de forskellige udskænkingssteder var kvinder - som oftest enlige - og mange af dem markedsførte deres etablerment som „Byens bedste madsted“, og det var jo nok nogle steder en sandhed med modifikationer.

Beværtnerloven var temmelig meget skrapere dengang end i dag, og politiet holdt meget strengt opsyn med, at lukketiden blev overholdt. „Nattesæde“, d.v.s. gæsters ophold i restaurationslokaler efter lukketid kunne koste dyrt i bøder, og i gentagelsestilfælde kunne det koste bevillingen. Og da det ofte var sådan, at folks tørst var størst lige før lukketid, opstod der også et ikke ringe antal smugkroer, som jeg dog har valgt at forbigå i tavshed.

Skorstensfejere i Nørhald kommune

Af Bente Svane Kristensen

Den 11. februar 1778 stiftede man skorstensfejerlauget. Begrebet skorsten er ikke meget ældre. Først i det 16. århundrede blev det almindeligt med en skorsten til et hus.

De første skorstensfejere hørte til gruppen af natmænd, hvoraf nogle flåede døde dyr, rensede gader og kørte skarnet bort, og andre igen fejede skorstene. De var bøddelens håndlangere og foragtet af alle. Deres boliger lå for sig selv. Børnene kunne ikke blive undervist, og kirkegængere ville ikke sidde ved siden af dem til højmessene.

Et var dog sikkert - man kunne ikke undvære en skorstensfejer. Når en brand brød ud, stod menneskeliv og værdier på spil, og mange gange var den forårsaget af, at skorsten og ildsted ikke var i orden.

Kong Christian den 4. ansatte en skorstensfejer

I 1639 blev skorstensfejer Gudmand Olsen antaget af Kong Christian den 4. Han skulle feje skorstene på de kongelige bygninger. Arbejdet skulle

gøres probert og regelmæssigt af skorstensfejeren, „såfremt han ikke ville straffes som vedbør“. For arbejdet modtog han årligt 100 daler courant, 6 alen gemen klæde og 8 alen sejldug til underklædning af feje skorstene med.

Gudmand Olsen var kongens skildvagt imod den fjende, der truede alle bygninger - nemlig ilden.

Gennem 1600-tallet blev skorstensfejerne folkets håndlangere, der skulle færdes på gader og stræder, så godtfolk hurtigt kunne

Skorstensfejerlaugets segl

finde dem, og sætte dem til at feje skorstene rene for sod. De kunne ikke afslå at udføre arbejdet og måtte ikke forlade byen med mindre kærneren gav sin tilladelse dertil. De måtte forlange 10 skilling for at rense en skorsten i et et-etagers hus, og en rigsmark for skorstenen i et to-etagers hus.

En skorsten var dengang 18 tommer på hvert led, og smallere måtte den ikke være, for skorstensfejerens skulle kravle igennem den.

Københavns brand i 1728 blev et vendepunkt

Der var kontrol med skorstensfejere, og det var utænkeligt, at de skulle få lov at organisere sig i et laug. De var nødvendige folk, men ikke „godt-folk“. De blev undertrykt, og skorstensfejermesteren straffede selv sine svende, mens politibetjentene så på. Retten ville ikke have noget med dem at gøre. Da den store brand hærgede København steg interessen for skorstensfejeren og der blev skaffet skorstensfejere fra Tyskland, hvor han havde langt større status end i Danmark. Han havde status som håndværker, og var dermed anset som andre håndværkere og borgere.

I 1778 blev der stiftet et skorstensfejerlaug. Fagstoltheden voksede, og skorstensfejersvende tog kun job hos mestre, der var medlemmer af et laug. De tyske skorstensfejere, som var kommet til Danmark, fik først lov til at blive laugsmestre, og derefter betragtedes de som borgere i den danske hovedstad. De fik så lov til at optage andre skorstensfejermestre i provinskøbstæderne som medlemmer, når disse kunne bevise, at de var laugsmæssigt udlærte.

Den gamle skorstensfejer i Nørhald kommune

Frederik Christensen startede med at tjære tag for folk, og så senere at feje skorstene. Det var i 1907-1908. På et tidspunkt var han til prøve på godset „Overgaard“, hvor der kom skorstensfejermestre til prøven, for at kontrollere om den var bestået. Herefter kunne han kalde sig skorstensfejermester.

Billedet her forestiller skorstensfejermester Frederik Christensen, Udbynder. Han blev født i 1879 og døde i 1963. Hans kone hed Jensine og ægteparret fik 8 børn. Foto: Nørhald Egnsarkiv.

Han havde desuden et bijob som ligsynsmand, og fra hans tid med at tjære tage fortælles følgende historie: „Da han engang var i Gjerlev for at tjære, og det var blevet sent lørdag aften, lod han spand og kost stå, for at gå hjem for denne dag. Der var endnu mange huse, som manglede at få tjæret tag. Da han kom for at hente spand og kost, var der imidlertid sket noget skrækkeligt. Nogle børn havde fået fat i tjæren i spanden og havde overtjæret hinandens tøj. Resultatet blev at moderen gravede tøjet ned i jorden - det var ikke til at vaske.“

I 1944 blev Frederik Christensen 65 år, og fik på denne dag et digt af den lokale digter „Kjæragemanden“. Digtet lyder således:

*„Te Frederik i Ubenejer po 65 års daven.
Vi æ saa glaa ve wo Skostensfæjer,
vi ku aalle haa faat en Mand, dæ va bæjer,
Do passe di Kram, saawall som di Snak,
saa de va en Skam, om do et sku ha Tak,
Do spaarer et de Humør, do haar,
den Mand æ o Træ do et ka klaar,
Teløk da mæ Daven fræ mi kuen aa mæ,
Do æ aalti walkommen saa beskit som do æ.“*

Skorstensfejer Hugo Gunnar Sørensens lærebrev

Ny skorstensfejermester

I 1946 holdt skorstensfejermester Frederik Christensen som skorstensfejer, og distriktet bestod dengang af Udbyneder-Kastbjerg, Dalbyover, Dalbyneder, Råby-Sødring, Øster Tørslev og Gjerlev-Enslev kommuner.

Hans efterfølger blev nu afdøde skorstensfejermester Hugo Gunnar Sørensen, som de respektive sogneråd i 1946 indstillede til skorstensfejermester i Randers amts 2. distrikt. Han blev ansat den 1. september 1946, og var med sine 26 år landets yngste skorstensfejermester på dette tidspunkt.

H.G. Sørensen kom til lære den 1. januar 1937 hos skorstensfejermester J.J. Aarestrup i Pandrup, og blev udlært som svend her den 1. januar 1941. Den praktiske prøve foregik i Aalborg og den teoretiske prøve på skorstensfejerfagets fagskole på Teknologisk Institut i København. Så der var sket en del i den faglige uddannelse fra Frederik Christensen blev ansat til H.G. Sørensen blev mester i 1946.

Fra den 1. oktober 1971 blev distriktet udvidet til Mariager og Nørhald kommuner, således at dette faldt sammen med kommune-grænserne. Igennem årene har der været en udvikling fra fyring med fast brændsel til olie-fyring og isokern i skorstenene. Efter olie-krisen i 1973 blev der igen halm- og træfyring.

Skorstensfejeren er hver dag „På toppen“

En skorstensfejer skal altid være på højde med situationen, og må ikke lide af svimmelhed. Han skal være flink mod folk og helst have et godt helbred. Det ved skorstensfejermester Vagn Andersen, Enghaven 8, Linde alt om. Han er en af landets 200 skorstensfejermestre indenfor faget. Hans distrikt er Mariager og Nørhald kommuner. Hver morgen sendes tre svende afsted, som sammen med mesteren selv sørger for at betjene de skorstenene, som hører under distriktet.

Der er fart over feltet hver dag, for kunderne skal passes, og der er nok at gøre i dag med de mange fyringsenheder, som skal tilses. Den

ellers så „hvide“ mand bliver i løbet af dagen til den „sorte“ mand, om hvem der er fortalt eventyr og mange historier. Om de allesammen er sande, vides dog ikke, men det er sikkert, at skorstensfejerne er et ganske specielt folkefærd, der elsker det frie liv, og som holder af at få en snak med folk. De bliver tit fotograferet af udlændinge, og et kys på kinden af en skorstensfejer betyder lykke.

En barnedrøm

For Vagn Andersen er en barnedrøm gået i opfyldelse. Han syntes altid, at det måtte være noget særligt at være skorstensfejer, og som barn sagde hans mor altid: „Du skal blive skorstensfejer, så beskidd du altid er“. Som sagt, så gjort.

Vagn Andersen kommer fra Hadsten, og efter syv års skolegang kom han to år på landet. Derefter fik han den 1. november 1959 læreplads hos skorstensfejermester Henning Pedersen i Poulstrup ved Brå. Her var han i lære i fire år og på lærlingskole i Sønderborg. Efter læretiden var han i Frederikshavn som svend, til militæret kaldte. Soldater-tiden blev overstået, og i flere år var Vagn Andersen skorstensfejersvend i Mundelstrup. Derefter gik turen til Tønder, hvor Vagn Andersen var lærer på skorstensfejer-skolen i to år.

Den 1. februar 1980 startede han som mestersvend hos skorstensfejermester Hugo Gunnar Sørensen i Harridslev. Her omfattede distriktet det nuværende Nørhald og Mariager kommuner. Ved mesterens død i 1981 blev distriktet kørt videre af Hugo Gunnar Sørensens hustru, hvorefter Vagn Andersen den 1. juli 1982 blev skorstensfejermester.

God arbejdskraft

Da Vagn Andersen blev skorstensfejermester, fortsatte han med de to svende og lærlingen, der var i firmaet. Lærlingen er nu udlært, og svendene blev i sin tid udlært hos H.G. Sørensen. De tre medarbejdere har i dag været i firmaet i mange år, og der er ingen personaleproblemer. Det er alle dygtige og vellidte svende, Vagn Andersen sender ud hver dag. Han tager også

Skorstensfejer Hugo Gunnar Sørensen.

selv ud i „sort“, ligesom han foretager brandsyn, en gang årligt i civilt antræk.

I dag er brandsyn og fejning af skorstene obligatorisk. Der er også rensning af kedler, rør og kanaler. Folk i dag har bedre forståelse for skorstensfejerens arbejde. Det er ikke bare noget, alle kan gøre, for det kræver viden at gøre det rigtigt. Alt skal helst være velrenset, ellers er der ingen økonomi i fyret. Skorstenene fejes mellem 2 og 12 gange årligt, alt efter fyrets størrelse.

Den høje hat

I dag er det ikke alle, der bruger den høje hat. Det var ellers noget af skorstensfejerens påklædning engang. Man brugte den i etageejendomme, hvor den blev sat i rense-lemmen på loftet, så soden fra skorstenen løb derned. Resten blev fejlet med linekosten, men det sker ikke mere.

Man brugte også den høje hat som en slags „styrthjelm“, når man steg op gennem skorstenene, og der kunne falde løse mursten ned. Så ramte de ikke hovedet. Desuden var hatten brugbar til opbevaring af småpenge, arbejds-sedler, madpakker og cigaretter og cerutter, som skorstensfejeren fik foræret i løbet af dagen.

Skorstensfejerfagets uniformsknap.

Arbejdstøjet var før af molsskind, men i dag er det syrefast fralon med fagknapper på. Lærlingen bruger i dag skindet fra den høje hat som kæpsel. Svenden har fra ældste tid været den rette til at bære den høje hat, og mesteren havde brandsynskasketten, der nu er afløst af identitetskort.

Et fag i udvikling

Faget har udviklet sig meget de sidste par hundrede år. For 200 år siden kendte man til fastbrændselsfyr, som vi også har i dag. Man har dog mange forskellige fyringskombinationer i dag, og selvom gassen også vinder indpas, vil skorstensfejereren ikke blive arbejdsløs. Det er stadigvæk et fag med fremtid i.

Der er i dag ca. 200 distrikter med lige så mange mestre, ca. 650 skorstensfejersvende og 75 lærlinge. En skorstensfejer har 37 timers

arbejdsuge, og det er et fag med en god løn, som ligger på gennemsnittet af faglært arbejdskraft. Uddannelsen er fire års mesterlære samt fire gange 6 uger på fagskole i Tønder. Vil man på mesterskole, tager det ca. 15 uger på fagskole.

Et servicefag med få ulykker

Skorstensfejing er et servicefag, hvor telefonen ringer døgnet rundt hos mesteren. Det mener Vagn Andersen, at man må indstille sig på. I tilfælde af brand eller andre ting, der kan forvolde skade, skal man altid kunne træffe skorstensfejeremesteren. Et hus fuldt af røg er ingen spøg.

Der sker sjældent noget alvorligt, når skorstensfejereren kravler rundt på tagene. Kun een gang har Vagn Andersen haft brug for at blive hentet af Falck. Da sad han øverst på en skorsten på 11 meter, og først ved skorstenens andet øverste trin mærkede han, at skorstenen var ved at vælte. Falck sørgede for, at han kom ned i god behold.

Et frit liv

Vagn Andersen er glad for hver dag, han skal på arbejde. Han er faldet godt til, og kan lide det frie liv. Uanset arbejdets besværlige karakter, har han aldrig fortrudt sit mangeårige virke indenfor dette specielle arbejdsområde. Han drager ud i al slags vejr og får en snak og en kaffetår med alle slags mennesker. Selvom det er „sort arbejde“, ser Vagn Andersen lyst på tilværelsen, når han står på tagryggen ved skorstenen og sender kosten ned i dybet. For der er altid en glad bemærkning og et smil til „manden på toppen“, som har et frit og selvstændigt job, og som er uundværlig i dagens Danmark.

Af Jazzens historie i Randers

Af Erik Schlanbusch

Efter opfordring fra lektor Palle Kirk har Randers Jazzselskab bedt Erik Schlanbusch, der på selskabets vegne er ved at indsamle oplysninger om jazzens historie i Randers, om at begå følgende artikel:

Begynder man at beskæftige sig med jazzen og dens historie i Danmark, vil man hurtigt opdage, at Randers meget tidligt, og derefter vedholdende, har været et af denne musikforms solide hjemsteder her i landet. Følgende artikel vil dels forsøge af give et billede af jazzens udvikling i Randers ca. 1929-99 samt kæde lokalhistorien sammen med den landsdækkende udvikling på dette felt.

Når året 1929 er nævnt overfor skyldes det, at dette er første gang, at vi har oplysninger om, at der spilles jazz i byen, idet et københavnsk orkester, Columbia Ramblers, optrådte på Teatercafeen, som led i en tourne i provinsen. At det ikke var et lokalt orkester kan ikke undre, da mulighederne blandt musikere for at finde beslægtede sjæle i provinsbyerne var meget små, bl.a. fordi København mere eller mindre støvsugede provinsen for lovende musikere, der via orkesterforenin-

gen kunne tjene store penge i byens forlystelseliv, der kunne lokke med månedslønninger på op til det dobbelte af en funktionærløn.

I det hele taget er det karakteristisk for perioden op til slutningen af fyrrerne, at jazzlivet udvikler sig på to områder: de professionelle orkestres optræden i Københavns forlystelseliv med sporadisk optræden i provinsen og den mere intellektuelle holdning til musikken som kulturfænomen, hvor man lyttede og analyserende prøvede at placere musikken som et led i den kunstneriske, sociale og politiske udvikling i samtiden.

Dette sidste fænomen kan også spores i Randers, hvor man 1934/35 oprettede en „forening for jazzmusik“. Ideen var selvfølgelig, om man tør sige det, opstået i København, med vægten lagt på studiekredse, foredrag og grammofonaftener. Tanken bredte sig til et dusin byer landet over, og man havde endog planer om en landsorganisation, der skulle fungere som interesseorganisation og pressionsgruppe overfor Statsradiofonien og grammofonselskaberne. Dette tiltag fik dog ingen

synlige følger, og bevægelsen, der kulmine- rede omkring 1937, svandt hurtigt hen, uvist af hvilken grund, men måske fordi radioens udbredelse gav mulighed for at lytte til denne musikform uden at få den dissekeret, vurderet og intellektualiseret af en flok engagerede, men ikke lige letforståelige „eksperter“. Eksempler fra Erik Wiedemanns bog: „Jazz i Danmark i tyverne, trediverne og fyrrerne“ er tør kost, der ligger langt væk fra sjælen i denne musik.

Imidlertid betød Danmarks besættelse 1940-45 en genopblomstring af foreningslivet også indenfor jazzen, der jo som „entartet kunst“ ikke var velset af besættelsesmagten og dens samarbejdspartnere, men på den anden side, i lighed med algang, alsang og de lignende, kunne opfattes som en slags passiv modstand eller som sympatitilkendegivelse for alt, hvad magthaverne ikke stod for.

Disse nye „swingklubber“, som de nu kaldtes efter den samtidige fremherskende stilart indenfor jazzen, bredte sig hastigt ud over hele landet, så alene Jylland i 1942/43 kunne mønstre 14-27 klubber, som regel med 50-100 medlemmer, men med Randers som den virkelig store provinsklub med 466 medlemmer (Wiedemann, „Jazz i Danmark...“ s. 302), mens byer som Odense og Århus havde henholdsvis 350 og 400.

Igen var det her i provinsen i sagens natur plader og foredrag, der blev satset på, selvom man også finder tiltag til at involvere lokal musikere. De fleste af disse klubber forsvandt i besættelsens sidste år på grund af spærretid og restriktioner, men måske også som følge af, at tendensen var gået fra passiv til mere aktiv modstand. Randers, med sin store medlemskare, klarede sig dog igennem befrielsen og den først efterkrigstid og nævnes da også af Erik Wiedemann sammen med Holstebro, Odense og Helsingør som de eneste overlevende provinsklubber i 1949.

Samtidig var jazzscenen i Danmark blevet lidt mere kompliceret eller varieret. I København havde en række tidligere medlemmer af „Jazzreprots Swingklub“ i 1946 startet „Hot Club“, hvor de i 1947/48 stiftede bekendtskab

med både bopmusikken og New Orleans-jazzen, en begivenhed der helt op til i dag kan sætte sindene i kog hos jazzfolket, når de forskellige stilarter.

I Randers ser det dog ud til, at linjen fra krigens år blev ført videre. Ifølge boghandler Jens Olesens erindringer om hans første år i Randers Jazzklub, efter hans indmeldelse i 1948, var aktiviteterne præget af „pladecausier først og levende musik sidenhen“, med causerier af Harald Grut, Timme Rosenkranz og den lokale Finn Kallsbøll. Et lokalt band, „Hep Cats“, med navne som Erik Petersen, Anton Kirstein Pedersen, Folmer Noes, Knud Rudum og Gerlev Rasch m.fl. kunne man også præstere.

Møderne afholdtes i Håndværkerforeningens lille sal, hvor der blev installeret radio-grammofon til causerierne. Også forevisning af jazzfilm kunne man, ifølge senere advokat A. Kirstein Pedersen, klare, idet man lejede Slotsbio og via direktør Arenkiels jazzintereserede søn skaffede sig de ønskede filmruller. I 1954 røg klubben ind i en kunstnerisk succes, men en økonomisk øretæve, da man arrangerede koncert med Ken Colyers Jazzmen, det senere Chris Barbar's Jazzband, der netop da fik sit gennembrud. Udgiften tømte kassen, og klubben måtte lukke. Som både Kirstein Pedersen og den senere formand, arkitekt Ib Falkenfleth, erindrer det, var det umuligt at opnå støtte til den form for kultur på dette tidspunkt, så et enkelt dristigt tiltag kunne lukke en ellers blomstrende klub. Heldigvis var de implicerede musikere ikke sådan at slå ud. De spillede videre, tit med samme musikere i flere orkestre, ofte centreret om et big band med ildsjælen Aksel Christiansen som musiker, leder og gentagne gange igangsætter.

I 1958 besluttedes det da også af formalisere samarbejdet i en ny jazzklub med bl.a. Kirstein Pedersen, Ib Falkenfleth og Aksel Christiansen som initiativtagere. Succesen var, både ifølge de impliceredes erindringer og pressens omtale, overvældende og blev fra starten på hvad en artikel i Randers Amtsavis kaldte „Guldalderen“ 1958-68 med ca. 250 arrangementer af forskellig art, et estimeret samlet

Randers Statsskoles festsal i 1950'erne. Aksel Christiansen og hans big band.

publikumstal på godt 7100, med ca. 700 medlemmer og med internationale navne som Stan Getz, Brew Moore, Don Byas, Mezz Mezzrow, m.fl. på plakaten. Ser vi på den samtidige samfundsudvikling er det meget forståeligt. Mange flere spillede nu selv, så udbudet af lokale musikere var betydeligt, de skarpe skel mellem amatører og professionelle udviskedes, massemediernes, d.v.s. radioen og pressen, viste positiv interesse for jazzen, og endelig var det jo netop i slutningen af 50'erne, at beskæftigelsessituationen og dermed den personlige økonomi begyndte at bedres. At det omgivende samfund stadig kunne nære mistro til denne udvikling, ses dog, da orkesterforeningen i 1958 påtænkte at boykotte restauranter og lokaler, der gav ly til jazzklubber, der „trækker så stort et publikum, at der ikke bliver til orkesterforeningen“, altså igen sammenstødet mellem amatører og professionelle.

Ligeledes afholdt klubben i 1964 støttearrangementet til fordel for en idræthall for at vise forældregenerationen, at man ikke var en „skræmmeforening“, som visse mennesker påstod. En lokal lærer var bl.a. blevet bebudt, at han tillod ophængningen af klubbens plakater på „hans“ skole. At man dog var godt på vej mod accept ses af samarbejdet i 1963 med Randers Byorkester og Laward Friisholm om en koncert for jazztrio og kammerorkester, ligesom man i 1965 indgik i et større samarbejde med andre kulturelle foreninger om et arrangement til støtte for et musikbibliotek i Kulturhuset.

Være var det, at de splittende tendenser indenfor jazzlivet i Danmark også tydeligt sås i den succesfulde Randersklub, ikke mindst på de årlige generalforsamlinger, hvor tonen ifølge Amtsavisen „ofte nærmede sig grænsen til injurier“. Striden koncentrerede sig om to emner: Dels diskussionen „balforening kontra

„Dragonerne“ på scenen i det første jazztelt på Slotspladsen i 1980.

studiekredse”, altså striden om hvorvidt formen og indholdet fra 30’erne og 40’erne skulle beholdes eller vige helt for den umiddelbare oplevelse af levende musik, dels kampen mellem traditionalister og modernister, altså striden helt tilbage til „Hot Club“ i 1948, der skærpedes yderligere af, at en popklub var opstået i Randers, hvor modernisterne havde overtaget i jazzklubbens bestyrelse.

Som i resten af landet, hvor dette var tilfældet, „åd“ popklubberne af jazzens medlems-tal, hvilket netop blev forklaret med, at rock-musikken, ofte med udgangspunkt i rytm’n blues bands, kom som en reaktion på den moderne jazz’s mere og mere intellektuelle præg, der fjernede den fra store dele af publikum. En kendsgerning er det, at svigtende publikumsstøtte førte til klubbens lukning i 1968 „tynget af gæld og frustration“. De følgende 6 år synes at ligne perioden 1954-58.

Klubben, og dermed jazzens ansigt udadtil, var forsvundet, men de udøvende musikere fortsatte deres virke. Et god eksempel er boghandler Jens Olesen, der på Skovlyvej samlede, hvad der blandt andre udøvere var kendt som „Køsters Kapel“. (Jens Olesen ejede og drev dengang Køsters Boghandel). Også andre i byen fortsatte deres musiceren eller drømte om det, og i 1974 kom det næste tiltag, da Jens Olesen og formanden for FOF, Randers Kunsthøjskole m.m. Bent Olesen i samarbejde med Marina Hother Sørensen i hendes

nye restaurant „Østergade Nr. 1“ startede „Jazzens Venner“. Dette synes der at have været et behov for – publikum strømmede til.

Man lagde sig fast på en månedlig aften udenfor ferierne, oftest med mere eller mindre lokal bands, men dog også med folk som Wild Bill Davidson, Buddy Tate og Fessor’s Big City Band, hvad der af pladshensyn medførte, dels at man lagde de største arrangementer til Kulturhuset, dels at man forlagde de månedlige aftener til „Huset“ i Dronningensgade.

Fra 1976 deltog man også i Randers Festuge med folk som Svend Asmussen, Putte Wichman, Arne Domnerus og Bengt Halberg, arrangementer der udvidedes til at omfatte en minifestival over 2 dage, som regel med et eller to „navne“ udefra men også med kraftig deltagelse af de lokale bands, der trivedes i dette miljø, med navne som „Dragonerne“, „Jazzjyderne“, „Emergency Jazzmen“, „Chase“, „Jasmin“, „Langå Jassband“, Svend Fogeds Trio m.fl.

Men selvfølgelig „flyttede nissen med“. Musikere og publikum bestod jo for en stor del af folk, der havde haft kontakt med miljøet i deres pure ungdom, og selvom man nu var satte familiemennesker med store eller voksne børn flammede lidenskaberne op, når talen faldt på musikken. Den gamle strid mellem modernister og traditionalister lurede stadigvæk, diskussionen om lokal jazz til dans og anden fornøjelse, tant og fjas - eller mødet med den „store“ kunst levede fortsat, og en splittelse truede som så ofte i 60’erne. Omkring årsskiftet 1983/84 var en sådan splittelse overhængende, men man valgte dog samarbejde fremfor kamp. „Jazzens Venner“ indstillede sine aktiviteter og opfordrede sine medlemmer til at melde sig ind i den genopstandne jazzklub.

Blandt initiativtagerne til den genopstandne klub var folk fra „guldalderen“ som Aksel Christiansen og Erik Fisker. Med klubbens tidligere historie i erindring flyttede aktiviteterne ud i den gamle Håndværkerforenings lokaler i Vestergade, og Aksel Christiansen genskabte et big band, der skulle afløse de kendte bands, han havde skabt i 50’erne og 60’erne.

Senere forlagdes residensen til Randers Sejlklub, hvor man fandt ideelle lokaler og i sommerhalvåret med en dejlig beliggenhed „down by the riverside“. Successen fra „Jazzens Venner“ fortsatte og med et publikum, der takket være alderen dels havde købekraften og dels, på grund af underholdningslivets almindelige udvikling med fokusering på de meget unge årgange, savnede samlingssteder, var økonomien sikret.

Dette gav også klubben overskud til mange nye tiltag udenfor de almindelige klubaftener, såsom deltagelse i hele Randersugen med et jazztelt, der i årenes løb blev en af de sikre publikumstræffere og et økonomisk aktiv for klubben. Endvidere stod jazzklubben i 1987 bag udgivelsen af et kassettebånd med 9 lokal orkestre, et initiativ der måske inspirerede Randers Kommune til i 1989 at udgive 2 CD'er/kassetter, der skulle vise spændvidden i byens musikliv, og givet er det, at bibliotekets musikafdeling under Ole Bisbjergs ledelse begyndte en opbygning af en samling med lokale kor og orkestre, herunder også en mindre jazzsektion, ligesom jazzklubben og biblioteket gik sammen om udgivelsen af Jazzkalenderen, et lokalt tidsskrift med anmeldelser og artikler og den lokal jazzscene.

Ser vi på alle disse tiltag, må det forstås, at Randers igen var fremme i forreste række fra et jazzmæssigt synspunkt, men under ganske andre omstændigheder end under swingklubbens æra i besættelsesårene og „guldalderen“ i 50'erne. Jazzen var nu både anerkendt og populær i vide kredse med god dækning i medierne og støtte fra offentlige myndigheder, med let adgang til at høre alle stilarter fra store som små navne fra både ind- og udland. Man var langt fra at være musiklivets grimme ælling, som blev kanøflet af „The establishment“, men netop heri lå nye udfordringer til eller trusler mod denne musikform.

I Randers kom denne udfordring fra 2 sider: Først og fremmest fra Randersugens præsidium, der med en blanding af økonomisk krav og en dårligere placering af jazzteltet, og trods daværende formand Karsten Prechts energiske arbejde tvang jazzklubben til at opgive tel-

tet i festugen. Dette betød særdeles vanskelige økonomiske forhold for klubben i det hele taget, da klubbens drift i væsentlig grad hvilede på indtægterne fra festugen.

Jazzteltet som sådan blev dog reddet af direktør Søren Fischer, der i 1993 fik teltet genetableret og med en intens indsats fra klubbens nye formand Ole Hveisel også stablet et program på benene. Teltet blev dog fremover drevet af en nystartet jazzfond, idag musikfonden, med deltagelse af en bestyrelse fra Randers Kommune, handelsstandsforeningen, byens restauratørforening m.fl., og klubben trak sig helt ud af dette arbejde.

Den anden udfordring kom fra flere af byens spillesteder, der tog jazz på programmet, herunder „Værket“, der ligesom jazzfonden foruden festugen søgte sig med en juni folk- og jazzfestival. I 1997 nåede jazzklubbens generalforsamling til den erkendelse, at konkurrencen og de økonomiske omstændigheder gjorde en lukning af klubben i solvent tilstand tilrådelig, idet dog dele af klubbens virke, i første række udsendelsen af Jazzkalenderen tre gange årligt, videreførtes af det nystartede „Randers Jazzselskab af 1997“ under ledelse af Jens Peter Jacobsen.

I skrivende stund er situationen altså den, at jazzgenren i Randers er spredt på flere spillesteder og organisationer end før i jazzens historie, men trods dette let diffuse billede er Randers stadig en by, hvor jazz trives, eller med den amerikanske ragtimepianist Bob Darch's ord: „Jazz dead? Hell man, it ain't even sick“.

Kilder

1. Erik Wiedemann: Jazzens historie i Danmark i tyverne, trediverne og fyrrerne
2. Jazzkalenderen med artikler af Jens Olesen, Ib Falkenfleth, A. Kirstein Pedersen, Jens Peter Jacobsen og Erik Schlanbusch.
3. Randers Amtsavis
4. Jazzens Hvem Hvad Hvor (Politikens forlag 1962)

Min læretid hos billedskæreremester Johs. Pedersen, Vestergade 19, Randers

Af Curt Frandsen

Da de tyske flyvere strøg lavt hen over husene i april 1940, begyndte min læretid, men forud havde min tegnelærer Skov på Nørrestrædes skole, af eget initiativ, været nede og tale med Pedersen om en læreplads til en af hans elever.

Jeg vidste dårlig nok, hvad det var at være billedskærer. Men vi havde da nogle stole derhjemme, med udskæringer på. Jeg er min tegnelærer meget taknemlig, for det var lige et fag, der lå naturligt for mig. Dette at arbejde med træ, var også min faders interesse, jeg var dus med det fra barnsben.

Besættelsen varede hele min læretid, som egentlig var mit held. Der var meget varierende arbejde på værkstedet. Værkstedet lå i baggårdsbygningen på anden sal, med udsigt over mod Gudenåen og Håndværksforeningens have, nogle gange kunne jeg kaste et blik ned på Sofus Jespersens snedkerværksted. Brædder blev limet sammen til bordplader og håndhøvlet plane. Vi stod ved høje billedskærerbenke, der var placeret foran de sydvendte vinduer, således at lyset faldt ind på de emner vi stod og udskar.

Mester stod ved sin bænk, længst henne ved vægtefonen. Ved siden af på væggen hang et indrammet foto med mester og andre svende på et værksted i Tyskland.

Min bænk stod imellem mester og sønnen Knud, så de kunne holde øje med mig, så kom svenden Haralds bænkeplads.

Midt i lokalet var en deкупørsav med påmonteret slibeskive, en snedkerbænk og en limbænk med skruetvinger.

Lige indenfor indgangsdøren til højre stod kakkelovnen, derefter var der et lille indhak, hvor der var plads til koks og på bagvæggen nogle få knage, som vi hængte vores overtøj på - Harald sit slips. Rundt om på væggene hang mange tegninger, ophængt over bøjede ståltråde. Det mine øjne mest faldt på var gipsafstøbningerne der prydede endevæggen, særlig de ting en dygtig lærling havde udført, han blev senere professor i russisk.

De første 10 billedskærejern, engelske, købte jeg i Randers værktøjsmagasin. De kostede 15,75, en kittel 10,50 og en knippel 1,35. Det første år fik jeg i løn 6 kroner om ugen.

Mit job om morgenen, når jeg kom på værkstedet, var at fyre op i kakkelovnen med de spåner, vi havde skåret af træet. I løbet af dagen fyldte jeg koks på.

En 10 minutter før fyraften fejede jeg værkstedets gulv rent for egetræ eller, hvad vi den dag arbejdede på. Efterhånden som jeg kom frem flyttede de sig, mester stod på et klude-tæppe, det samlede mere støv. En flaske med vand i stænkede jeg først på, ved at holde en tommelfinger let på åbningen. Jeg skulle endelig passe på ikke at støve for meget.

Nogle af de virksomheder vi udførte billedskærerarbejde for var Bjerringbro møbel-fabrik og savværk, hvor det særlig var figurfyldinger og udsvejfede stolerygge. Nørbæk møbelfabrik, hvortil det var ahorns ornamenter til soveværelser. Kristrup møbelfabrik. Fabrikant Østergaard havde vi mest kontakt med og leverede Chippendale stolerygge og svungne bord- og stoleben, fint og sirligt ornamenterarbejde. Fabrikken havde egen billedskærer, Tastum hed han.

Ind imellem blev der skåret fyrretræsquir-lander og kors, som blev stiftet på ligkisterne, jeg afleverede dem på fabrikken Heilskov, længere ude af Vestergade.

Det var også interessant at blive sendt ned til drejermester Ras i Vestergrave med en opgave og få lejlighed til at se, hvordan de på drejebænken formede træet. En erfaren drejer kunne på bedste måde dreje en stor døbefont, der udførtes i sammenlignede træstave.

Når der ikke var arbejde til Harald, blev hans bæk brugt til at stille flere anvendelige ting på, spritapparat, hvorpå vi varmede lim, en slibemaskine med håndsving, forskellige sten til at stryge jernene skarpe. Mester havde også en sliberem liggende på bænken, som han engang imellem gned et jern på hvis det var for sløvt.

På Teknisk skole blev jeg undervist bl.a af malermester Poulsen. I et arkivrum var der en gipsafstøbningssamling, bredt over flere stilarter, der blev brugt som forbillede til at tegne efter. Formerne optog mig meget, jeg tog derfor ekstra aftener. En aften da lærer Poulsen kom ind i klassen, sagde han, at han ikke

Billedskærer Johs. Pedersen. Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

kunne se forskel på gips modellen og den skyggede tegning, jeg sad med.

En episode, som jeg husker: en pottemagerlærling, fræk som han var, gik ud af klassen midt i timen, da han kom tilbage, spurgte Poulsen: „hvor har du været?“ „Ude at samle papir i Romalt bakker.“

Sirenerne lød nogle gange på skolen, vi samledes nede i kældergangene, flere pæne unge mænd dannede kreds og stod tæt sammen og sang fædrelandssange, politisk bevidste.

Forud for en geometri-prøve, drømte jeg natten før om en opgave, hvordan den kunne løses. Jeg trak denne opgave, og havde nemt ved at redegøre for den på tavlen.

Ved skolens årsafslutning, blev der i salen, ret højtidelig udelt præmier ved murermester Rose Jensen for flid og dygtighed. Jeg glædede mig over at få tildelt præmie tre år i træk.

Jeg glædede mig hver dag til at være på værkstedet. Fra min bopæl Nørrehøjgade, gik

Billedhuggeren Curt Frandsen ved afsløringen af hans buste af Henrik Pontoppidan i 1979 sammen med borgmester Kr. Gjøtrup. Foto: Randers Lokalhistoriske arkiv.

jeg derned på en tyve minutter, hjem til frokost, derned igen, hjem til fyraften, aftensmad, klædes om ned på Teknisk skole fire gange om ugen, derfra hjem igen. Jeg fik rørt benene, det var udmærket, for jeg stod hele dagen på samme sted bag bænken.

Mester kunne godt ha' bekneb med at nå at få lavet opgaver færdig. En dag da det brændte på, begyndte jeg at skære på ornamenterne i den ene ende af mesters bæk. Vi fik tingene færdig og kunne nå hurtigt at komme hen med pakken på rutebilstationen helt henne på Frederikspladsen.

Interessen for mit fag åbnede min opmærksomhed, jeg fulgte intenst med, da mester udførte et krævende arbejde med at skære en skulptur af Sct. Jørgen med Dragen til Viborg spejderne, fremgangsmåden, at lægge formen an og skære den ren.

Knud, mesters søn, som jeg stod ved siden af i fem år, var et herligt menneske; han var sorthåret, mørke hår på armene, en ca. ti år ældre en mig og havde en meget fin tankegang. På Knuds børste til at stryge spåner væk fra arbejdet, stod der fint udformet K H P.

Da en af mesters døtre, Hilda skulle giftes, stod Johannes og rimede. Versene blev læst op for mig efterhånden som de blev til. Pedersen var tilsluttet Indremission. Formand for Saron, tidligere medlem af byrådet. Sammen med mester og Knud satte vi mørklægningsgardiner op, for de store vinduer i salen. En anden gang bad mester mig køre hjem i Søren Møllersgade, for at hjælpe i vaskekælderen med at trække i vridemaskinens håndsving.

Inden juleaften tog Knud og jeg fat. Værkstedet skulle have en hovedrengøring, alle bundter af tegninger blev rystet ud af vindu-

erne, ind i krogene, alt blev endevendt. Mester kom, når vi var færdig og ønskede glædelig jul og gav mig et pengebeløb. Der var en særlig stemning. Jeg har bibeholdt, at der skal gøres særlig rent før jul.

Bygmester Pedersen fra Vesterport, kom under sit besøg på værkstedet med opmuntrende bemærkninger, medens jeg stod og udformede Boldsens firmamærke, der blev placeret over indgangsdøren på bygningen ved havnen, der senere brændte.

En del privat personer kom og hilste på. Bådbygger Harder. Jeg sleb hans jern. Boghandler Harder kom også, mester havde udført et relief Thor med hammeren som ses i gadedøren i hans ejendom. Den lysende Poul Borchsenius kom også op ad trappen. Min broder, der var bydreng ved cigarhandler Hartz, bragte en fyldepen, hvori der var gemt en meddelelse til Poul Borchsenius, som var med i modstandsarbejdet.

Tyske soldater med lastbil gjorde holdt udenfor cykelhandlerens butik, gik ind i forgården, hvor de mange cykler stod tæt, dem skulle de grågrønne til at fjerne, da mester tilfældigvis kom til. Da fik tyskerne deres sag for, cyklerne blev stående.

En dag på vej hjem til frokost, så jeg indenfor i Frimurerlogen. Der havde brødrene da nået at fjerne inventaret i den store sal, der såes stærke skriftsteder, de gjorde indtryk på mig.

Der blev fremstillet mange figurfyldninger. Nils Ebbesens motiver gik der mange af, det var nok en reaktion på tyskernes besættelse af

landet. Mesters broder, der havde et bådbyggeri i Sæby sejlede over til Sverige med flygtninge. Hans søn kom en dag op på værkstedet, kiggede ængstelig hen mod døren, når han kunne høre nogen på trappen.

Mesters søn, Olav blev taget, derfor opsøgte mester den tyske kommandant på politistationen i Vestergade, som tyskerne havde konfiskeret. Der stod to tyske vagtposter posteret ved indgangen. Mester kom ind satte sig og ventede. De, som var kommet ind foran mester, fik foretræde. Kommandanten kom og spurgte efter mesters passersedel. Han havde ingen.

„Hvordan har det været muligt at komme ind i bygningen forbi de to vagtposter?“, spurgte han. Kommandanten blev ikke bare rød i hovedet!

På første sal, under værkstedet, i et aflåst rum udførte jeg mit svendestykke. En tegning blev sendt fra lauget i København. Et figur- og ornament relief i nøddetræ. Der var afsat 14 dage til at vise, hvad jeg havde lært. Jeg kørte til Århus, bag på cyklen havde jeg mit svendestykke godt pakket ind, og jeg afleverede det på oldermændens Torps værksted. Da jeg flere år senere vendte tilbage til Jylland, blev jeg valgt til oldermann. Jeg ventede i byen til skuemestrene havde bedømt tegningerne fra Teknisk skole og mit træarbejde. Jeg modtog svendebrevet og det højeste man kan få, sølvmedalie.

Mester tog i sin tid på valsen. Jeg blev optaget på kunstakademiet i København i 1945.

Randersdata 1998-99

- vigtige begivenheder i Randers

Af Randers Lokalhistoriske Arkiv

SEPTEMBER 1998

- Pr. En af byens ældste virksomheder er lukket. Det er Royal Vask og Farveri, Østervold 3 - tidligere Randers Dampvaskeri. Dampvaskeriet blev grundlagt i 1899 af E. Steensen.
14. Randers Storcenter i Paderup åbner.

Randers Storcenter åbnede den 14. september og i løbet af det første år besøgte mere end 2 millioner gæster centret. Foto: Richard Sylvestersen.

OKTOBER

1. I praksis træder fusionen mellem Århus Stiftstidende, Dagbladet Djursland og Randers Amtsavis i kraft. Det betyder at disse aviser nu udkommer som morgenaviser.
8. Arbejdernes Oplysnings Forbund fejrer 90 års fødselsdag.
13. Gæst nr. 750.000 besøger Randers Regnskov.
15. Randers Håndværker- og Industriforening fylder 150 år.
29. Ringboulevarden indvies.
29. Den nye tilbygning til C. la Cours Skole indvies.

NOVEMBER

6. Randers Freja fylder 100 år.
12. Indvielse af Underværkets nye sekretariatsbutik, Østergade 2.
14. Adventistkirken fejrer, at det er 100 år siden, menigheden blev oprettet i Randers.
29. Indvielse af Sct. Andreas Kirkes nye udsmykning, som er vævede billeder af designeren Flemming Bau og væveren Inge-Lise Bau.

Den 29. oktober indviede Trafikminister Sonja Mikkelsen Ringboulevarden.
Foto: Richard Sylvestersen.

DECEMBER

30. Randers Storcenter i Paderup runder 1 million besøgende.

JANUAR 1999

14. Peter Larsen, spejderleder i Laksen, og Birthe Ørndrup, leder i Lem Idrætsforening, tildes Randers Kommunes ungdomslederpris.
31. Landets ældste boligforening, Randers Arbejderes Byggeförening, fylder 125 år.

FEBRUAR

3. Kirkens Korshær flytter fra Søren Møllersgade 10 b til det gamle bindingsværkshus, Løgstrupgården, Staldgårdsgade 20.
13. 60 år siden Randers Politiorkester gav den første offentlige koncert.

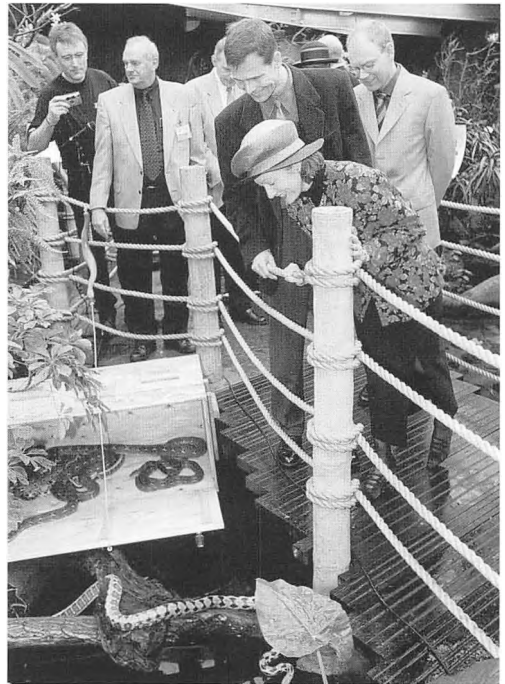
22. Randers og Omegns Biavlerforening fejrer 125 års jubilæum.
25. I en fyldt sal i Fritidscentret vælges det nye integrationsråd.
27. Fhv. borgmester Kr. Gjøtrup fylder 80 år.
27. Drengespejderne „Laksen“ fylder 60 år.

MARTS

27. Prinsesse Alexandra indvier den nye slangegård i Randers Regnskov.

APRIL

10. Socialistisk Folkeparti i Randers fejrer 40 års jubilæum.
12. Station Randers, en fagligt orienteret lokalradio, begynder at sende.
15. Indvielseskoncert i anledning af Sct. Peders kirkes orgel er tilbage efter 15 måneders restaurering.

Prinsesse Alexandra indviede den nye slangegård i Randers Regnskov. Foto: Richard Sylvestersen.

*Indenrigsminister Thorvald Stoltenberg besøgte kosovo-flygtningene på Randers Kaserne.
Foto: Carl Erik Hesseldal.*

30. De første flygtninge fra Kosovo ankommer til Center Randers (kasernen), hvor de skal registreres og evt. igennem et helbredscheck.

MAJ

4. Randers Atlasset, et nyt atlas over købstaden Randers 1500-1950, præsenteres for offentligheden ved en reception på Randers Rådhus.
18. Ældre Sagen indvier de nye lokaler i Vestergade 2.
20. Vesterbakkeskolen fylder 50 år.
27. Det første spadestik til Underværket tages.
28. Busten af Frederik VII stjæles fra soklen på Skovbakken ved Østervangsvej.

JUNI

1. Randers kommune overtager Randers Rutebilstation. Prisen er 6 mill. kr.
13. Randers Regnskov fejrer 3 års fødselsdag.
25. Randers Storcenter når op på 2 mill. besøgende.

29. Ved Råsted indvies en vindmøllepark (4 møller). Øverste vingespids rager 69 m op i luften, og de skulle efter planen kunne producere omkring 6 mio. kw om året eller det, der svarer til 1500 husstandes forbrug.

AUGUST

2. Kulturdirektør Erik Ravn holder afskedsreception. Han starter som chef for skole- og kulturområdet i Aalborg Kommune.
9. De første kosovo-albanere forlader Center Randers for at vende tilbage til deres land.
13. Den landskendte fritidsklub Solgården fejrer 25 års jubilæum.
14. Rismølleskolen fylder 40 år.
22. Bogen „Gimming bys historie“ præsenteres ved et arrangement i Gimming Forsamlingshus.

Lokalhistoriske Årbøger 1998

Af *Hanne Sloth*

GRENAA og OMEGN før og nu 1998. Redaktion: Grenaa Egnarkiv v/Børge Kjær. Udgivet af Johnsen Offset A/S, Grenaa, 1998. 22. årgang. 108 s., ill. Bestilling: Johnsen Offset A/S, Bakkehegnet 1, 8500 Grenaa.

Kjær, Børge: Set og sket 1997-1998. (S. 5-19, ill.).

Døde i Grenaa Kommune 01.10.97-30.09.98. (S. 20-22).

Kjær, Børge: Til minde om J.A. Nielsen. (S. 23-32, ill.).

Om Jens Anker Nielsen, tidl. leder af Grenaa Egnarkiv.

Weje Nielsen, Karl: Oliens vej til Grenaa. (S. 33-46, ill.).

Mullan, Else: Amatørfotograf Rudolf Sørensen. (S. 47-50, ill.).

Nielsen, Aksel og Børge Kjær: Ålsrode Brugsforening – en rettelse. (S. 51, ill.).

Jørgensen, Viggo B.: Hans Kongslev – bladtegner i Grenaa. (S. 52-60, ill.).

York, Anna og Børge Kjær: Polsk arbejdskraft til Østdjursland 1892-1914. (S. 61-77, ill.).

Buch Jacobsen, Annette: Albert Thomsen – en mand med virkelyst. (S. 78-99, ill.).

Møller, Per: Grenaa's klokkehistorie. (S. 100-108, ill.).

LANGÅ Lokalhistoriske Årbog 1998. Udgivet af Langå Lokalhistoriske Forening, 1998. 27. årgang, 88 s., ill. Bestilling: Karl Grandt, Kildevej 23, 8870 Langå.

Würtz, Bent: Barndomserindringer fra Langå. (S. 5-13, ill.). Forfatterens forældre Laura og Anders M. Würtz drev dyrlægepraksis i Langå fra 1930-1952.

Brev fra Gdr. Thomas Christensen, fh. Grensten, skrevet i 1935 til Pastor Sletten i Øster Velling. (S. 14-18, ill.).

Schildring af såvel den gamle Grensten kirkes afslutnings- som den nuværende kirkes tilblivelses-historie. *Thorning, Hugo*: Æggekagen – en lokal historie fra Væth. (S. 19-22, ill.).

Thomsen, Knud: At være to steder på en gang. (S. 23-24). Små historier fra området.

Andersen, Eli: Langå Idrætsklub 1933-43. (S. 25-56, ill.).

Grandt, Karl: Moderen's færden ukendt? (S. 57-61, ill.).

Om Johanne Mariane Poulina Thomsen, som den 25.9.1876 fødte en søn Jakob Christian Jakobsen i Laurbjerg.

Nissen, Rigmor: Min Barndom. (S. 62-72, ill.). Rigmor Nissens far var slagtermester Adolf Peter Christensen, Langå 1898-1914.

Broch, Hans: Landbrug i Værum for 100 år siden. (S. 73-81, ill.).

Grandt, Karl: Formandens beretning. (S. 82-83).

Årets gang 1997/98. (S 84-88).

NØRRE DJURS Egnarkiv 1998: redaktion Else Lassen, Vita Axelsen, Grethe Lykke, Karl Pold og Frits Bønnerup. Udgivet af Nørre Djurs Egnarkiv, 1998. 17. årgang, 48 s., ill. Bestilling: Nørre Djurs Egnarkiv, Stokkebro 85, Gjerrild, 8500 Grenaa.

Bønnerup, Frits: Beretning. (S.3).

Sloth, Tage Lahn: Skibsforlis ved Sangstrup Klint 1743. (S. 4-7, ill.).

Pold, Carl: Genforeningsstenen i Fannerup. (S. 8, ill.).

Tækker, Tage: Da ilden åd Kni. (S. 9-11, ill.). Tre gårde nedbrændte natten mellem den 22. og 23. juli 1887.
Lykke, Grethe: Maltkøllen i landsbysamfundet her i Nørre Djurs. (S. 11-13, ill.).

Lassen, Else: Eneboeren i Ginnerup. (S. 13-14, ill.).
Thomas Peter Jensen 1885-1963.

Bønnerup, Frits: Fra Veggerslev sogn. (S. 15-18, ill.).

Familiefoto af lærer Marius Lægaard med familie.

(S. 18). Lægaard var lærer i Voldby fra 1918 til 1951.

Axelsen, Vita: Afskrift fra Fjellerup – Rimsø - Kastbjerg og Gjerrild hjælpekasser. (S. 19-21, ill.).

Rosenkvist, Arne: Lokalhistorisk oplæg om Stenvadsmeden. (S. 22-26, ill.). Niels Marius Nielsen - smed i Stenvad 1910-1945.

Lykke, Grethe: Minder fra 1848 og 1864. (S. 26-28, ill.).

Spredte nyheder anno 1898 fundet frem i Grenå Folketidende af Else Lassen. (S. 28-29).

Pold, Carl: 275 års jubilæum. (S. 30-31, ill.). Glesborg skoles historie.

Axelsen, Vita: Hemmed By i 1801. (S. 32-35, ill.).

Axelsen, Vita: Uddrag af tyendeforligsprøtollen.

(S. 36-39). Nogle eksempler i perioden 1875-1924.

Da sandflugten hærgede Norddjursland – søgn i A.M. Ege-skovs version. (S. 39-43, ill.).

Sessionsfoto fra Fjellerup 1943. (S. 44).

Foto: Parti fra Ørum. (S. 44).

Foto: Ukendte høstfolk. (S. 45).

Foto: Ramten skole 1962. (S. 45).

Ukendt skolefoto. (S. 46).

Foto: Ørum konfirmander 1991. (S. 47).

Historisk Aarvog for RANDERS AMT 1998. Redigeret af Palle Kirk (ansv. redaktør), J.E. Donner, Inger Marie Hyldgård, Tina Knudsen Jensen, Poul Larsen, Jytte Nielsen og Kaj Jørgensen. Udgivet af Randers Amts Historiske Samfund, 1998. 92. årgang, 112 s., ill. Bestilling: Randers Amts Historiske Samfund, Slyngborggade 21, 8900 Randers.

Kjær, Maria: Støvringgård Kloster. (S. 5-20, ill.). Noter.

Andreassen, Vagn: Turist i Mariager år 1901. Beretningen er fundet i Nationalmuseets arkiv. (S. 21-26, ill.).

Brandt Jensen, Birthe: Polske landarbejdere på Djursland. (S. 27-34, ill.). Noter og kildemateriale.

Hall, Henning: Hvis vægge kunne tale. Sonja Mathisen sikrer byen sit gamle Hotel Randers. (S. 35-41, ill.).

Wessel Hansen, Heino: Da Randers voksede oven for bakken. Nordvestkvarterets bebyggelsehistorie indtil 1930. (S. 42-54, ill.).

Kjær, Henry T.: Degnen Jacob Jensen Hammer i Tvede-Linde. (S. 55-62, ill.). Kilder.

Wendt, Karen: Kørelærer P. H. Wendt, den første kørelærer i Randers. (S. 63-67, ill.).

Randers Lokalhistoriske Arkiv: Randers data 1997-98, vigtige begivenheder i Randers. (S. 68-73, ill.).

Sloth, Hanne: Lokalhistoriske Årbøger 1997. (S. 74-76).
Fra museer i det gl. Randers Amt. (S. 77-84, ill.).

Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt. (S. 85-86).

Historisk Samfund 1997-98. (S. 87-91, ill.).

Kirk, Palle: Nogle lokalhistoriske bogudgivelser. (S. 92-94).

ROUGSØ Lokalhistorisk Forening Årsskrift 1998. Udgivet af Rougsø Lokalhistorisk Forening. Tilrettelagt af Kirsten Arnfelt Nielsen og Villy Henriksen, 1998. 20 årgang. 32 s, ill. Bestilling: Rougsø Lokalhistorisk Forening, Langhøjsskolen, Vivild, 8961 Allingåbro.

Henriksen, Villy: Årsberetning. (S. 3).

Thomsen, Flemming: Ørsted Arbejderforening (Ørsted Brugsforening). (S. 4-8, ill.). Kildehenvisninger.

Fra det gamle Spidsborg – udpluk af Carl Larsens erindringer. (S. 10-13, ill.).

Foto: Hollandsbjerg Skole 1943. (S. 14-15).

Henriksen, V: Markeder i Vejlbj. (S.16, ill.). Fra Ørsted Sogn af Otto Larsen.

Henriksen, Villy: Den kloge kone i Gjesing. (S. 17-19).
Fra Holbechgaards Justitsprotokol 1759. (S. 20-21, ill.).
Foto af konfirmandholdet fra den 15. april 1945 i Vivild.
(S. 22).
Arkæologisk interesse. Fra Carl Vindbergs erindringer. (S. 23-27, ill.). Udskrift af håndskrevet manuskript på Rousø Lokalhistorisk Arkiv.
En beretning om Glavindgård i Hevring. (S. 28-29, ill.). Håndskrevet manuskript indleveret af Bodil Vestergård feb. 1998.
Rousø Herred – Geologiske Forhold. (S. 30-31, ill.). Onsdag d. 11. maj 1938.
Brokorn – Den gamle Heibæksbroen. (S. 31).
Helligtrekongerslyset. (S. 32).

Lokalhistorisk Forening for SØNDERHALD Kommune. Årsskrift 1998. Redaktion: Jørgen Michaelsen (ansv.), Steffen Sørensen og Hanne Byriel Sørensen. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Sønderhald Kommune og Sønderhald Egnarkiv, 1998. 22. årgang, 36 s., ill. Bestilling: Helga Sørensen, Årlev, 8900 Randers Tlf. 86491340.

Wyrts, Kirsten: Forord. (S. 3).
Hansen, Mogens: Lidt om Estrup Mølle. (S. 4-13, ill.).
Michaelsen, Jørgen: To sagnrige sogne. (S. 14-24, ill.).
Sagn fra Øster Alling – og Vester Alling sogne.
Michaelsen, Jørgen: Kirkeklokken i Fløjstrup. (S. 25-27, ill.).
Byriel, Ellen: Et sagn fra Hald Sø. (S.28-30, ill.).
Kirkegaard, Aage: Årsberetning 1998. (S. 31-33, ill.).

Fra museer i det gl. Randers Amt

Årsberetning for Kulturhistorisk Museum Randers 1998

1998 blev året, hvor Kulturhistorisk Museum tog afsked med museets leder gennem næsten 10 år, Carsten Paludan-Müller, der den 1. september blev udnævnt til kontorchef i Skov- og Naturstyrelsen, og hvor der samtidig skete store rokader og udskiftninger i personalegruppen. 1998 var også året, hvor museets forhal, særudstillingslokale og biograf blev renoveret, så rummene nu fremstår som tidssvarende og publikumsvenlige. Og 1998 var året, hvor håndværksmuseet Kejsergaarden blev åbnet på fuld tid i sommermånederne.

Arkæologi

Med 35 større og mindre undersøgelser, tidsmæssigt strækkende sig fra jægerstenalderen til midten af 1500-tallet, har 1998 været et af de hidtil travleste år for museets arkæologiske funktion. En række af årets undersøgelser fortjener en særlig opmærksomhed:

Feltundersøgelserne i forbindelse med Kulturmiljøprojektet Alstrup Krat, der primært

blev udført i 1997, blev afsluttet i 1998 med to aftræk af profiludsnit i Hohøj på hhv. 1 x 3,5 og 1 x 5 m. Aftrækkene påtænkes udstillet i henholdsvis Mariager Museum og på KHM. 1998 gav også en C14-datering af Hohøj, der viste, at højen - Danmarks største - er opført i midten af ældre bronzealder.

På grund af manglende ressourcer til prøvegravning på et skovrejsningsareal ved Nørager, kunne museet, efter dybdepløjning, blot registrere de ødelagte spor efter to tragt bæger og en bronzealderbebyggelse samt en tidlig-neolitisk jordgrav.

I 1998 påbegyndte museet en undersøgelse af en boplads fra grubekeramisk kultur ved Tørring nær Randers Fjord. Undersøgelsen har indtil videre afgivet et tusindtalligt genstandsmateriale og vil være en vigtig brik til forståelsen af kulturen, idet den skal holdes op mod et fåtal undersøgelser, der primært er af ældre dato. Undersøgelsen vil fortsætte i 1999.

I den nordvestlige udkant af Randers ved Enghøj Kirke blev undersøgt 20 grave fra vikingetiden. Alle gravene var jordfæste-

grave, men formerne varierer meget, - en kammergrav, to vognfadingsgrave, en formodet klædeskistegrav samt et antal plankekister. Af særligt rige grave kan nævnes en vognfadingsgrav hvori, foruden kniv, hvæssesten og perler fandtes rester af guldindvirket klæde, et skrin og et par stærkt nedbrudte bronzefade. En plankekiste indeholdt foruden to glasperler og en ravperle en thorshammer af sølv. Udvalgte fund fra undersøgelsen har været vist i en særudstilling.

Efter prøvegravninger påbegyndtes i 1998 undersøgelsen af en ødekirke og ødekirkegård i Tjørby, øst for Randers. Kirken er antagelig nedlagt i midten af 1500-tallet i forbindelse med Reformationen eller byggeriet af Dronningborg Slot og befæstningen af Randers. Undersøgelsen i 1998 omfattede ca. en tredjedel af kirkegårdsareal med ca. 80 grave, der stort set alle var skelettomme. På dette areal undersøgte endvidere et stolpebygget hus, der bredt kan dateres til 900-1100. Mellem de undersøgte grave og den stenkirke, der blev konstateret under prøvegravningen, undersøgte det nordlige kirkegårdsdige, der har omkranset stenkirke og en yngre del af kirkegården. Undersøgelsen fortsætter i 1999 og forventes afsluttet i år 2000.

Af enkeltobjekter skal især nævnes omkring 50 bronzer, primært fra germansk jernalder og vikingetid, der er detektorfundet på et område ved Hørning, hvor museet tidligere har foretaget undersøgelser af langhuse og grubehuse. Lokaltiteten skal formentlig tolkes som en handelsplads.

I sommeren 98 fandt en amatørdykker, på bunden af Gudenåen ved Randers, et usædvanlig velbevaret sværd fra vikingetiden. Sværdet har indlægninger af sølv og kobber på over- og underhjalte samt rester af træskede med ophæng.

Nyere tid

I forlængelse af de foregående års projekt om landbrugsmaskineindustrien i Randers gennemførte museet med støtte fra Statens Museumsnævn et større undersøgelses- og dokumentationsprojekt omkring Dronningborg Maskinfabrik. Der er gjort

Kulturmiljøprojekt Alstrup Krat. Foto: Jens G. Bech.

arkivske undersøgelser, foretaget fotodokumentation af virksomheden og lavet interviews med tidligere og nuværende medarbejdere.

Den jødiske menighed i Randers, der i midten af 1800-tallet var den største i Danmark uden for København, har været genstand for en større undersøgelse, som med støtte fra Mosaik Troessamfund fortsætter i 1999. Formålet med første del af undersøgelsen har været at fastlægge, hvor de randrusianske jøder kom fra, hvor de bosatte sig i byen, hvad de beskæftigede sig med, og hvorfor det jødiske samfund i byen døde ud.

Registreringen af bevaringsværdige gravminder har i 1998 kun omfattet én kirkegård, nemlig Østre Kirkegård i Randers. Som kommunal kirkegård henhører Østre Kirkegård formelt under Nationalmuseets arbejdsområde, men et udtalt ønske fra Randers Kommunes tekniske forvaltning om en hurtig registrering kombineret med manglende ressourcer på Nationalmuseet førte til en aftale om, at Kulturhistorisk Museum påtog sig opgaven, som blev udført i sensommeren.

Under titlen „Danskerne er anderledes“ gennemførte museet en undersøgelse af „de nye danskeres“ syn på Danmark, danskerne og danskheden. Projektet havde form af en lang række interviews med flygtninge og indvandrere med vidt forskellig baggrund i Randersområdet.

Bevaring

Museets bevaringsfunktion gennemførte til udstillingerne Lavssølv, Leg med træ, Illegale tryk, Johannes Ting, Danskerne er anderledes, Randers Freja 100 år, Jøderne i Randers konservering og klargøring af ca. 350 af museets egne genstande. Hertil kommer yderligere ca. 30 genstande fra nyere tid og 130 arkæologiske genstande fra ældre fund. Desuden førstebehandlede bevaringen ca. 1000 genstande fra igangværende udgravninger.

Udenfor huset udførtes i 1998 – finansieret af amtskonserveringsordningen - arbejde for Djurslands Museum i Grenå, Ebeltoft Museum og Kulturhistorisk Museum. Her ud over fik Hjerl Hede, Det Danske Frisørmuseum og Københavns Amts Museumsråd/Nordjyllands Amts Konserveringsværksted udført arbejde på konserveringsværkstedet, mens otte private rekvirenter fik lavet konserveringsarbejde.

Formidling

I alt 31402 gæster besøgte museet i 1998. Heraf 21961 i museet i Kulturhuset og 9441 i Håndværksmuseet Kejsergaarden. Hertil kommer 3209 gæster på Randers Lokalhistoriske Arkiv.

Museets gæster blev budt på 13 større og mindre særudstillinger. Langt de fleste var egenproduktioner, som afspejler museets arbejde og samlinger. Hertil kommer 13 foredrag, fire kulturture, to koncerter, to byvandring, en dukketeaterforestilling, en ekskursion samt børneaktiviteter i skolernes ferier foruden ekstraordinære aktiviteter på Kejsergaarden den første lørdag hver måned.

På Kejsergaarden blev museets urmagerværksted nyopstillet, og der blev indrettet et guldsmedeværksted, som blev taget i brug i februar måned.

Endelig udgav museet for tredje gang Årbog, der med sit brede udvalg af artikler om lokale historiske og arkæologiske emner giver et godt vidnesbyrd om museets mangesidede arbejdsområde.

Jørgen Smidt-Jensen

Dansk Landbrugsmuseum, Gammel Estrup.

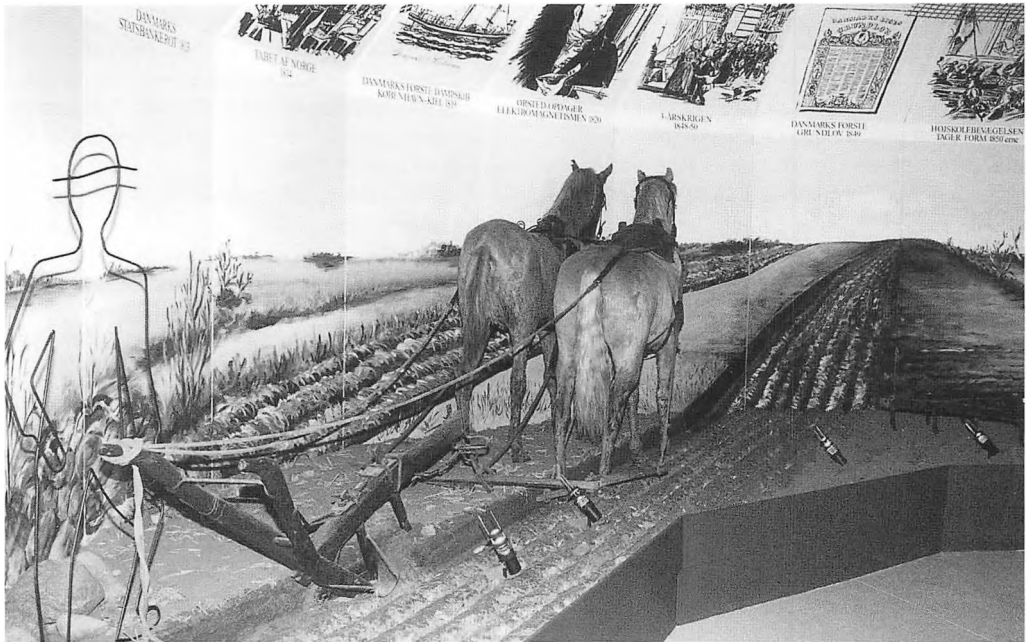
Lidt om årets gang på Landbrugsmuseet

1998 blev igen et spændende år for Landbrugsmuseet, meget er hændt i det forgangne år og vi søger her at berette om noget af det der er sket, men det er kun et udvalg.

I februar udsendte vi en efterlysning efter folk der havde tjent på godset Gl. Estrup og som ville fortælle om deres oplevelser dengang. Vi har engageret Kirsten Eriknaer til at samle dette stof ind og siden 1997 hun arbejdet med at indsamle, nedskrive og redigere beretninger fra folk der har haft deres daglige arbejde, i marken, i stalden eller i huset i kortere eller længere perioder. Vi syntes ikke vi kunne finde flere meddelere og tyede derfor til avisernes hjælp. Og det gav resultat, fra nær og fjern i landet fik vi henvendelser således at vi nu er oppe på at have kontakt med o.40 personer, der har tjent her. Når alt materialet er indsamlet og bearbejdet vil det blive udgivet som en selvstændig bog om livet på Gl. Estrup ude såvel som inde.

Årstiderne i Landbruget

Fire temaudstillinger i den bagerste del af Centralhallen viste de forskellige arbejder der var afpasset efter årstiderne. Der blev hente genstande, redskaber og maskiner fra vore bugnende magasiner, således at der var noget nyt at se på hvert kvartal. Vi benyttede også lejligheden til at vise specielle redskaber og maskiner fra landets forskellige egne og så skrive særlig til pressen i disse lokalområder. På Lolland-Falster efterlyste vi den Storm. P lignende Roecykel „Støtt“ som der reklameres med i en annonce fra 1930-erne. Det gav god respons. Den blev udviklet af Anton J. Olsen i Søllested på Lolland før 1926, da den blev afprøvet på Statens Redskabsprøver. Den

Det var vigtigt for os at vise hvordan en svingplov fungerer. Derfor blev der lavet „rigtige“ ploufurer og spændt udstoppede heste for ploven, der står i et landskab. Oven over ses en del af den historiske frise.

skulle lette lugearbejdet i roerne, så man havde begge hænder frie. Roecyklen blev markedsført og solgt af forpagter og landbrugsskolelærer J.A. Lauersen. Og den skulle have været i brug op i 1950-erne.

Landbrug og teknik 1800-1960

Den 30. juni kunne Fødevareminister Henrik Dam Kristensen åbne udstillingen Landbrug og Teknik 1800-1960 i Hal 2. Udstillingens oplæg stod museet og to historiestuderende fra Københavns Universitet for. Christine Overgaard og Jesper Vik skulle på denne måde „skrive“ deres speciale ude i den praktiske museumsverden.

Man kan følge den tekniske udvikling fra udformningen af svingploven og bedre harver, der gav bedre jordbearbejdning. Udviklingen af såmaskinen og høstmaskinen. Tærskningen og rensningen af kornet var vigtigt for at få en god exportvare. Dampkraften og senere motorkraften måtte til for at trække især tærskværkerne.

Overskudsproduktion af korn i verden fik landbruget til at satse på kvæg og mælk og senere svin. Stalde blev indrettet og andelsmejerierne blomstrede op over alt i landet. Returnmælken, skummetmælken blev brugt til opfødning af svin, der eksporteredes til især England. Derfor opbyggede vi en ko- og svine-stald, hvori der i den ene svine boks blev indrettet et hønsehus med levende høns, for at skildre 30.ernes overproduktion af svin.

Andelstiden er behandlet og et mejeri indrettet så man kan se mælken blive behandlet. Produktionen af roer og ensilage bliver vist, og så kommer der ny teknik i form af en traktor fra 1930-erne. Brug af kunstgødning og sprøjtning af afgrøderne er nye arbejdsopgaver. Den grå Ferguson med sin liftophængte plov og Dronningborg mejetærskeren fra 1950-erne er de seneste maskiner der viser vejen frem mod tiden efter 1960. Udstillingen slutter med de produkter der kom ud af landbruget bacon, smør og ost.

Der blev lavet „rigtige“ plovfurer ved svingplogen, gennemskåret et tærskværk der ved tryk på en knap kører langsomt, så man kan se, hvad der sker inde i trækassen. Der blev opmuret en rigtig ko- og svinestald, hvor der blev indrettet hønsehus i den ene svine boks med levende høns. der blev også opbygget en del af et lille mejeri, og rejst en silo til ensilage. Alt sammen for at gøre udstillingen så naturtro som muligt. Gennem hele udstillingen følger man en billedfrise med glimt fra danmarkshistorien, lige som der ved indgangen til udstillingen er en lille biograf hvor man kan følge en film om udviklingen i landbruget i perioden.

Pløjedag

Den 26. september var der Pløjedag og Pløjekonkurrencer. Lokale hestefolk med 14 spand heste dystede om mesterskabet. Medlemmer af Motor- og Traktorklubben Jylland konkurrerede også med både bugserede- og liftophængte plove. Norddjurs Landboudom viste deres kunnen med store moderne vendeplove. Museet pløjede med et par traktorer og demonstrerede forskellige harvetyper, svenskharve i træ og jern, Foghs Patentharve, en rundharve og en extirpator. Her viste det sig at disse gamle redskaber skulle have mere trækraft end hestene umiddelbart kunne yde, men de træner til næste års Pløjedag.

Den Levende Kulturarv, gamle danske husdyrracer og landbrugets gamle kulturplanter

Vore gamle danske husdyrracer er det vigtigt at bevare, ikke kun deres gener, i form af tyresæd og køernes embryoner, som Fødevareministeriets Genbevarende Udvalg tager sig af nedfrysningen af, men det er også vigtigt at bevare repræsentanter for de levende dyr, da man ikke kan genskabe dem igen. Der er heldigvis flere private avlere og nogle museer der interesserer sig for denne dyrebevaring i nært samarbejde med Genbevaringsudvalget. Formidlingen, fremvisningen af de gamle dyreracer er også meget vigtig og her kommer specielt museerne ind i billedet.

Ny æbleplantage

I enden af Slottets park har vi fået lov til at plante en æbleplantage med 230 gamle danske æble-

sorter som en dublering af Landbohøjskolens Pomet. Vi deltager dermed også i det nordiske bevaringsarbejde for gamle æblesorter og glæder os til at plantagen vokser til. Flot skal det nok blive om et par år. Her har vort havehold fået en ny spændende opgave.

I den Landbrugsbotaniske have prøver vi også at vise flere og flere af landbrugets gamle kulturplanter i erkendelse af at de bevaringsmæssigt er truet og da man sjældent har lejlighed til at se dem.

Grise i skoven

I et samarbejde med Løvenholm Fonden, der ejer skovene rundt om Museerne på Gammel Estrup indhegnede de og vi den lille skov Egehoved nærmest os og udsatte sortbrogede grise først på efteråret.

Grisene skulle grave skovbunden igennem og rode godt i jorden så der blev mulighed for en naturlig foryngelse af ege- og bøge planterne i det gode oldenår som 1998 skulle være. Til første april i år blev grisene flyttet ud af skoven igen og sat på friland. Nu venter vi så at se hvordan dette forsøg udformer sig. Men den gamle måde med at have svin på olden i skovene har vi således her prøvet i en kort periode. Grisene trivedes i hvert tilfælde godt, mens de gik der og rodede. Og de var særdeles glade og tilfredse, men de voksede ikke slet så hurtigt som ved almindelig opfødning i en stald. I gamle dage skulle en gris også gå i ca. tre år for at blive fuldvoksen og slagtefærdig.

Roer til Den Gamle By

I efterårsferien skulle Den Gamle By i Århus lave roelygter som børnearrangement, lige som vi havde gjort det året før. Og roerne fik de fra vores mark med den gamle runkelroesort Lille.

Indsamling af museumsgenstande

Da vore nuværende magasiner og nødopbevaringsforhold er fyldt med genstande er indsamlingen af flere genstande nærmest indstillet indtil opbevaringsforholdene bliver forbedret. Men enkelte gange må man sige ja tak, især hvis det er en mindre genstand eller et håndredskab, som der er plads til i Bygning 3, den store istandsatte

ladebygning på gårdspladsen. Men da det private Frilandsmuseum Glunstrup på Mors satte sine samlinger til auktion måtte vi dog sikre os nogle af tingene. En Gasgenerator af mærket IMBERT, lavet i København til en fordson traktor under sidste krig. En udstillingsstand med karolinepiger, flere samlinger med gamle morsøplove og som det vigtigste et værksted fra plovsmed P. Søndergård, Mors. Her var skabeloner, modeller store tvinger til at holde de smedede muldfjæle i ret form mens de kølede af, og andre spændende forme for redskaber. I museumssammenhæng en sjældenhed i antikvitetskredse måske snarere en samling gammelt jern og træ, men en samling, der fortæller redskabs- og håndværkshistorie.

Konservering af museumsgenstande

Gennem tre år har vi haft et særligt konserveringsprojekt for både træ- og jerngenstande. Mange genstande, halvdelen af plove, alle tærskværkerne og rensemaskinerne, flere traktorer og mange jernredskaber er blevet behandlet, men der er langt endnu, så projektet fortsætter. Det er meget væsentligt at museerne passer ordentligt på de genstande, som de er sat til at varetage og dem man siden samler ind.

Henrik Vensild

Ebeltoft Museum

„Hver by har sine hekse og hvert sogn sine trolde“, synger vi i Holger Drachmanns „Midsommervise“. På tilsvarende måde har hvert land sine tåber eller dumme folk. Her i landet har indbyggerne på Mols fået den tvivlsomme ære at være tåberne, hvorom der er skrevet en mængde molbohistorier. Bag disse historier ligger der også andet end blot og bar underholdning. De er samtidig et stykke kulturhistorie, som bl.a. også fortæller om det næsten klassiske kulturmøde mellem almuen på landet og borgerne i købstaden. Med Mols som arbejdsområde har museet naturligvis også interesseret sig for dette spændende emne. I 1998 har dette resulteret i en større særudstilling, hvor et stort antal af de talrige udgaver, der er udkommet, siden de første molbohistorier blev befordret til

Gemyttige og morsomme Historier om

Molboerne.

Molboerne domme en Mal til Døden og drukne den.

„Se blot, hvor den vrider sig i Døden — ja, Døden er haard at gaa paa!“

Indeholdende alle bekendte Molbohistorier og forøget med flere nu ubekendte Historier, fundet i Geheimarkivet.

52 Sider. Med 32 færdige Billeder.

Pris: 25 Øre.

Købes hos **E. D. Jordan**, Ny Udelgade 5

Titelblad fra en udgave af Molbohistorierne fra 1873.

trykken af stiftsfysikus Mangor i Viborg i begyndelsen af 1770-erne, kunne vises. Udstillingen fortalte desuden om de mange kendte kunstnere, der har leveret illustrationer til molbohistorierne samt de forskere og folkemindesamlere, der ligeledes har arbejdet med emnet.

I december måned har museet været befolket med nisser, idet vi med en særudstilling „Nisser på museum“ har forsøgt af fokusere på mangfoldigheden af dette altid populære juleemne.

På udstillingsområdet er istandsættelsen og konserveringen af museets særprægende, etnografiske udstilling fra Thailand – Siamesiske Samling – som er indsamlet af Rasmus Havmøller i perioden 1914-1933 og siden 1940 har været udstillet på museet, blevet fortsat og vil komme til at stå på også i de kommende år.

Sommeraktiviteterne på Farvergården med farvning af garn og tekstiler efter de gamle metoder, som blev anvendt, da gården var i brug som farveri samt andre aktiviteter med tilknytning til tekstilforarbejdningen, er ligeledes blevet fortsat.

På det arkæologiske arbejdsområde har året budt på et ualmindeligt spændende fund. Ved den udtørrede Vængesø på Helgenæs, hvor der er registreret mere end et dusin stenalderbopladser langs den tidligere søbred, er der blevet foretaget udgravning i en skaldyng fra ældre stenalder, nærmere ertebølletid, med fund bl.a. af keramik og hvalknogler. I selve skaldyngen er der desuden fundet en begravelse. Skelettet, som mangler kraniet og højre arm, er lagt på ryggen med tæt samlede ben. Den afdøde synes desuden at have fået en flække og en tværpil som lå tæt ved samt et stykker rav, som lå på bækkenet med som gravgaver. Skelettet er C-14 dateret til 4.315-4250 f.Kr. Desuden har naturvidenskabelige analyser af knoglerne kunnet vise, at der er tale om en person, som overvejende har levet af marin føde i et omfang, som ellers kun ses hos eskimoerne.

Ligeledes på Helgenæs har museet fortsat en udgravning af en bosættelse fra vikingetiden ved Stødov. Indtil nu er der på denne lokalitet udgravet 9 grubehuse af en tilsvarende type, som dem museet for nogle år siden udgravede ved Ellemandsbjergtet på Helgenæs.

Desuden er samarbejdet med Institut for Middelalderarkæologi ved Århus Universitet blevet fortsat med uddannelsesgravning for de arkæologistuderende på en nedlagt landsby fra middelalderen ved Bregnet Kirke, hvor museet tidligere har foretaget undersøgelser.

Museets arbejde med rekognosceringer i forbindelse med plantning af læhegn i hele Århus Amt, som har stået på i en årrække, er ligeledes blevet fortsat i 1998 som et musealt fællesprojekt under Århus Amts Museumsråd.

Blandt de mange spændende ting museet gennem år og dag modtager, fortjener en enkelt modtagelse en nærmere omtale i denne sammenhæng. Fra dødsboet efter frøkerne

Ella og Rigmor Graff, som var niecer og arvinger efter den sidste farver, Johan Petersen, på Farvergården i Ebeltoft, som nu er en del af museet, har museet modtaget en større samling ting med relation til Farvergården. Det drejer sig bl.a. om en større samling trykklokker, som blev anvendt til trykning af tekstiler samt mange af de gamle forretningsprotokoller, arkivalier og fotografier. Ting af overordentlig stor betydning for Farvergårdens spændende kulturhistorie.

Besøgstallet i 1998 blev på 20.132, hvilket var en mindre tilbagegang i forhold til 1997, hvor 22.868 aflagde museet besøg.

Jakob Vedsted

Mariager Museum

Et meget stort ønske blev i foråret 1999 realiseret med hjælp fra Mariager kommune og velvillige sponsorer.

Efter etablering af klosterhaven i 1998 var der af museets udendørs arealer kun Himmerigs Plads tilbage, som trængte til et alvorligt løft. Som det kan ses på ældre billeder var omtalte plads med det forjættede navn en have tilhørende Købmandsgårdens ejere beliggende centralt på et hjørne af Mariagers torv.

Efter der fra midten af 1930-erne og indtil begyndelsen af 1980-erne havde været både tankstation og iskiosk på arealet, henlå pladsen i de senere år som et halvtrist, flisebelagt område. Med møllestenen fra Mariager Klosters vandmølle som centrum fremstår plad-

Himmerigs Plads som den så ud tidligere.

Himmerigs Plads som den ser ud efter ansigtsløftningen. Foto: Metha Laursen.

sen i dag som et indbydende hjørne beplantet med roser og buksbom flittigt benyttet af ikke mindst byens turister.

Vores lille Hohøjudstilling voksede betydeligt i højden, da vi fra Kulturhistorisk Museum fik overdraget det 4,60 meter høje aftræk af profilvæg, også kaldet polyurethanskum-profil, der utroligt tydeligt viser, hvordan højen er opbygget. Med museets loftshøjde på kun 2 meter, blev det nødvendigt at opbygge en slags kasse op i loftsrummet.

Museets samling voksede i løbet af året med adskillige hundrede numre, idet vi arvede et helt dødsbo efter en mangeårig antikvitets-samler.

Som sædvanligt blev der arrangeret kunst-udstillinger i Galleri Vognporten. I år udstil-

lede ikke mindre end fire kunstnere deres arbejder, hovedsagelig malerier.

Middelalderåret blev markeret med foredrag om klostrenes lægeplanter og udflugt til to af egnens middelalderkirker, Hem og Sem. Museumsformanden fortalte her om B.S. Ingemanns folkeviseagtige skildring af de to drabelige riddere, Hem og Sems sørgelige skæbne på grund af deres kærlighed til den dejlige Maria (Mariager). Endvidere om H.C. Andersens besøg i Hem præstegård i sommeren 1866, som han minutiøst skildrede i sine dagbøger.

Der var meget stor deltagelse i disse kirkebesøg. Det viser sig jo altid, at folk er meget interesserede i den lokale historie.

Vagn Andreassen

Bevaringsfonde i det gl. Randers Amt

Fonden til bevarelse af gamle bygninger i Mariager

Det forgangne år har været uden de store armsving for Fondens vedkommende.

Der er på grund af tidernes gunst foretaget en del tag- og vinduesudskiftninger i det væsentlige med stor respekt for de enkelte bygninger. På grund af de mange tagudskiftninger, der stort set alle i overensstemmelse med Den bevarende Lokalplans krav sker med vindgetegl, har Fonden måttet ophæve den hidtidige tilskudsordning vedrørende tegltage. I stedet har vi besluttet at koncentrere vore muligheder mere omkring dør- og vinduesudskiftningerne, idet der specielt for sidstnævntes vedkommende fortsat er en tendens til at skifte til termoruder med for brede sprosser.

Fonden har derudover koncentreret sig en del omkring byrummene og har på tilskudsbasis deltaget i Museets renovering af Himmerigs Plads. Denne plads har nu fået karakter af en tingplads. Renoveringen må betegnes som vellykket, og pladsen benyttes nu i udstrakt grad.

Fonden har omkring byrummet Fruensgaard Plads været involveret i Super Brugsens udvidelse og omlægning af sammes benzintankanlæg. Resultatet må betegnes som ganske vellykket.

Yderligere har Fonden intensiveret bestræbelserne på at omskabe Fruensgaard Plads til et harmonisk og funktionelt byrum. Grundejerne og lejerne omkring pladsen har været positivt indstillede overfor det forløbige udkast til omlægning, men afventer et endeligt forslag og ikke mindst prisoverslag og fordelingsforslag før endelig stilling til omlægning, men afventer et endeligt forslag og ikke mindst prisoverslag og fordelingsforslag før endelig stilling til omlægningen tages.

Alt i alt et afbalanceret år med godt samarbejde med grundejere og kommune.

Hans Ulrik Bruhn

Fonden til bevarelse af gamle bygninger i Randers kommune

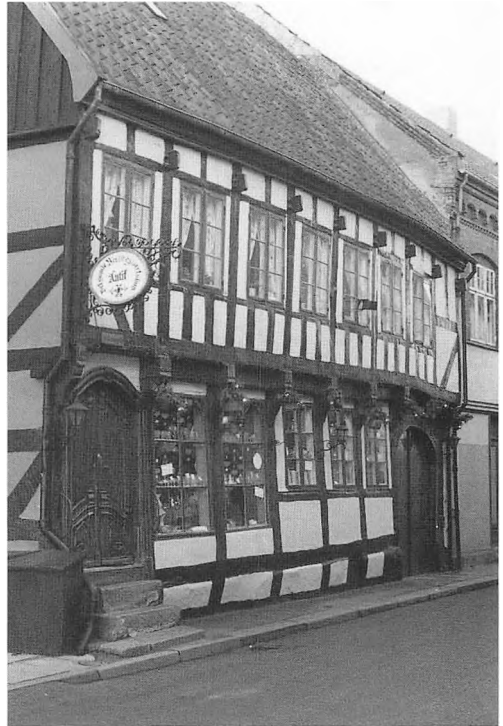
Ejendommen Adelgade 10, der blev overtaget af Fonden i 1997, var - efter en omfattende renovering - færdig til ibrugtagning pr. 1. december 1998, og fra samme dato var de seks lejligheder og erhvervslokalet udlejet. I april 1999 blev der i ejendommens gårdhave opstillet en granitskulptur „Geishaen og Gnomen“, udført af den norske kunstner Rolf Marcus Arnestad, Langå. Skulpturen er anbragt ved kanten af et lille vandbassin, og er en gave fra Randers Kommune.

Til yderligere udsmykning af gårdhaven - der er fælles med naboen Bogruppen, der er et nybyggeri og er en selvejende institution - fik Fonden en check på 15.000 kr. fra håndværkerne, der har arbejdet på adressen.

En gammel og kendt ejendom, Vestergrave 48, blev af Fonden Til Bevarelse Af Gamle Bygninger I Randers Kommune købt til overtagelse pr. 1. januar 1999. Ejendommen blev solgt af ægteparret Karen og Frederik Buchwald, der gennem mange år på adressen har drevet en antikvitetsforretning. Det er planen, at ægteparret i en kortere årrække kan forblive boende i ejendommen samt drive forretningen.

Bygningen er otte fag lang i to etager og med facader og gavle i bindingsværk. Bygningen, der er fra 1649, er fredet. Et lokalt arkitektfirma har udarbejdet en bygningshistorisk beskrivelse af ejendommen i forbindelse med fondens overtagelse.

Ejendommen skal istandsættes fra a til z, og det skønnes, at der skal ofres fire-fem millioner kroner på projektet. Til finansiering af det omfattende arbejde, skal der søges midler hos Skov- og Naturstyrelsen, fra diverse fonde og byens erhvervsliv.

Vestergrave 48 - fondens nye ejendom.

Vestergrave 48 er den niende Randersejendom, som fonden har købt med henblik på istandsættelse.

Randers Amts Historiske Samfund er repræsenteret med to medlemmer i Fondens bestyrelse, siden foråret 1999 er det Bo Rasmussen og Kaj Jørgensen.

Kaj Jørgensen og Bo Rasmussen

Historisk Samfund 1998-99

Formandens beretning

Foreningsåret har været præget af mange aktiviteter, hvoraf foredragene som sædvanlig har haft en central placering.

I forbindelse med sidste generalforsamling begyndte foredragsrækken den 4. marts med overarkivar Hans Chr. Bergs inspirerende og instruktive foredrag om søhelten Niels Juel og det berømte søslag i Køge bugt den 1. juli 1677.

Efterårssæsonen indledtes den 7. oktober med et foredrag om Industriens historie i Randers. Den unge historiker Søren Toft Hansen gav en levende og spændende beskrivelse af landbrugsmaskinfabrikernes udvikling i Randers. Debatten affødte en række gode indlæg fra tilhørernes side.

Den 17. november talte forfatteren Knud Sørensen om Danmark mellem land og by. Vi fik præsenteret mange af de problemer, der er, når land og by skal tale med hinanden – og vi fik en klar forståelse af, hvor stor den kulturelle afstand egentlig kan være mellem mennesker i det samme land.

Den 20. januar 1999 samledes en stor skare tilhørere for at opleve professor Bjørn Nørgårds foredrag om Dronningens gobeliner. Det blev en forrygende aften med gennemgang af hele Bjørn Nørgårds kunstneriske udvikling og til sidst et spændende indblik i arbejdet med de store gobeliner.

Der har også været andre medlemsaktiviteter. Den 26. august deltog omkring 25 medlemmer i en rundvisning i Kulturhistorisk Museums udstilling „Johannes ting“. Aftenen sluttede med kaffe i cafeen.

I september indledtes et eksperiment med at invitere folk til at deltage i erindringskrivning, der var stort fremmøde og flere områder blev draget frem, mødet fandt sted på Randers lokalhistoriske arkiv med assistance fra arkivar og personale.

I oktober indbød vi til en aften om Randers bys historie specielt for nytillflyttede borgere, det var en god aften, men der kom ikke så mange, som forventet. Der er jo også traditionen tro en stand fra Historisk Samfund på Randers bys velkomstarrangement for nye

borgere, så denne målgruppe er sikkert blevet betjent af os.

Den 14-15. november var Historisk Samfund repræsenteret ved Lions årlige julemesse, der i år blev afholdt i Ridehuset. Der var stor tilslutning og stor interesse for samfundets stand.

Den 27. november udkom Årbogen 1998 ved en mindre reception i Mediatekets lokale i Slynborggade. Den væsentligste nye udvikling her er, at beretningerne fra de lokalhistoriske arkiver er udgået og erstattet med en adresse-og telefonliste. Disse beretninger kan findes i tidsskriftet Arkivnyt, som udgives af Lokalarhiverne i Århus amt. Det er også en nyskabelse, at årbogen bringer en oversigt over de vigtigste Randersbegivenheder i det forløbne år. Her siger vi mange tak til Randers Lokalhistoriske arkiv for deres medvirken til dette afsnit.

I maj 1998 ophørte vi med at være momsregistret, som følge heraf afvikledes vort lager af bøgerne Rosenholm, Gl. Estrup og Sct. Mortens Kirke. De øvrige bøger solgtes ud så vidt muligt, så der nu kun er Mammon og Magt til 98 kr. tilbage.

Overgårdbogen er nu helt udsolgt. I samarbejde med Sparekassen Kronjylland deltog bestyrelsen i et meget velbesøgt arrangement for garantterne på Overgård. Samfundets egen Overgårdtur var en stor succes med 64 deltagere.

Samfundets store tur til Wales, som er omtalt i årbogen 1998 blev en overvældende succes. Turen blev så hurtigt overtegnet, at turudvalget fremover vil arbejde med en tilmeldingsprocedure som ikke skuffer nogle af medlemmerne, så meget som det blev tilfældet her. Der er jo desværre en nødvendig begrænsning – men flere medlemmer har udtrykt, at de fandt tilmeldingsproceduren problematisk.

I Randersugen var der to arrangementer henholdsvis i Sct. Mortens Kirke og på Skovbakken.

Meddelelser til medlemmerne blev for første gang udsendt i en mere udvidet udgave. Der har været nogen respons på dette

Fra Historisk Samfunds tur til Katholm slot ved Grenaa. I slotsgården fortalte kammerherre Peter Collet om Katholms historie.

initiativ – glædeligvis har det været positive tilkendegivelser. Bestyrelsen vil derfor fortsætte hermed og vi håber, at kunne tilpasse aktivitetsplanlægning og udgivelse til de to sæsonåbninger. Alle som har noget på hjerte opfordres til at skrive i bladet eller henlede redaktionens opmærksomhed på interessante emner.

Sidste år omtaltes det ganske kort, at vi havde kig på internettet og dets betydning for formidling ikke mindst blandt ungdommen. Det har været muligt, at komme i gang på langt bedre vilkår, end vi havde turdet håbe og formentlig går Historisk Samfund på nettet med programmer, indholdsfortegnelser og visse artikler fra de seneste årbøger samt vort indeks over alle artikler siden 1906 i løbet af den nærmeste fremtid.

Til sidst skal der lyde en tak til bestyrelsen for det store og gode arbejde, som leveres på mange synlige og usynlige måder. Tak til Esther Pedersen for det trofaste og helt uvurderlige arbejde på kontoret. Vi skylder også tak til Randers Kommune for tilskud til driften og for husly i Slynborggade også tak til de af omegnskommunerne, der stadig synes de kan finde lidt tilskud til vort arbejde. Der er også grund til at takke medlemsskaren for den trofaste deltagelse i arrangementerne.

Palle Kirk

På tur med Historisk Samfund

Normalt er det jo ikke gummistøvler, der er det mest foretrukne fodtøj, når vi tager på tur med samfundet, men for de 32 deltagere der havde tilmeldt sig turen til Hjelm, søndag den 20. juni, var dette bare dagens foretrukne.

Vejret var skam også nogenlunde ved starten fra Randers, men ankommet ved Øer slusen, hvorfra vi skulle sejles ud til Marsk Stigs gamle voldsted for at se sommerens udgravninger, var vejret desværre skiftet så meget, at vi måtte aflyse turen. Trist, for det var, og blev den eneste gang, vi kunne nå at se disse udgravninger på øen.

At man så i løbet af eftersommeren har kunnet følge med i TV-udsendelser har været en lille trøst. Kommer man til Ebeltoft, så tag en tur ind på museet. De har en fremragende udstilling og dias-show om udgravningen. Hjemturen fra Øer gik indover Mols bjerge og forbi Kalø.

Anderledes fodtøj var der brug for da næsten 100 deltagere, lørdag den 28. august var på besøg på Katholm slot ved Grenaa. Kammerherre Peter Collet og frue fortalte og viste rundt i dette flotte slot. Overalt mødtes vi af en vedligeholdelse, som koster mange timers arbejde. Flotte var de gamle, originale dørlåse i stueetagen, hvor også den elegante, lyse havestue var eet af klenodierne.

Parken ved Katholm.

Ålsø kirke.

Den medbragte frokost blev indtaget i den flotte park og derefter fortsatte rundvisningen med et kig forbi den gamle vandmølle og til de store avlsbygninger, hvor Peter Collet sluttede rundvisningen med at fortælle om den daglige drift på godset.

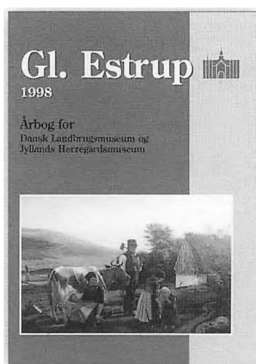
I Ålsø kirke fortalte sognepræst Ulla Morre Bidstrup om denne gamle kirkes historie. Både om tilknytningen til Katholm, men også om de andre spændende personer, som man forbinder med Ålsø kirke, bl.a. slægten Dinesen, hvorfra Karen Blixen stammer, men også mindesmærket for Søren Kanne, som man kan se på den smukke kirkegård og stenen i våbenhuset over Søren Jensen Quist, kendt fra Blichers novelle „Præsten fra Vejlbj“.

Desværre måtte vi p.g.a. manglende tilslutning aflyse turen til Middelfart lørdag den 18. september.

Bo Rasmussen

Nogle lokalhistoriske bogudgivelser

Af *Palle Kirk*

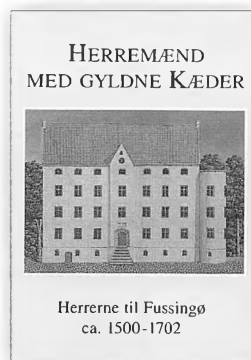

Gl. Estrup 1998

Igen i år udsender Dansk Landbrugsmuseum og Jyllands Herregårdsmuseum en flot årbog. Bogen er delt op i to afsnit, idet de egentlige artikler fortæller om bl.a. godsejer Valdemar Uttendal, som skænkede godset Gl. Estrup til at danne ramme om et „jysk nationalhistorisk museum“. Der er en artikel om landbrugets vilkår i 1930-ernes kriseår, om den jyske hingst, der var engang og endelig et stykke interessant nyere landbrugshistorie

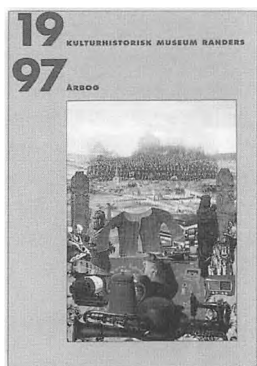
i artiklen „Neder Randrupgård“, Gassum sogn 1957-59.

Den sidste del af årbogen er viet til en rapport fra et nordisk seminar om „Kulturlandskabets husdyr og bevaring af gamle landracer i Norden“. Her er specialviden om dette vigtige og interessante arbejde. Jeg har mest bemærket den flotte billedside i farver i Margit Mogensens artikel om husdyr i malerkunsten.

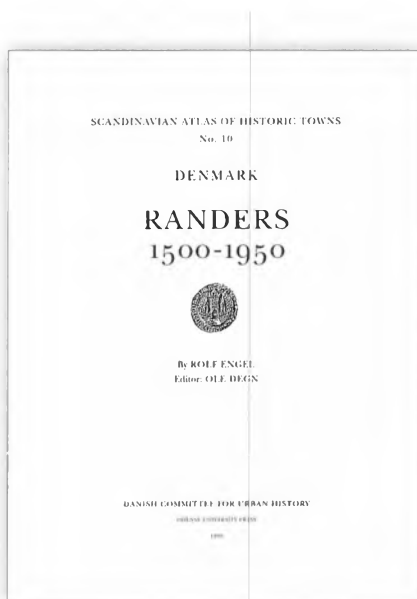
Herremænd med gyldne kæder

Af N. Thyge Jensen fortæller om slægten Skeel i perioden ca. 1500-1702. Thyge Jensen har beskæftiget sig indgående med Fussingø og slægtens Skeels historie, så det er dejligt, at der nu fremlægges en samlet beskrivelse af denne adelsfamilies historie. Bogen er forsynet med et omfattende noteapparat, litteraturliste og et stikordsregister, hvad der gør den til et godt værktøj for den, der interesserer sig for adelshistorie. Hertil kommer så en fornem billedside, hvor man bl.a. kan gense nogle af optagelserne fra Historisk Samfunds bog om Fussingø. Som der står på en trætavle i Aalum kirke, så fortaber slægtens historie sig i fortiden: „Men Hvem den Førstes Fa'er har waaren- Og Hvo Skieelers Nafen først hawer baaren- Det kan ikke vides til fuld-...“ Slægten anses for en af de ældste danske adelsslægter, og den har gennem tiderne nydt stor anseelse ved hoffet. Thyge Jensen siger om dem: „De vidste, at adel forpligter.“

Årbog 1997 Kulturhistorisk Museum Randers
Er udkommet i år og fortjener af mange grunde en omtale. Der er gode gedigne og fagligt velfunderede artikler, som giver indsigt i Randers lokalhistorie. Det er værd at bemærke, at der gøres meget ud af den nyere historie. Der er artikler om de to store landbrugsmaskinvirksomheder Buchtrups Maskinfabrik og Dronningborg Maskin-

fabrik. I begge artiklerne sættes der focus på kriseårene i 30-erne. Der skrives også om ældre tider bl.a. i artiklen om restaureringen af kiste-billedet med satire over Dronningborg Slots husholderske Bodil Steens. Endelig har kasernens lukning inspireret til artiklen: „En by og dens soldater“. Sidst i årbogen findes en meget læseværdig og interessant artikel om Kulturhistorisk Museum i 125 år. Billedside og lay-out er meget flot.

Randers-atlas 1500-1950

Er en meget fornem udgivelse i serien Scandinavian atlas of historic towns. Bogen belyser gennem et omfattende kortmateriale byens udvikling, idet nøgleårene 1682, 1761, 1870 og 1950 er benyttet til at illustrere skatteborgernes skattebetaling, således tegner forfatteren arkivar Rolf Engel et billede af byens social-topografiske status på disse tidspunkter. Sammenholdt med de mange detaljerede skematiske oversigter er atlasset en guldgrube for den, der vil fordybe sig i Randers bys historie.

Arkiver i det gl. Randers Amt

**Anholt Lokalhistoriske
Arkiv og Forening**
Bygaden 28,
8592 Anholt
Tlf. 86 31 90 66

Assens Samlingen
Skolegade 5, Assens
9550 Mariager
Tlf. 98 58 37 37

Ebeltoft Byhistoriske Arkiv
Kirkegade 30 (postadresse: Juulsbakke 1)
8400 Ebeltoft
Tlf. 86 34 49 77 / 86 34 55 99

**Lokalhistorisk Forening for
Falslev og Vindblæs Sogne**
Skolegade 5
Assens
9550 Mariager
Tlf. 98 58 37 37

Grenaa Egnsarkiv
Grenaa Bibliotek
N.P. Josiassensvej 17
8500 Grenaa
Tlf. 86 32 65 77

**Hadsten Kommunes Lokalhistoriske
Arkiv og Samlinger**
Ellemosevej 40
8370 Hadsten
Tlf. 86 98 14 66

Langå Lokalhistoriske Forening
Bredgade 6
8870 Langå
Tlf. 87 73 11 88

Mariager Byhistoriske Arkiv
Teglgade 12
9550 Mariager
Tlf. 98 54 12 67

Nørhald Egnsarkiv
Udbyhøjvej 483
Tvede
8900 Randers
Tlf. 86 44 12 00

Nørre Djurs Egnsarkiv
Stokkebro 85
Gjerrild
8500 Grenaa
Tlf. 86 38 44 01

Purhus Lokalarkiv
Rådhuset
Bakkevænget 16
8990 Fårup
Tlf. 87 82 67 87

Randers Lokalhistoriske Arkiv
Stemannsgade 2
8900 Randers
Tlf. 86 42 81 36 - lokal 28

Rosenholm Egnsarkiv
Tinghuset
8543 Hornslet
Tlf. 86 99 61 56

Rougsø Lokalhistoriske Forening
Bakkegårdsvej 8
Vivild
8961 Allingåbro
Tlf. 86 48 69 80

Sønderhald Egnsarkiv
Nørregade 5B
8963 Auning
Tlf. 86 48 37 84

**Egnsarkivet for
Udbyneder-Kastbjerg sogne**
Vesterbro 2
8970 Havndal

Historisk Samfunds driftsregnskab 1/1-31/12 1998

Indtægter:

Medlemskontingent	kr.	103.761,84
Tilskud	kr.	13.100,00
Renteindtægter	kr.	382,88
Diverse indtægter	kr.	718,05
Bogsalg	kr.	<u>79.178,39</u>

Udgifter:

Kontorudgifter	kr.	27.032,92
Honorar	kr.	9.000,00
Bestyrelse:		
Møder	kr.	9.139,02
Årsmøde DLF	kr.	3.042,75
Kontingenter	kr.	3.600,00
Repræsentation	kr.	1.097,50
Medlemsudgifter	kr.	12.259,50
Medlemsmøder	kr.	7.404,25
Årbog	kr.	58.729,60
Afskrivning boglager	kr.	15.000,00
Overskud	kr.	<u>50.835,62</u>

kr. 197.141,16

kr. 197.141,16

Status pr. 31.12 1997

Aktiver:

Kassebeholdning	kr.	3.870,12
Girobeholdning	kr.	2.765,89
Checkkonto - DDB	kr.	23.753,24
Bankbog - DDB	kr.	1.800,67
Bankbog - Sydbank	kr.	43.320,19
Diverse debitorer	kr.	22.631,75
Boglager	kr.	<u>5.000,00</u>

kr. 103.141,86

Passiver:

Forudbetalt kontingent	kr.	29.154,00
Diverse mellemregninger	kr.	3.500,00
Formue pr. 1/1-1998	kr.	19.652,24
Overskud	kr.	<u>50.835,62</u>

kr. 103.141,86

Regnskabet er gennemgået, og stikprøver af bilag og konti er foretaget.

Bank-, giro- og kassebeholdninger er forevist.

Randers, den 16. februar 1999

E. Berg-Sørensen

Hans Jørgensen

Historisk Samfunds bogsalg

Randers Amts Historiske Samfunds kontor, Slynborggade 21, 8900 Randers, har åbent hver tirsdag kl. 15.00-17.00 bortset fra skoleferier. Telefon 86 43 02 11 svarer i åbningstiden. Her modtages indmeldelser, bogbestillinger og tilmeldelser til ture.

Udenfor kontortiden kan meddelelser indtales på den automatiske telefonsvarer. Historisk Samfunds publikationer kan købes på kontoret i åbningstiden eller bestilles til levering med posten.

Til de anførte priser lægges forsendelsesomkostninger. Beløbet bedes indsat på Historisk Samfunds girokonto 5448522 senest 30 dage efter modtagelsen. Historisk Samfunds medlemmer modtager årbogen og øvrige foreningsmeddelelser; kontingentet er 130 kr. pr. år i 1999.

Historisk Aarvog fra Randers Amt er udkommet siden 1907. Den haves på lager for en række ældre årganges vedkommende.

Historisk Samfund tilbagekøber ældre, udsolgte årgange og tilbyder medlemmerne, at man kan tegne sig for ønskede ældre årbøger ved henvendelse til kontoret. Vi beregner os her et ekspeditionsgebyr.

Følgende årgange af årbogen er p.t. udsolgt:
1907 - 1908 - 1909 - 1910 - 1911 - 1912 - 1913 - 1915
- 1916 - 1917 - 1919 - 1920 - 1921 - 1922 - 1923 -
1924 - 1925 - 1926 - 1928 - 1929 - 1931 - 1933 - 1934
- 1937 - 1941 - 1942 - 1943 - 1946 - 1947 - 1948 -
1949 - 1956 - 1987

Årbogspriser pr. bind:

Årgang	Medlemmer:	Ikke medlemmer:
1907-73	30,00 kr.	40,00 kr.
1974-81	40,00 kr.	60,00 kr.
1982-87	60,00 kr.	80,00 kr.
1988-95	90,00 kr.	120,00 kr.
1996-99	100,00 kr.	130,00 kr.

Skrifter udgivet af Randers Amts Historiske Samfund, som stadigvæk er på lager:

O. Warthoe-Hansen: Skolehistorisk Billedbog for Randers Amt, 1971. Kr. 30,00 (20,00).

P. Bondesen: Skulptur i det fri i Randers, 1982. Kr. 96,00 (40,00).

Mammon og Magt. Kr. 98,00

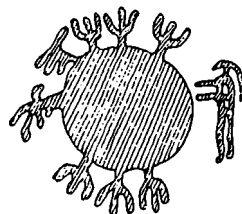
Søkebstaden Randers. kr. 160,00 (120,00)

Indeks 1907-1982. Kr. 30,00 (20,00).

Indeks 1983-1995. Kr. 50,00 (fotokopi).

Vi henviser til det specielle udsalgstilbud til vore medlemmer.

Historisk Samfunds bestyrelse

Lektor Palle Kirk
(formand)
Karetmagervej 11, 8900 Randers
Tlf. 86 42 97 44

Lærer Jytte Nielsen
(næstformand)
Rejstrupvej 30, Sønderbæk, 8900 Randers
Tlf. 86 45 43 69

Cand. phil. Inger Marie Hyldgaard
(sekretær)
Vorup Kirkevej 13, 8900 Randers

Rentier Kaj Jørgensen
Parkboulevarden 56, 8900 Randers
Tlf. 86 42 76 61

Faktor Bo Rasmussen
(henvendelse ang. ture)
Boghvedevej 17, 8900 Randers
Tlf. 86 43 20 31

Lektor Thomas Petersen
Mågevej 10, Stevnstrup, 8870 Langå
Tlf. 86 46 76 74

Sygeplejerske Jette Fuglsang Hansen
Højgade 19, 8900 Randers
Tlf. 86 43 06 76

Eske Thøgersen
Elmevej 4A, 8900 Randers
Tlf. 86 40 80 04

Lektor Poul Larsen
Vester Boulevard 23, 8900 Randers
Tlf. 86 42 92 56

Arkivar Tina Knudsen Jensen
Kærgade 28, 8900 Randers
Tlf. 86 40 85 14

Lærer Tove Bakke Laursen
Ålborggade 32, 8900 Randers
Tlf. 86 40 50 62

Navneindeks

Alexandra, prinsesse	73	Boye Petter	25
Alstrup Knud, direktør	46	Brandes Peter	14
Andersen Theo	53	Brew Moore	65
Andersen Vagn, skorstensfejer	60-62	Brock Niels	33
Andersen, Kjeld Brask, cykelartist	49	Brogaard N	24, 27
Andresen, sognepræst	36, 38, 40, 42	Buddy Tate	66
Andy Tom	53	Bøye S.	27
Arenkiel	64	Carstensen Henrich, købmand	23-25, 27-28
Arvesen Ole, matros	21-22	Chabri Toto, artist	46
Asmussen Svend	50, 66	Christensen Frederik, skorstensfejer	59
Bach Holger, direktør	47	Christensen Jensine	59
Bau Flemming, designer	72	Christensen Laue, Kurator	29
Bau Inge-Lise, væver	72	Christensen S	24-25, 29
Bendix Axel, kapelmester	48	Christian den 4.	58
Berg Claus	14	Christian prins	54
Berg Lars, matros	21-23	Christiansen Aksel	64, 66
Berg Niels, byfoged	29	Christophersen Gerda	55
Berger Fritz	53	Dahl Gunder, kurator	28
Beyer I.H., forstander	40	Dan Byas	65
Beyer M. sukkerraffinadør	36	Darch Bob	67
Birgitta af Vadstena	11	Davidson Bill	66
Bisbjerg Ole	67	Dissing Heino, cykelartist	49
Bjæregrav Niels Christensen	37-38	Domnerus Arne	66
Blicher, købmand	36, 42	Elle Anders, matros	16-17, 20-25, 27-29
Blomberg, commerceraad	21	Elle Hans	29
Boldsen Christen, styrmand	17-25, 27-30	Elster Ole, matros	17, 20, 29
Bonaventura	10	Erik af Pommern	9
Borchsenius Poul	71	Eriksen Niels, rigshofmester	11-12
Borge Victor	53	Ewans Kaj	50

Falkenfleth Ib	64	Larsen Peter, spejderleder	73
Fessor	66	Lehmeier P.M., inspektør	33, 36
Fischer Søren	67	Linck Schiøler	50
Fisker Erik	66	Luchts enke	30
Foged Svend	66	Ludvig den Hellige	9
Fransky	53	Lumbye H.C.	53
Frederik den 6.	30	Løvenhøj Jens Chr	50
Frederik VII	73	Madsen Eli	57
Frisholm Lavard	65	Madsen Hans	57
Furrt Valentin, commissionær	17	Madsen S.	49
Gjøtrup Kr., borgmester	70, 73	Mathiesen Leo	50
Grut Harald	64	Mathiesen Wilhelm	53
Hallberg Bengt	66	Matsen (Møller) Niels, styrmand	17, 20-25, 27-29
Hansen Constantin	14	Melin Jeanitta	54
Hansen Hans Christian, købmand	16-17, 19-20, 24, 29	Merrimann Sid	53
Hansen Rasmus, købmand	16	Mezz Mezzrow	65
Harald	68	Miehe August	53
Harder, bådebygger	71	Mikkelsen Sonja	73
Harken og Søeberg, købmænd	21	Møller M.M., restauratør	47-49
Hedemark, birkefoged	17-18, 23	Møller, fru restauratør	49
Heiberg Ella	54	Neckelmann	31, 33-34, 36, 38-40
Helts enke	43	Nielsen Elias, fattiglem	39
Henriksdatter Sofie	11	Nielsen Henrik Rosenkrantz,	8
Hilda	70	Nielsen Kaj Bothilsen	52
Hinrichsen Hans	17-18	Nielsen Otte, rigshofmester	6, 11, 13-15
Holgersdatter Else	6, 11	Noes Folmer	64
Hust Flemming	57	Næsbye Christen,	17-18, 23
Hveisel Ole	67	Olav	71
Iversen Jens, biskop	6, 15	Olesen Bent	66
Jacobsdatter Johanne Marie	20-23, 25, 28-29	Olesen Jens	64, 66
Jacobsen Jens Peter	67	Olesen Winstrup	50
Jacobsen Niels E., fattigforstander	36	Olsen Gudmand, skorstensfejer	58
Jensen Niels til Hevringholm	6	Olsen Ole, skibsdreng	17, 20, 23-24, 28-29
Jensen Richard	50, 53	Olufsdatter Birgitte	11-13
Jensen Svend, skipper	17, 19-21, 29	Opffers enke	43
Jensen Villum	57	Ottesen Erik, rigsråd	6, 11
Jensen, fru kapelmester	51	Pedersdatter Ane	37-38
Jespersen Sofus	68	Pedersen Anders, matros	21-22
Jessen Jes, kunstmaler	16	Pedersen Anton Kirstein	64
Johannesen Sigrid	50	Pedersen Henning, skorstensfejer	61
Johannesen Th.	50, 52	Pedersen Johannes	68
Juell Christian, matros	17, 20, 29	Pedersen Sigfred	52
Juell Johan	25, 27	Pedersen, bygmester	71
Juncker Flemming	53	Petersen Erik	64
Kallsbøll Finn	64	Poulsen Torvald	24
Knud	68, 70	Poulsen, malermester	69
Kruse, amtsprovst	36-37, 40, 42	Precht Karsten	67
La Cour, jomfru	42	Ras, drejermester	69

Rasch Gerlev	64	Steensen. E	72
Rasmussen Peter	50	Stieler Bjørn, cykelartist	49
Rasmussen Sigurd	55	Suchow enke	40, 42
Rastenni Rachel	53	Svendsen Olga	50
Ravn Erik, kulturdirektør	74	Søgaard P., staldforpagter	56
Rivels Charlie	48-49	Sørensdatter Mette Catrine	39
Rolfsen N., kurator	28	Sørensen Hugo Gunnar, skorstensfejer	60
Rose Jensen, murermester	69	Sørensen J. Würtz	47
Rosenkrantz Christoffer Nielsen	11	Sørensen Marina Hother	66
Rosenkrantz Timme	64	Tarp, oldermænd	71
Rossing Herbert	50	Tastum	69
Rudum Knud	64	Thiis Johan	23
Rye Axel, redaktør	47, 52	Tobiesen, byfoged	17-18, 23, 27
Sandberg Anders	13	Tognarelli Scandio, kapelmester	49
Sandberg Signe	13	Tworek Wendy	53
Schack Sophus	14	Uglebjerg Preben	55
Schaltz' (murersvend) enke	40	Wedell Olle, captain	21
Schlytter Hans	29	Westergaard Annie	54
Schmidt Chr., fattigforstander	36, 42, 43	Wheeland Gordon	53
Schramm Henning	54	Wichmann Palle	66
Schubert	53	Wickström Johannes, matros	21-23
Skive Ane Cathrine	37	Wiedemann Erik	64
Skov, tegnelærer	68	Wulff Lars	37
Skræms enke	39	Ziegler Aase	54
Sopp Ove	50	Ørndrup Birthe, idrætsleder	73
Spygla	53	Østergaard, fabrikant	69
Stan Getz	65	Aarestrup J.J., skorstensfejer	60
Staugaard Rasmus, skipper	27		

Der er stadig interessant historisk stof at få til små priser...

Vi har restoplæg af adskillige af de tidligere udgivne årbøger med et bredt udvalg af læseværdige artikler. Se oversigten side 95.

Ring eller skriv til Randers Amts Historiske Samfunds kontor, Slyngborggade 21, 8900 Randers.

Telefon 86 43 02 11 svarer i åbningstiden: Tirsdag kl. 15-17.

Uden for åbningstiden kan bogbestilling m.v. indtales på telefonsvarer.

Forfatternoter

Følgende forfattere har bidraget med artikler til årbogen 1999

Guri Dybsand

Grenstenvvej 13, Stevnstrup
8870 Langå
Tlf. 86 46 77 38

Curt Frandsen

Bassebjerg 1
Stokkebjerg
4450 Jyderup
Tlf. 59 27 66 21

Jørgen Hjorth-Møller

Faaborgvej 4 b
8900 Randers
Tlf. 86 42 96 25

Palle Schødt Rasmussen

Bredgade 25
8500 Grenaa
Tlf. 86 32 11 21

Erik Schlanbusch

Nr. Ådalsvej 5, Venning
8900 Randers
Tlf. 86 46 61 60

Hanne Sloth

Lervangen 34
8900 Randers
Tlf. 86 40 34 46

Bente Svane Kristensen

Ahornvej 21
Harridslev
8900 Randers
Tlf. 86 44 17 88

Bodil Vestergaard

Langgade 23
8900 Randers
Tlf. 86 42 08 82

Kultur- historisk Museum Randers

Åbent dagligt 11.00-17.00

Mandag lukket

*Hornbækøksen -
fra 2. halvdel af 900 årene*

Randers Kunstmuseum

Kulturhuset, Stemannsgade 2, II sal, 8900 Randers

Åbningstider:

Tirsdag til søndag kl. 11-17

Mandag *lukket*

Tlf. 86 42 29 22 - Fax 86 43 29 54

Tid til nye horisonter....

FØF

Folkeligt Oplysnings Forbund

Randers

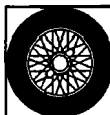
Tlf. 8642 70 11

Dag- og aftenkurser, foredrag,
musik, kreative udtryk ved

- Sprogskolen
- Randers Kunstskeole
- Kunstskeolen for
Udviklingshæmmede
- Fobiskolen
- Kulturdaghøjskeolen ID-Xpress

**KØB OG
SALG AF
NYERE
BRUGTE
BILER**

**HANS
SCHMIDT**

TINGHØJVEJ 48
VINSTRUP
TLF. 86 47 32 07

SPAREKASSEN KRONJYLLAND

**HER SIDDER
TO KRON-
JYDER OG
TJENER
PENGE...**

**PRØV OS
-DET ER GRATIS!**

En god snak med din pengerrådgiver
kan godt ende med, at du har lidt mere
til dig selv hver måned - eller at dine
penge "yngler" lidt hurtigere.

Vore rådgivere er
uddannede til at
yde DIG den bedste
service og rådgiv-
ning.

De kan tilbyde
dig de bedste
muligheder.

Skønlitteratur · Faglitteratur · Biografier

- besøg vor spændende boghandel
og få en god bogoplevelse.

Byens Boghandel

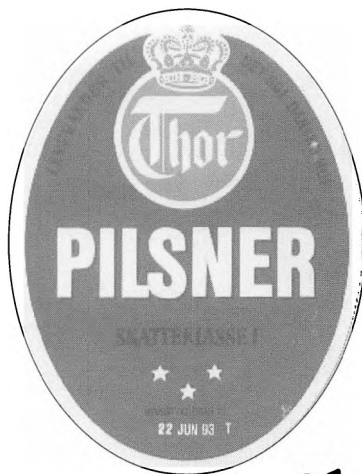
Houmeden 13 · 8900 Randers

Tlf.: 86 42 01 90 · Fax: 86 42 01 48

e-mail: bt@byens-bog.dk · www.byens-bog.dk

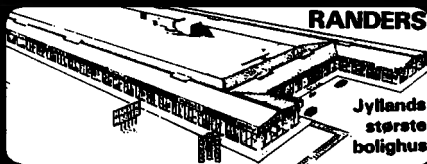
En tår af Jylland

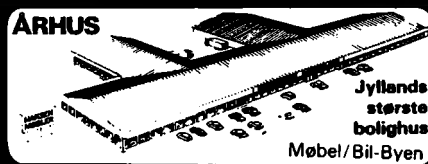
Ikke så ringe

HANSEN[®] MØBLER

RANDERS / ÅRHUS

Randers: Århusvej 110, 86 43 00 77

Århus: Hj. Grenåvej/Hedevej, 86 17 50 77

DIGITAL REPRO TRYK

BUCH'S GRAFISKE

KERTEMINDEVEJ 15 · 8900 RANDERS · TLF. 86 42 05 99 · FAX 86 41 90 88

- Et farverigt trykkeri ...

TLF. 86 41 90 00 . FAX 86 41 92 30 . ISDN 87 10 92 19 . E-MAIL: elmbog@post9.tele.dk

Frihed til at handle nu og betale senere

DanskeBank MasterCard kan bruges som kontokort eller internationalt kreditkort. Kortet kan De bruge i Danmark og i udlandet. Kom ind og hør mere.

 DEN DANSKE BANK

Med en Totalkonto bli'r 5 kontoudtog let til ét stykke papir

Totalkontoen samler din økonomi på ét stykke papir. Hver måned kan du se, hvor mange penge du har til rådighed. Hvor mange du har reserveret til faste udgifter. Hvor mange du har sparet op. Og hvor mange du har lånt.

På Totalkontoen modregnes opsparing og lån, så du typisk sparer 2-4.000 kr. om året i rente.

Kom ind og lad os regne ud, hvor meget du kan spare på kontoen, der er så fornuftig, at den må være jysk.

 JYSKE BANK

Velkommen til lidt jysk fornuft

Hold da helt ferie!

Vi er måske det
"mindste"
men sælger for de
"største"

Bl.a. Gislev - Thinggaard - Tigerbus -
Papuga - Thy - Øster Lindet, Aros -
Larsen Rejser - Apollo - Risskov Rejser

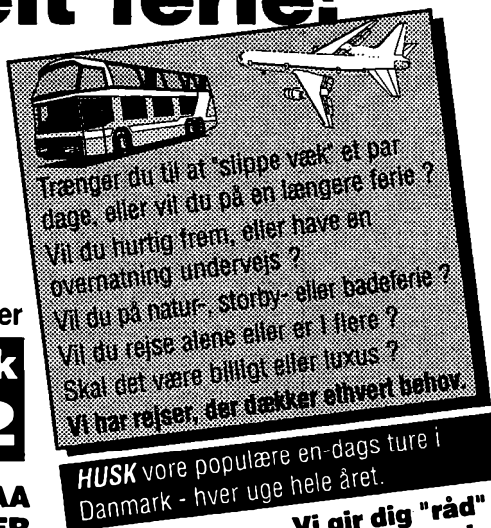
Husk ét opkald er nok
86 42 04 22

**DE GRAA
BUSSER**

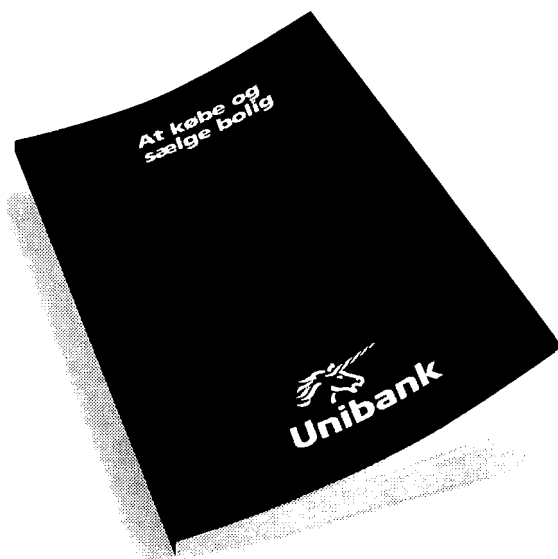
PUMA REJSER

SNAREGADE 1 • RANDERS

**Vi gir dig "råd"
til en god ferie**

Gå i banken, før du køber bolig ...og vær sikker på at flytte sammen med de rigtige lån

Ejendomsmægleren er sælgers rådgiver.
Derfor er det en god ide, at du som
køber selv vælger rådgiver, så lånene
passer til din økonomi.

WELLØV + OTTESEN

Tyvdalen 4

DK 8900 Randers

Telefon 86 42 64 99

Bygningsmontage

Tømrearbejde

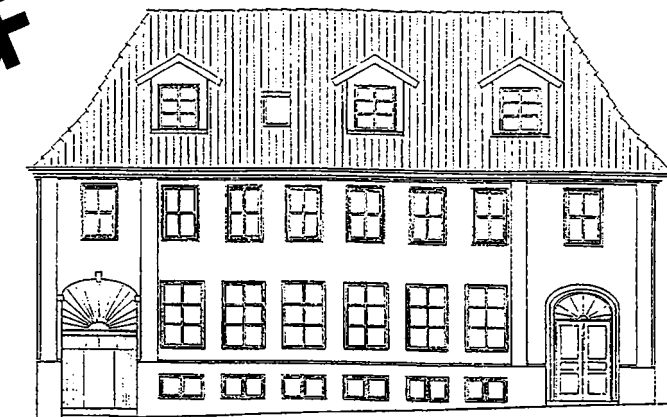
Snedkerarbejde

Inventararbejde

Kömmerling plastvinduer

AOF

AOF-Huset · St. Voldgade 10 · 8900 Randers

Tlf. 86 43 00 00 · Fax 86 40 86 43

